ISTORIE - OPERE FUNDAMENTALE

P.P. PANAITESCU

MIHAI VITEAZUL

CORINT

CUPRINS

Cuvânt înainte
Nota asupra ediției

INTRODUCERE

ORIGINEA LUI MIHAI VITEAZUL
- Pătraşcu cel Bun
- Mihai şi Petre Cercel
- Ce spun contemporanii
- Iane banul
- Adevărata origine a lui Mihai Viteazul

RIDICAREA ÎN SCAUN
- Înainte de domnie
- Alexandru cel Rău
- Împrejurările politice în care Mihai ia domnia

SFÂNTA LIGA
- Cauzele economice şi religioase ale războiului cu turcii
- Casa de Habsburg din Austria şi imperiul
- Atitudinea Angliei şi a Poloniei
- Începerea războiului şi încheierea Ligii Creştine
- Ardealul, Moldova şi Țara Românească intră în Ligă

RIDICAREA CREŞTINILOR DIN PENINSULA BALCANICĂ
- Propaganda raguzană
- Răscoalele croaților, sârbilor şi albanezilor
- Răscoalele din Bulgaria
- Mişcările grecilor. Clerul şi nobilimea grecească
- Mitropolitul Dionisie Rally
- Stavrinos vistiernicul şi Gheorghe Palamed

ARMATA LUI MIHAI VITEAZUL
- Vechea organizare a armatei româneşti
- Oştirea lui Mihai. Mercenarii
- Oastea de țară
- Organizarea militară a țării şi strategia lui Mihai

MIHAI VITEAZUL ŞI BOIERII
- Divanul de la începutul domniei
- Boierii cei noi
- Sfetnicii lui Mihai Vodă şi neamurile lor
- Mihai Viteazul şi politica boierilor

MIHAI VITEAZUL ŞI ȚĂRANII
- Starea țărănimii şi a proprietății
- Desfacerea proprietății țărăneşti sub Mihai Viteazul
- „Legătura lui Mihai” şi răscoalele țărăneşti

CREDINȚA ŞI BISERICA ÎN VREMEA LUI MIHAI VITEAZUL
- Biserica Țării Româneşti şi ierarhii ei
- Mănăstiri şi biserici
- Creştinul domn Mihail Voievod

LUPTELE CU TURCII
- Răscoala
- Primele lupte. Luarea Brăilei
- Tratatul cu Sigismund Bathory şi primele legături cu împăratul
- Bătălia de la Călugăreni
- Retragerea turcilor şi lupta de la Giurgiu
- Luptele cu turcii în 1596
- Liberarea de sub tutela ardeleană

POLONIA ŞI SCHIMBĂRILE DIN MOLDOVA
- Politica polonă şi rivalitatea cu Habsburgii
- Ioan Zamoyski
- Aron Vodă şi Ştefan Răzvan
- Expediția cancelarului Zamoyski în Moldova
- Mihai Viteazul şi Polonia
- Ieremia Movilă

CUCERIREA ARDEALULUI
- Schimbările din Ardeal şi tratatul cu împăratul
- Întoarcerea lui Sigismund şi reluarea războiului cu turcii
- Mihai Viteazul şi cardinalul Andrei Bathory
- Trecerea munților. Şelimber

ARDEALUL SUB CÂRMUIREA LUI MIHAI VITEAZUL
- Noua cârmuire
- Dietele ardelene lui Mihai Viteazul
- Proprietatea şi clasele sociale
- Politica financiară
- Armata
- Politica bisericească

CUCERIREA MOLDOVEI
- Cauzele cuceririi Moldovei
- Supunerea Moldovei
- Moldova sub cârmuirea lui Mihai Viteazul

MIHAI VITEAZUL ÎMPOTRIVA POLONIEI
- Mihai şi partidele din Polonia
- Legăturile cu ortodocşii din Polonia
- Nichifor Dascălul
- Legăturile diplomatice
- Planuri de cucerire
- Mihai Viteazul şi Moscova

MIHAI ŞI ÎMPĂRATUL
- Diplomația lui Mihai Viteazul
- Lupta diplomatică pentru Ardeal

CAUZELE CĂDERII LUI MIHAI VITEAZUL
Problema socială
Mihai Viteazul şi ideea naţională
Situaţia economică
Situaţia politică europeană

PRĂBUŞIREA
Răscoala nobilimii ardelene
Luptele de la Mirăslău şi Braşov
Pierderea Moldovei
Lupta de pe Teleajen
Năvălirea turcilor şi lupta de la Argeş

A DOUA CUCERIRE A ARDEALULUI ŞI MOARTEA
Mihai la Viena şi la Praga
Lupta de la Gorăslău
Alungarea lui Simion Movilă din Ţara Românească
Uciderea lui Mihai Viteazul

Indice
ADDENDA

ÎN JURUL LUI MIHAI VITEAZUL DE N. IORGA

ÎN JURUL LUI MIHAI VITEAZUL - RĂSPUNS D-LUI N. IORGA

INTRODUCERE
Originile polemicii. Patriotism şi istorie
D. N. Iorga şi Mihai Viteazul

I. ORIGINEA LUI MIHAI VITEAZUL
Mihai Viteazul fiu legitim?
Originea adevărată a lui Mihai
Szamosközy şi cronica Bălenilor
Un nou document asupra originii lui Mihai Viteazul
Teodora, mama lui Mihai Viteazul

II. MIHAI VITEAZUL ŞI BOIERII.
ALTE CHESTIUNI CONTROVERSATE
Puterea politica a boierilor
Alte obiecţiuni
O publicaţie de documente
Alţi câţiva critici

ANEXĂ

Postfaţă
Bibliografie

ORIGINEA LUI MIHAI VITEAZUL

Pătraşcu cel Bun. În istorie soarta şi faptele unui om se lămuresc mai totdeauna prin legăturile lui de sânge, el merge pe căile pe care l-au împins strămoşii, păstrând ceva din dragostea sau din ura lor, din atmosfera şi mediul în care au crescut.

Mihai s-a intitulat fiul lui Pătraşcu, domn muntean care a domnit între 1553-1557 (decembrie). Pătraşcu era din cea mai bună viţa domnească, fiul lui Radu Paisie,[5] cel iubit de boieri şi de ţară,[6] spre deosebire de urmaşul şi duşmanul său, Mircea Ciobanul, ucigătorul boierilor. De aceeaşi simpatie se bucura şi fiul lui Paisie, Pătraşcu, cel „venit de la turci,"[7] căruia i s-a zis „cel Bun." „Au domnit bine ţara şi boierii, fără vrăjbi, fără morţi, fără prăzi, precum tuturora le place, pentru aceea şi Bun l-au numit."[8] În luptele cu Mircea simpatia boierilor înconjura pe Radu Paisie şi pe fiul său, care erau socotiţi ca stăpânitorii de drept împotriva uzurpatorului.

Să fi fost Mihai în adevăr fiul *acestui* domn iubit şi venerat de ţară? De mult s-ar fi lăţit vestea despre un urmaş rămas în ţara, chiar nelegitim, al domnului a cărui amintire era în mintea tuturor. Şi totuşi nimeni nu a ştiut de originea domnească a lui Mihai până la urcarea în scaun.

Pe de altă parte, pe Mihai nu-l vedem, ca alţi pretendenţi fii de domn, rătăcind în tinereţe prin ţări străine, făgăduind supunere şi bani celor ce i-ar fi putut ajuta. El se ridică încet, cu începuturi umile, pare a fi fost într-o vreme şi negustor, în mijlocul boierimii de provincie, cumpărând moşii şi trecând treptat prin rangurile dregătorilor. Nimic din aceasta carieră nu arată pe fiul de domn, aşa cum trăia şi obişnuia să se poarte pe atunci.

Fiu legitim, în nici un caz nu putea fi, căci cunoaştem pe mama lui Mihai, care i-a supravieţuit, „doamna" Tudora din Târgul de Floci, nimeni nu i-a spus soţia lui Pătraşcu cel Bun. De altfel, ştim cine a fost ultima soţie a bunului domn, doamna Voica, ce rămâne văduvă după moartea soţului în decembrie 1557.[9] Se admite însă de cei mai mulţi istorici că frumoasa Tudora a avut legături, din păcate, cu Pătraşcu cel Bun, că din această unire nebinecuvântată de Dumnezeu s-ar fi născut marele domn.[10] La 1601 însă, pe când Mihai era la Praga, un pictor, Sadeler, căruia i-a pozat şi care i-a vorbit deci, scrie în jurul mândrului chip *„aetatis XLIII*," adică în al 43-lea an al vieţii. Mihai s-a născut deci în 1558, iar „tatăl său," Pătraşcu, murise în anul precedent."[11] Firește, Mihai ar putea fi un fiu postum şi Pătraşcu ar fi păcătuit, deci chiar în ajunul morţii, deşi a murit în urma unei boli lungi, pentru care cerea medici de la Sibiu.[12] Totuşi avem o pricina de îndoială mai mult, pe lângă toate împrejurările turburătoare ale naşterii tainice şi tăinuite a viitorului domn.

Pe atunci era datina ca la membrii aceleiaşi familii, în lipsa unui nume de familie care pe atunci nu se obişnuia, să se poarte aceleaşi nume de botez, ce se repetă din generaţie în generaţie. Pătraşcu cel Bun era fiul lui Petre de la Argeş, fiul lui Pătraşcu a fost Petre Cercel şi am spus că acesta avea un fiu, Marco, după numele unui alt fiu al lui Radu Paisie. Mihai, un nume care nu mai fusese în familia domnitoare de la fiul de mult uitat al lui Mircea cel Bătrân, avea un fiu care se

---

[5] Şt. Greceanu, *Genealogii,* II, p. 382, se îndoieşte de faptul că Pătraşcu ar fi fost fiul lui Radu Paisie, pentru că acesta a murit în exil departe, la turci şi pentru că nu pomeneşte pe fiul său Petre într-o danie. Dar Pătraşcu a venit tocmai de la turci *(Cronica* zisă a lui Constantin Căpitanul, ed. Iorga, p. 63 şi Hurmuzaki-Iorga, doc. XI, p. VII) şi mai ales îi poarta numele (Radu Paisie este Petre de la Argeş), ca şi fiul său, Petre Cercel. Fiul acestuia, Marco, poartă şi el numele unui fiu al lui Radu Paisie.

[6] Pentru Radu Paisie şi lupta lui cu Mircea Ciobanul, povestirea bulgărească a călugărului Matei, *Viaţa Sf. Nicolae de la Sofia,* în anexe la Syrku, Очерки изъ исторш литературных ъ сношенш Болгаръ и Сербовъ, *(Încercări asupra legăturilor literare între sârbi si bulgari),* St. Petersburg, 1901.

[7] Cf. mai sus şi Iorga în introducerea la Hurmuzaki, *Doc.* XI, p. VII-VIII.

[8] *Cronica* (Const. Căpitanul), ed. Iorga, p. 63.

[9] Discuţia pe larg la I. C. Filitti, *Mama şi soţia lui Mihai Viteazul,* ed. II, Buc., 1934. Doamna Voica era din familia înaintaşilor lui Ivaşcu Vornicul din vremea lui Matei Basarab. Acesta făcea parte din familia Bălenilor, iar dintr-o altă ramura a familiei doamnei Voica se trag boierii *ot Bucşani* (Acad. Rom. Doc. original C/.7 din 21 sept. 1637).

[10] Filitti, op. cit., Iorga, *Istoria lui Mihai Viteazul,* I, p. 14 şi urm.

[11] I. Sârbu, *Mihai Viteazul,* I, p. 58 şi Iorga, op. cit., I, p. 11.

[12] Iorga, op. cit, I, p. 15.

numea Nicolae. Când Mihai a ajuns domn i-a zis fiului sau, Nicolae-Pătraşcu, cu nume dublu, lucru straniu şi neobişnuit pe atunci la noi.[13]

Dar pe pecetea lui, fiul lui Mihai poartă numai numele, *Io. Nicolae* Vodă;[14] în actele date în scurta lui domnie ca locţiitor al tatălui său în Ţara Românească îşi zice *Nicolae voievod*[15] şi aşa îl ştie şi cronica ţării.[16] Pătraşcu era un nume pe care nu-l avusese din botez, atunci când tatăl său, boier fiind, nu se gândea încă la domnie, şi mai târziu lumea era obişnuită numai cu numele Nicolae; el însuşi pare că s-a sfiit să poarte un nume străin neconsfinţit de taina botezului.

Mihai, care ştia că e bănuit că nu s-ar trage din os de domn, a adăugat acest nume fiului său ca o dovadă pentru cei ce cârteau, dar azi acest fapt nu tocmai îndemânatic ne face să bănuim şi noi, cu atât mai mult, ceea ce bănuiau oamenii de pe vremea lui.

Dar pe lângă acestea sunt şi alte împrejurări care ne arată lămurit că marele domn nu se cobora din familia domnitoare, nu era os de domn, ci s-a format într-un mediu cu totul deosebit, care explica mult mai bine faptele şi purtarea lui în viaţa şi în domnie.

Mihai şi Petre Cercel. La sfârşitul veacului al XVI-lea, atât de turburat şi plin de schimbări, o luptă grea se dădea pentru scaunul Ţării Româneşti. La moartea lui Alexandru Vodă, fiul lui Mircea-Miloş, urmase în scaun fiul său Mihnea (1577), care purta numele străbunicului său, Mihnea cel Rău. Dar în curând, împotriva noului domn, se ridică un rival venit din ţări depărtate. Petre Cercel, fiul lui Pătraşcu cel Bun, fiu legitim, şi fost ostatec la Poartă, se afla la curtea lui Henric al III-lea regele Franţei, care prin solul său la Constantinopol, Germigny, ceru domnia pentru frumosul şi inteligentul pribeag ce se adăpostise la curtea lui. Caterina de Medicis scria sultanei-valide, rugând-o să sprijine pe protejatul ei şi cu toate că Mihnea se menţinu în scaun câţiva ani cu sume mari de bani (peste un milion de galbeni) vărsate turcilor, Petre izbuti în cele din urmă să capete domnia la 1583, făgăduind sume şi mai mari.[17]

Urcat în scaun, Petre începe cu răzbunări împotriva partizanilor rivalului său, banul Dobromir al Craiovei îşi pierdu capul.[18] Dar Mihnea veghea, banii lui, pâra lui şi a boierilor, puseră repede capăt domniei lui Petre, care fu nevoit să fugă în Ardeal. Aci fu prins şi închis la Hust în Maramureş, de unde fuge iar în Apus.

Încrezându-se în sprijinul francez, nenorocitul pribeag se iveşte din nou la Constantinopol, unde însă turcii îl pierd, îl taie şi-i aruncă corpul în Bosfor. Capul său umplut cu paie fu trimis lui Aron Vodă al Moldovei.[19] Aceasta obţinuse Mihnea cu 50.000 de galbeni[20] şi la Constantinopol păzea Iane banul, agentul său, care declara că „n-ar fi nici un păcat să fie ucis (Petre Cercel) cu moarte ruşinoasă, ce s-ar cuveni unui asemenea om [...] el, banul, îşi va da toată silinţa pentru aceasta."[21]

În adevăr, Iane banul îşi văzu silinţele încununate cu izbândă, fiul lui Pătraşcu Vodă fu ucis fără milă (1590).

În aceasta luptă tragică, în care banii ţării, intrigile boierilor şi ale diplomaţilor se ciocniră timp de ani de zile, Mihai apare mereu alături de duşmanul de moarte al lui Petre Cercel, Mihnea. În timpul domniei „fratelui său," Petre, Mihai nu se iveşte nicicum între dregători,[22] era în rândul boierilor duşmani, din opoziţie.

---

[13] Aşa îl numeşte cronicarul Walter (în Papiu Ilarian, *Tezaur,* I, p. 50-51) şi aşa apare într-un act privat din 1602 (Papiu Ilarian, ibid., I, p. 385-387).

[14] Papiu Ilarian, *Tezaur*, I, p. 387.

[15] Acad. Rom., doc. XL / 86 şi 89, 91, Ms. 2531, f. 17-18.

[16] *Cronica anonimă* (Ludescu), ed. Ioanis, p. 64 şi 67.

[17] H. Schachman, *Petre Cercel,* în *Convorbiri Literare,* XL (1906), p. 1126 şi urm.

[18] *Cronica anonimă* (Ludescu), ed. Ioanid, p. 46, „Petru Vodă Cercel [...] au tăiat pre Mihail vornicul şi Dobromir banul şi Gonţea paharnicul." Dobromir fugise la venirea în scaun a lui Petre Cercel, dar e prins şi se întoarce Petre Cercel „îi iartă capul," (Ştefulescu, *Documente slavo-române,* p. 274), dar la întoarcerea lui Mihnea era răposat (ibid.), ceea ce confirmă ştirea cronicii, că în cele din urmă, tot a fost tăiat.

[19] Sârbu, op. cit., I, p. 38 şi Iorga, op. cit., I, p. 22-23 şi 39.

[20] Iorga, loc. cit.

[21] Hurmuzaki-Iorga, doc, XI, p. 733-734.

[22] Iorga, *Mihai Viteazul,* I, p. 33 „între sfetnicii lui Cercel nu-l găsim, deşi ne-am aştepta la aceasta."

În 1583 se căsătorise cu Stanca, nepoata lui Dobromir banul, boier puternic şi bogat din Oltenia, partizanul lui Mihnea, pe care îl taie Petre Cercel, aşa cum am văzut.[23] Îndată însă ce Mihnea îşi reia domnia, Mihai începe să fie răsplătit cu slujbe şi moşii, ca un om de credinţă. La 1588 Mihnea întăreşte moşiile din Oltenia ale lui Mihai şi ale soţiei lui,[24] la 1589 îl cheamă la curte şi-l numeşte mare stolnic, funcţie pe care o păstrează în tot timpul cât a mai domnit protectorul său.[25]

În clipa în care Iane banul, din porunca lui Mihnea, obţine la Constantinopol capul nefericitului Petre Cercel, Mihai Stetea, sfetnic credincios, la curtea domnului Ţării Româneşti.

Era Mihai fratele lui Petre Cercel? Putea încape în sufletul lui mare atâta nepăsare, încât să fie trup şi suflet cu ucigaşii fratelui său? Chiar dacă este aşa, ceea ce socotim o imposibilitate morală, nu înţelegem două lucruri: mai întâi, de ce a luat mai târziu Mihai pe lângă sine în domnie pe Marco Vodă, fiul lui Petre Cercel, l-a numit nepot şi i-a dat chiar locotenenţa domnească în Moldova? Se schimbaseră sentimentele lui, remuşcări târzii cuprinseseră sufletul lui? Sau cumva voia, de ochii lumii, să arate *acum* că era în adevăr fratele lui Petre Cercel, lucru pe care-l uitase atâta vreme?

Şi apoi, Mihnea cel bănuitor, care arunca banii cu nemiluita pentru uciderea rivalului său, se poate să nu fi ştiut nimic? Să nu fi simţit primejdia, aducând la curte pe fiul lui Pătraşcu, care ar fi putut deveni conducătorul cel nou al nemulţumiţilor?

Adăugăm încă un fapt spre a completa tabloul. Iane banul, agentul lui Mihnea la Poartă, acel care vorbea cu atâta sălbatică furie despre Petre Cercel, căruia îi pregătea moartea, era unchiul şi protectorul lui Mihai, fratele Tudorii. Acelaşi Iane banul, puţini ani mai târziu, întrebuinţa de data aceasta marea lui trecere pe lângă turci, ca să ridice în scaun pe nepotul sau, Mihai Viteazul. Se făceau aceste lucruri în familie, cu ştirea lui Mihai care ar fi tăcut, el, domnul a cărui trăsătură principală de caracter a fost prea marea sinceritate?

Noi nu putem crede aceasta. Descendenţa lui Mihai din Pătraşcu cel Bun este o imposibilitate morală. Mai degrabă socotim că Mihai n-a fost fiul lui Pătraşcu, că a trebuit să răspândească această legenda ca să poată lua domnia, spre care îl mâna marea lui ambiţie şi încredere în puterile sale. A jertfit adevărul unei formule necesare, care se cerea pe atunci pentru a legitima o stăpânire în Ţara Românească.

Ce spun contemporanii. Taina şi nesiguranţa asupra originilor lui Mihai se oglindesc şi în mărturiile contemporanilor celor mai apropiaţi ai domnului. Se pare că nu era o taină pentru nimeni că Mihai nu era în adevăr fiu de domn. Doar cronicile oficiale, scrise sub imediata supraveghere a lui sau a sfetnicilor săi, o afirma, păstrând însă o tăcere caracteristică asupra tinereţii şi începuturilor sale, ca de pildă cronica logofătului Teodosie, ce ni s-a păstrat în traducerea latină (cu schimbări) a lui Baltazar Walter[26] sau cronica boierilor Buzeşti,[27] care este surprinzător de concisă în ce priveşte originea lui Mihai, dând numai în titlul capitolului însemnarea „feciorul lui Pătraşcu Vodă."[28] Dar alături de aceste mărturii oficiale, câte îndoieli. Compilaţia de cronici a lui Radu Popescu, foarte bine informată asupra carierei lui Mihai - ea singură ne dă amănuntul exact că Mihai n-a fost ban mare al Craiovei, ci numai ispravnic, locţiitor de ban[29] -, începe povestirea faptelor domnului cu cuvintele: „Acest Mihai Vodă, după ce au luat domnia, s-a numit că este fecior lui Pătraşcu Vodă, iar cu adevărat nu se ştie, că nici un istoric de-ai noştri sau striin nu adeverează cine iaste şi cum au luat domnia, fără cât din auz unul din altul aşa dovedim, că mumă-sa au fost de la Oraş dela Floci, care fiind văduvă şi frumoasă şi nemerind un gelep (negustor), om mare şi bogat den Poarta împărătească şi în casa ei zăbovindu-se câtăva vreme..."[30]

---

[23] Filitti, op. cit., Genealogia de la p. 24.

[24] Greceanu, *Genealogii,* II, p. 387.

[25] Ghibănescu, *Divanurile în sec. XVI* (extras din Ioan Neculce, 1927), anii 1589-1591.

[26] Walter, în Papiu, *Tezaur,* I, p. 8.

[27] Că această cronică este a Buzeştilor, cf. Iorga, *Cronicile muntene,* Acad. Rom., memor. ist., ser. II, XXI (1899), p. 10-11.

[28] *Cronica anonimă* (Ludescu), ed. Ioanid, p. 46. De asemenea afirmă că Mihai e fiul lui Pătraşcu cronica săsească a lui Miles, *Siebenbürgischer Würg Engel,* Sibiu, 1670, p. 176.

[29] I. Minea şi L. Boga, *Iane banul,* Iaşi, 1934, p. 30.

[30] *Cronica Ţării Româneşti* (atribuită lui C. Filipescu), ed. N. Iorga, p. 82.

Dacă această cronică este o compilație mai târzie, deşi bine informată, de mai mare credință este mărturia armeanului Petre Grigorovici din Liov,[31] unul din diplomații lui Mihai, omul său de încredere, care a stat mereu lângă dânsul. Petre Grigorovici a scris, probabil pentru informarea cercurilor austriece, o cronică a vieții lui Mihai, pierdută în forma originală, dar care s-a păstrat în compilația scriitorului ungur Szamosközy.[32] Ştirile bogate despre originea şi tinerețea lui Mihai din această cronică se apropie mult de ale cronicii anonime: el spune că Mihai a fost în tinerețe foarte sărac şi făcea negoț dincolo de Dunăre, în Moldova şi în Țara Românească, mamă-sa, o vânzătoare de rachiu, era originară din Târgul de Floci, tatăl lui Mihai era grec (deşi se spune cu altă ocazie, în aceeaşi cronică, că „se numia" că e fiul lui Pătraşcu."[33] La 1600, la Praga, la curtea împăratului, un spaniol scria despre Mihai că s-a ridicat de foarte jos, „din pulberea pământului" şi că fusese negustor de giuvaericale.[34] În sfârşit, nu lipseau şi mulți care credeau că Mihai ar fi fost fiul puternicului Iane banul, astfel afirmă bailul Veneției la Constantinopol, referind guvernului său despre urcarea în scaun a viteazului domn.[35] La fel se pronunță şi polonii din jurul cancelarului Zamoyski, Heidenstein şi autorul anonim al jurnalului campaniei cancelarului din Țara Românească.[36] De altfel, e probabil că prin *gelepul* cronicii românești şi prin *grecul* lui Grigorovici, nu se înțelege decât tot acelaşi Iane banul, protectorul puternic al lui Mihai.[37]

Înainte de a vedea cine este acest Iane şi ce legături au fost între el şi Mihai trebuie să observam că din cele spuse mai sus reiese o încheiere: contemporanii din țara şi diplomații străini din vremea lui Mihai se îndoiau de originea lui domnească şi de aceea circulau tot felul de legende asupra lui. Hotărât lucru, descendența lui din Pătraşcu nu era privita cu încredere, ci mai degrabă socotită ca făurită cu scopul de a se putea ridica în scaunul țării.

Toate acestea, aşadar, întăresc cele spuse mai înainte, cum că Mihai nu era în adevăr fiul lui Pătraşcu cel Bun.

Iane banul. În a doua jumătate a veacului al XVI-lea, grecii se infiltrează tot mai mult în toate țările Imperiului otoman. Prin iscusința lor de negustori, oameni de jos se ridică la situații surprinzătoare, nenorociți care mureau de foame în porturile de la Mare şi de la Dunăre îşi croiesc averi, ajung să aibă moşii şi demnități în principate şi chiar la Constantinopol cuvântul lor şi mai ales banul lor trage greu în cumpănă, când e vorba să fie schimbați domnii țărilor noastre, spre care au întotdeauna ochii ațintiți.

Unul din aceştia a fost şi Iane banul, despre care lumea spunea că era tatăl lui Mihai. Era un om de jos, se trăgea din Epir; un om din apropierea cancelarului Zamoyski, care a descris luptele polonilor cu Mihai, îl numeşte pe marele domn *„Epirotae Ianii filius*."[38] Desigur că unul din oraşele care a văzut începuturile carierei lui de negustor a fost Târgul de Floci, unde era şi frumoasa Tudora rachierița, dar încetul cu încetul se ridică, ajunge boier, cumpăra moşii, ocupă dregătorii.

E foarte greu să-i urmărim cariera în documentele timpului, deoarece nu avea nume de familie, iar în vremea aceea au fost o mulțime de Iani comişi, paharnici, vistiernici etc., atât în Țara Românească, precum şi în Moldova. Cariera lui e însă legată de Muntenia şi cred că n-are a face cu omonimii lui din principatul vecin.[39]

La 1586 apare ca mare ban al Craiovei în divanul lui Mihnea Vodă[40] şi ocupă această dregătorie fără întrerupere cât a mai domnit Mihnea şi urmaşul său, Ştefan Surdul, până la urcarea

---

[31] Despre Petre Grigorovici Armeanul, vezi mai jos, Cap. XV, paragraful I, *Diplomația lui Mihai,* p. 202

[32] I. Crăciun, *Cronicarul Szamoskozy,* Cluj, p. 20-36.

[33] Ibidem, p. 52-77.

[34] Veress, *Documente,* VI, p. 162-163.

[35] Hurmuzaki, *Documente,* III-1, p. 457.

[36] Vezi mai jos, paragraful următor.

[37] I. C. Filitti, op. cit., p. 5-7.

[38] A. T. Dzialynski, *Collectanea vitam resque gestas I. Zamoyscii illustrantia,* Poznan, 1861, p. 280. Cf. şi o tradiție din Zagori (Epir), la Filitti, op. cit., p. 7.

[39] I. C. Filitti, op. cit., p. 7-9, dar Iane banul nu e acelaşi cu Iane vistiernicul din a doua domnie a lui Petre Şchiopul, căci acesta e vistiernic fără întrerupere de la 1584-1591 inclusiv, o singură persoană (Ghibănescu, *Divane,* p. 31-33) celălalt era deja de mult ban în Muntenia.

[40] Iorga, *Studii şi Documente,* VII, p. 270.

în scaun a lui Alexandru cel Rău, în iunie 1592.[41] Dar de fapt el nu stătea la Craiova, unde lăsase un ispravnic, locțiitor, ci în ultimii ani a stat la Constantinopol, centrul afacerilor lui comerciale, având funcția de *capuchehaia,* reprezentant pe lângă sultan al *ambilor domni* români, Mihnea din Muntenia şi Petre Şchiopul din Moldova. Am văzut cum obținu el în 1590 capul lui Petre Cercel, dar puterea lui ajunge aşa de mare, încât el dictează voința lui domnilor pe care trebuia să-i ajute. Blândul domn moldovean, Petre Şchiopul, nemaiputând suferi cererile de bani ale turcilor, făcute după sugestia lui Iane banul, „care sub numele de agent îl tiraniza la Poartă,"[42] e silit să fugă din țară şi să ducă o viață chinuită în exil, departe, în Trentin.

Când Mihnea fu scos din domnia Țării Româneşti şi silit să se turcească pentru a-şi mântui capul, Iane banul e acuzat că a fost pricina acestei nenorociri, el care odinioară apărase pe domnul său. Mai mult, banii pe care Mihnea îi trimetea patriarhului de Constantinopol pentru sprijinul bisericii ortodoxe încăpuseră în mâinile agentului său, Iane banul, care îi oprise, lăsând pe bietul patriarh să se descurce cum va şti din greutățile în care se zbătea.[43]

În țară, înşela boierii cu făgăduieli şi le lua moşiile; astfel avem plângerea boierilor Brâncoveni în divan că „în zilele lui Ştefan Voievod (Surdul), jupan Danciul dvornicul ot Brâncoveni, el a dat acel sat [...] lui jupan Iane vel ban de Craiova, ca să aibă cinste şi socotință şi să-i scoată dregătorie de la Ştefan Vodă [...] Milă şi cinste şi căutare n-au avut nimic, nici i-au scos vreo boierie de la Ştefan Vodă!"[44]

Iane banul ne apare ca un om ajuns prin bani, hrăpăreț [...], lipsit de scrupule, una din acele figuri ale Levantului negustoresc, plin de ambiții materiale.

Carierea lui Mihai e legată de acest om. Când Iane e ban al Craiovei, Mihai e ban de Mehedinți, deci subalternul său,[45] apoi stolnic. Domnia o capătă Mihai în parte prin stăruințele la Poarta ale aceluiaşi Iane.[46] Dar ce nu prevăzuse prudentul şi socotitul Iane s-a întâmplat pe neaşteptate, ocrotitul său din Țara Românească devine Mihai Viteazul şi cutează să se răscoale împotriva turcilor, iar aceştia apucă pe Iane şi-l trag la răspundere. Nu-i mai rămâne fostului mare ban decât să se turcească spre a scăpa cu viață.[47] Mult mai târziu, un fiu al său, Apostol, devenit Curt Salam ceauş, se întoarce în țară să caute averile risipite ale tatălui său, dar divanul nu-i îngăduie să se atingă de nimic, ca fiind „ieşit din leage afară." Apostol se mulțumeşte să lase averea unor mănăstiri din Bucureşti, „pentru sufletul tătâni-mieu."[48]

Ridicarea lui Iane banul fusese, aşadar, sfărâmată din pricina lui Mihai. A fost aceasta jertfa unui tată? Am văzut că mai multe cronici şi rapoartele diplomatice ale vremii afirmă că Mihai era fiul banului. Heidenstein, secretarul regal din Polonia, care a stat pe lângă Zamoyski, numeşte în cronica lui pe Mihai, întocmai ca autorul raportului citat mai sus, *Bauscius Iani* (în text greşeală de tipar, Rani) *filius* (să fie Bauscius un nume sau deformarea lui Bani?[49]

Înrudirea lui Mihai cu Iane banul e sigură; faptul că, pe de o parte nu se ştie al cui fiu e Mihai, şi pe de altă parte că ridicarea lui se datora banului, a făcut pe contemporani să vadă în acesta pe tatăl său. Credem însă că această înrudire nu e cea adevărată. Cronica oficială a lui Teodosie logofătul, scrisă sub supravegherea lui Mihai, pomeneşte de Iane, numindu-l „unchiul său (al lui Mihai), adică fratele maicii sale, grec de origine, care mai înainte şi dânsul fusese ban al Craovei" şi arată cum prin banii lui, Mihai capătă domnia.[50] Dacă Iane era adevăratul tată al lui Mihai, atunci

---

[41] Ghibănescu, op. cit., p. 32-33.

[42] Esarcu, *Documente din Veneția,* în *Columna lui Traian* VII-2 (1876), p. 285-286, raport din Pera, 7 septembrie 1591. Acelaşi lucru spune şi *Chronicon Fuchsio-Lupino-Oltardinuum* (Braşov, 1847), p. 88 scrisă de saşi, care afirmă că Petre Şchiopul a fugit de teama banului, *„tyrannus maximus."*

[43] Veress, Documente, III, p. 241. Cf. Matei al Mirelor, în Papiu, *Tezaur,* I, p. 336.

[44] Şt. Greceanu, *Genealogii,* II, p. 315.

[45] St. Nicolaescu, *Documente slavo-române,* p. 301, Filitti, op. cit., p. 13 şi Ghibănescu, op. cit., p. 32.

[46] Vezi mai jos.

[47] Daponte, *Catalog* în Erbiceanu, *Cronicarii greci,* p. 168. (Daponte confundă pe Iane banul cu Ioan Cantacuzino). Cf. şi traducerea lui C. Georgescu în *Columna lui Traian,* 1876, p. 489.

[48] Stoica Nicolaescu, op. cit., p. 297-298.

[49] Heidenstein, *Rerum Polonicarum... libri XII,* Frankfurt, 1672, p. 307.

[50] Walter, în Papiu, *Tezaur,* I, p. 9.

domnul avea tot interesul să ascundă acest lucru în cronica oficială şi nu l-ar fi pomenit deloc cu sprijinul său bănesc. De altfel, unii contemporani se îndoiau de aceasta înrudire şi un proces în divan la 1603 judecat de Radu Şerban Vodă, care boierise sub Mihai Viteazul, ajunge la concluzia că Mihai „făcându-se rudă cu Iane banul" (prefăcându-se că este rudă), a luat un sat de-al lui, ceea ce domnul nu admite şi restituie satul dreptilor proprietari.[51] Este mai probabil că în această privinţă cronica oficială nu greşeşte, Mihai era nepotul, nu fiul banului, deci Iane era fratele Tudorei. Sprijinul dat în cariera lui Mihai, al cărui tată nu era cunoscut, a făcut pe unii contemporani, greşit informaţi, să socotească că Iane era adevăratul său părinte.

Adevărata origine a lui Mihai Viteazul. Ţările române trăiseră mai multe veacuri credincioase principiului dinastic, încrezătoare în drepturile neclintite ale urmaşilor voievodului întemeietor. Dar în secolul al XVI-lea puterea familiei domnitoare muntene nu mai însemna nimic în faţa ambiţiei crescânde a bogatelor familii boiereşti şi a amestecului turcesc. Principiul dinastic fusese înfrânt după turcirea lui Mihnea prin urcarea în scaunul muntean a domnilor moldoveni Ştefan Surdul şi Alexandru cel Rău.

Mihai Viteazul ajunsese tocmai atunci în fruntea boierimii, care-l iubea, avea încredere într-însul pentru înaltele ţeluri de libertate şi de apărare ale creştinătăţii, care erau ale ei, ca şi ale lui. Era omul boierimii, exponentul ei. Atunci, cu voia lui, desigur, i-au creat o origine domnească, ca să păstreze datina, l-au făcut fiul bunului domn Pătraşcu, a cărui amintire stăruia în ţară şi care pe deasupra fusese vestit ca iubitor de femei.[52] Lucrul acesta neaşteptat nu prea era de crezut, dar aparenţele erau salvate.

De altfel, o asemenea descendenţa domnească, alcătuită în vederea domniei, nu era un lucru nou în Ţara Românească. Bunul şi vestitul Neagoe, cu 80 de ani înainte, îşi pusese numele Basarab, se făcuse fiu al lui Basarab cel Tânăr, deşi era fiul lui Pârvu Craiovescu.[53] Şi atunci Neagoe fusese ridicat în scaun de o puternică partidă de boieri, a Craioveştilor, tot din Oltenia, ca şi în cazul lui Mihai. După căderea lui Mihai, boierii Buzeşti, tot olteni, ridică din mijlocul lor pe fostul lui paharnic, Şerban, îl fac Basarab şi-l încoronează domn cu pomposul nume Radu Şerban Basarab.[54] Şerban paharnicul încercase, de altfel, o mişcare încă înainte de Mihai, în vremea lui Ştefan Surdul, şi acest domn îi confiscase averile, dar în cele din urmă intervenţia puternicului boier David, postelnicul din Brâncoveni, potoli mânia domnească.[55]

Cine a fost adevăratul părinte al lui Mihai Vodă? Nu se poate şti şi desigur că nici el însuşi n-a ştiut. Era copilul din flori al unei femei din popor, venită la noi în ţară din Epir cu fratele ei, Iane negustorul. La Târgul de Floci, la gura Ialomiţei, unde se vindea lâna oilor din Bărăgan, ţinea ea o cârciumă şi acolo se va fi născut fiul ei, menit unui viitor aşa de mare. La început, a dus viaţa de negustor a unchiului său. Încetul cu încetul, pe măsură ce Iane se ridica, s-a ridicat şi nepotul său, a ajuns boier în Oltenia, apoi s-a înălţat din treaptă în treaptă în mijlocul boierimii oltene, ca un om de ţară, ce cunoştea necazurile şi lupta îndărătnică a lumii de pe atunci. Acolo, în Oltenia, s-a format el, domnia lui înseamnă izbânda boierimii oltene.

Astfel îl înţelegem mai bine pe Mihai, zbuciumul sălbatic al sufletului lui necizelat de curţile domneşti, legăturile lui cu cercurile greceşti de la Constantinopol în care trăia Iane banul, dependenţa de boierimea olteană, cu ale cărei idealuri şi greşeli s-a confundat, care l-a ţinut strâns şi nu l-a lăsat niciodată să scape din mâinile ei. Astfel, prin această latură, a fost copilul ţării, din straturile ei adânci.

În această lumină vedem un alt Mihai Viteazul, mai uman şi mai viu, care nu e scăzut prin nimic. De altfel, lumina adevărului este întotdeauna mai de preţuit decât cea meşteşugită a legendei.

---

[51] Şt. Greceanu, *Genealogii,* II, p. 387, Iorga, *Studii şi documente,* V, p. 292. Discuţia la Filitti, op. cit, p. 11-12.

[52] Hurmuzaki, *Documente, Supliment,* I-1, p. 49 şi Iorga, *Istoria lui Mihai Viteazul,* I, p. 22.

[53] Filitti, *Banatul Craiovei şi Craioveştii,* p. 45-55.

[54] Pentru descendenţa prin femei a lui Şerban din Pârvu Craiovescu, Greceanu, *Genealogii,* II, p. 284, tabla genealogică.

[55] Hrisov al lui Mihai Viteazul, Târgovişte, 13 ianuarie 1599, Acad. Rom., Ms. Nr. 5152, f. 259 şi 183 (traducere nouă).

RIDICAREA ÎN SCAUN

Înainte de domnie. Tinerețea lui Mihai a fost zbuciumată. Fără tată, născut într-un oraş de negustori pe malul Dunării, a dus viața schimbătoare a celor ce schimbă mărfuri în oraşe şi țări diferite. Cronicarul polon al expediției lui Zamoyski spune că a fost negustor de boi,[56] vânzând cirezile din Moldova şi Țara Românească în Orient; un diplomat spaniol de la curtea imperială ştia că a vândut şi mărfuri mai de preț, giuvaericale,[57] iar armeanul Grigorovici, care a stat mereu lângă Mihai, povesteşte cum viitorul domn „a crescut foarte sărac, fost-a şi negustor dincolo de Dunăre, în Moldova şi în toată Țara Românească."[58] Lucru cu totul neobişnuit între boierii noştri din vremea aceea, Mihai ştia turceşte şi greceşte,[59] ceea ce arăta lămurit că a trăit în prima tinerețe în altă lume decât aceea de pe moşiile boierilor, unde erau crescuți copiii lor, a cunoscut vâltoarea porturilor şi a bazarurilor, unde se întâlnesc limbi multe din toate colțurile Orientului.

Ajunsese prin această grea experiență un om care cunoştea lumea din Orient, cu care va avea apoi atâtea legături şi desigur că va fi trecut şi pe la Constantinopol, unde unchiul său îşi creează legături trainice în nobilimea de la Fanar şi în lumea ortodoxă de la Patriarhie.

Mihnea Vodă, care avea nevoie de banii şi de sprijinul lui Iane, îl face mare ban al Craiovei la 1586[60] şi imediat acesta numeşte alături de dânsul ca bănişor al județului Mehedinți pe Mihai, nepotul său.[61] Cu câțiva ani înainte Mihai se stabilise în aceste părți oltene, unde cumpărături de moşii îl vor fi îndrituit pe el şi pe unchiul său să aspire la dregătorii. Acest lucru nu trebuie să ne mire: boierimea noastră era legată de stăpânirea moşiei, nu de strămoşi. De aceea greci şi albanezi, ca Duca Vodă şi Vasile Lupu, au izbutit să-şi facă o carieră în dregătoriile româneşti şi să ajungă chiar domni. La 1584, la 26 de ani, nepotul puternicului Iane lua în căsătorie pe o văduvă olteancă de neam mare, Stanca.[62] Era nepoata bogatului boier oltean, cu multe moşii, Dobromir banul,[63] iar fratele ei Dragomir, cu care era în relații rele,[64] fusese mare postelnic al lui Alexandru Vodă. Primul ei soț, Dumitru postelnicul din Vâlcăneşti, tot în Oltenia „la pristăvenia sa, el singur a lăsat cu gura lui satul Salcea să fie al jupâniței sale Stanca"[65] şi poate şi alte sate, care apoi ajunseră în stăpânirea lui Mihai. Stanca a mai avut şi un alt frate, pe lângă Dragomir, pe Ioan monahul, care trăia încă în 1613, când trimetea mărturie la divan pentru moşiile Stancăi, în calitate de „cumnat al răposatului Mihail voevod."[66] Din căsătoria lui Mihai cu Stanca au rezultat doi copii, Nicolae şi Florica; de altfel, Mihai a mai avut şi o fiică naturală, Marula, cu Tudora din Târgşor.[67]

---

[56] Dzialinski, loc. cit.

[57] Veress, *Documente,* VI, p. 162-163.

[58] I. Crăciun, *Cronicarul Szamoskozy,* p. 101.

[59] N. Iorga, *Istoria lui Mihai Viteazul,* I, p. 33.

[60] Vezi mai sus, p. 18.

[61] Şt. Greceanu, *Genealogii*, II, p. 389.

[62] Fiul mai mare al lui Mihai, Nicolae, se născuse la 29 iunie 1585, căci, după Walter, era în august 1597 *„decimum tertium aetatis tum agentis,"* deci al treisprezecelea an (Walter, în Papiu, *Tezaur,* I, p. 47). Doisprezece ani împlinise la 29 iunie, aniversarea lui după Walter (ibidem, p. 50). Cf. Tocilescu, *Doamna Stanca,* Buc., 1877, p. 23, care socoate cu un an mai mult. Dacă însă Dumitru banul şi soția sa Stanca din vremea lui Petre Cercel (Iorga, *Istoria Iui Mihai Viteazul),* I, p. 35-36) sunt viitoarea doamnă Stanca cu primul ei soț, atunci afirmația lui Walter e greşită, iar căsătoria lui Mihai a avut loc mai târziu.

[63] Filitti, *Mama şi soția lui Mihai Viteazul,* p. 24, tabla genealogică.

[64] Filitti, op. cit., p. 17-18 şi hrisovul din 3 iunie 1658 al lui Mihnea al III-Iea (traducere), la d-na Lahovary, din care se vede că Dragomir cotropise moşia Stancăi, Plăviceni.

[65] Hrisovul slav al lui Radu Mihnea din 16 ianuarie 1613 (Acad. Rom., CCI/11). Acest hrisov foarte important pentru istoricul familiei doamnei Stanca, a fost publicat în traducere complet greşită şi cu omisiuni de G. Ghibănescu, *T. Codrescu,* oct., 1934 şi de I.C. Filitti, op. cit., p. 29-30 (traducere de I. Tuducescu). Pasajul citat e omis.

[66] Acelaşi document. *Cnaxd = cumnat.* Termenul e tradus de Tuducescu prin *duhovnic,* iar de Ghibănescu prin *fiu.*

[67] Papiu, *Tezaur,* I, p. 389.

Doamna Stanca a supraviețuit lui Mihai şi a avut o soartă tristă, moare de ciumă la 1603[68] şi e îngropată la episcopia olteană a Râmnicului Vâlcii.[69]

Odată cu intrarea lui în dregătorii, Mihai începe să cumpere moşii, în special în Mehedinți, unde erau şi moşiile soției sale. Ajunge în curând unul din cei mai mari proprietari de pământ din Oltenia, alături cu Buzeştii, rudele lui, şi cu alți boieri latifundiari, cu care întreține legături de prietenie. La 1598 Mihai îşi întărea ca domn lui însuşi moşiile cumpărate în boierie „de la megiaşi" (moşneni) în număr de 21, aproape toate în Oltenia.[70]. El înşiră cu acest prilej demnitățile prin care a trecut înainte de domnie: vel stolnic, vel postelnic, vel agă şi vel ban Cralevski.[71]

Mare stolnic ajunge Mihai la începutul anului 1589[72] şi rămâne până la sfârşitul domniei lui Mihnea, în 1591. La turcirea lui Mihnea, venind domn nou, Ştefan Surdul, care pretindea că este fiul lui Ioan Vodă cel Cumplit, Mihai e făcut răspunzător pentru datoriile către vistierie ale boierilor ce fugiseră şi e silit să se împrumute de la mănăstirea Coşuna de lângă Craiova cu 40.000 de aspri.[73] Sub Ştefan Surdul, Mihai ajunge mare postelnic,[74] apoi peste câteva luni e înlocuit în această funcție şi se face mare agă.[75] În tot acest timp, în fruntea divanului stătea ca mare ban Iane, unchiul lui Mihai, care însă de fapt locuia la Constantinopol. De aceea e probabil că nepotul său l-a înlocuit la Craiova ca ispravnic, cum spune cronica.[76] În această situație îl găseşte noua domnie a lui Alexandru zis cel Rău, în iunie 1592.

Alexandru cel Rău. Noul domn, un aventurier necunoscut pentru țară - „au venit de la Poartă," zice cronica țării[77] - se făcu de la început urât de boierime şi aceasta din două pricini: mai întâi pentru că a trebuit să puie asupra țării greutăți neobişnuite cerute de turci pentru războiul ce-l începuseră cu imperiul austriac - mii de care cu merinde, cirezi de vite şi banii țării se scurgeau în mâinile lacome ale stăpânilor de la Stambul.[78] Pe de altă parte, el n-a înțeles să guverneze cu divanul boierilor lui Mihnea Turcitul şi ai lui Ştefan Surdul, care păstrase aceiaşi boieri. O parte din boieri, ce e drept, au rămas în funcție: Danciul, marele vornic şi Mitrea (Dumitru), marele logofăt din vremea predecesorilor săi, dar pe lângă ei se ivesc boieri noi; necunoscuți ca Barbă Albă, mare vistiernic şi mai ales o serie de greci aduşi din Constantinopol, Tudori comisul, Iane paharnicul, Manta marele postelnic.[79] În schimb, mulți boieri vechi şi puternici fuseseră înlăturați: Andronie vistiernicul lui Ştefan Surdul, Radu comisul Florescu şi mai ales Iane banul, care nu mai apare în divanul noului domn.[80]

Mihai Viteazul era atunci ispravnic al băniei Craiova rămasă fără titular[81] şi spre bogatul şi puternicul boier oltean se îndreptau toate nădejdile țării stoarse şi umilite şi mai ales ale boierilor din Oltenia, dârji în apărarea privilegiilor lor. Boierii de țară nemulțumiți încep să se mişte şi domnul atunci taie mai mulți dintr-înşii. „I-a tăiat ca vitele şi a domnit ca un tiran şi un păgân," zice cronica săsească.[82] A fost atunci un complot boieresc; în iunie 1593 se iveau la Poartă solii nemulțumiți care arătau fărădelegile şi prădăciunile domnului, dar turcii îşi închiseră urechile la

---

[68] Şt. Greceanu, *Genealogii,* II, p. 316.

[69] Hrisovul citat din 3 iunie 1658 (la d-na Lahovary), satul Plăviceni „toată partea doamnei Stanca [...] a fost dată şi a închinat-o la Sfânta Episcopie doamna Stanca, pentru pomenire, unde zac oasele sale."

[70] Şt. Greceanu, *Genealogii,* II, p. 388.

[71] Ibidem.

[72] Ştefulescu, *Documente slavo-române,* p. 282. La 25 noiembrie era încă mare stolnic Vintilă, în anul următor apare Mihai; Ghibănescu, *Divanurile,* p. 32.

[73] Şt. Greceanu, loc. cit.

[74] Ghibănescu, op. cit., p. 33.

[75] Şt. Greceanu, loc. cit.

[76] *Istoriile Țării Româneşti,* ed. Iorga, p. 83.

[77] *Cronica anonimă,* (Ludescu), ed. Ioanid, p. 46.

[78] Hurmuzaki, *Documente,* III-1, p. 457.

[79] Hrisoavele lui Alexandru cel Rău, Venelin, *Влахо-Българскн Грамоты*, p. 234-235 (1592), Acad. Rom., doc. CVIII/66 şi Ms. 2530, f. 541-542 (18 mai 1593), Ştefulescu, *Documente slavo-române,* p. 290 (2 februarie 1593), Iorga, *Studii şi Documente,* VII, p. 49, Hurmuzaki, XI, p. 905 şi documentele citate de Ghibănescu, *Divanurile,* p. 34.

[80] Pentru divanul lui Ştefan Surdul, Ghibănescu, op. cit., p. 34.

[81] *Istoriile Țării Româneşti,* ed. Iorga, p. 83.

[82] Milles, *Siebenbürgischer Würg Engel,* Sibiu, 1670.

aceste plângeri, căci ştiau că altul nu le va putea aduce mai mult venit din țară.[83] Atunci, desigur, s-a creat de către boieri şi descendența domnească a lui Mihai, ca să poată avea drept la scaunul domnesc.

După o tradiție păstrată de cronici, Alexandru ar fi prins firul complotului boieresc şi ar fi adus pe Mihai la Bucureşti, ca să-l ucidă. Călăul, un țigan, ar fi scăpat securea din mâna, dând cu ochii de chipul falnic al viitorului domn şi atunci toți boierii, care-l iubeau, ar fi obținut de la domn iertarea lui.[84] Dar această tradiție e contrazisă de mărturia lui Mihai însuşi. El era la Craiova şi a prins de veste de planul domnului de a-l pierde şi a fugit de acolo. Mihai spune într-un hrisov din 1594: „Când s-au întâmplat domniei mele pribegie de la Craiova, am trimis domnia mea de am chemat călugării de la acea mănăstire (Coşuna), de am adăugat aceste vii [...] ca să stăpânească aceste vii până voi veni domnia mea din pribegie."[85] Aşa spune şi cronica săsească: Mihai chemat de domn, care îl bănuia, a prins de veste şi a fugit în Ardeal şi de acolo la Constantinopol.[86] Boierii olteni cei mai însemnați, Straie Buzescu şi Radu comisul Florescu, îl urmează în pribegie,[87] pârile la Constantinopol se fac şi mai insistente sprijinite de bogatul Iane banul şi astfel Alexandru îşi pierdu domnia în septembrie 1593.[88] Turcii se tem ca el să nu fugă în Ardeal şi poruncesc lui Sigismund Bathory, principele Ardealului, să-l prindă,[89] dar Alexandru se ivi mai târziu încrezător în norocul său la Constantinopol. La 1597 locuitorii acestui oraş puteau să-l vadă spânzurat, îmbrăcat în hainele lui scumpe de brocart țesute cu aur.[90]

Împrejurările politice în care Mihai ia domnia. Ridicarea rapidă în scaun a pribeagului ban, fără târguieli prea lungi, se datoreşte unor împrejurări fericite pentru dânsul. Numeroase şi puternice interese lucrau în aceeaşi clipă pentru el. Mai întâi trebuie să ținem seama de voința țării, adică a boierimii, care amenința cu răscoala tocmai când turcii începeau războiul împotriva împăratului.

În al doilea rând era Iane banul,[91] susținut de nobilimea de negustori bogați de la Fanar. Aceştia au plătit, nu numai pentru protejatul lui Iane banul, dar pentru că un vânt de răscoală sufla în inimile creştinilor din Turcia şi ei, conducătorii lor, voiau să aibă un om sigur al lor în Țara Românească.[92] Andronic Cantacuzino, fiul vestitului Mihail Şeitan Oglu, era în fruntea acestei mişcări.[93] El scria fostului domn moldovean, Petre Şchiopul, ce trăia retras în Austria: „Am făcut pe banul Mihai domn al Țării Româneşti, am judecat că e mai bun decât ceilalți păcătoşi bei, care nu arată nici un semn, nici de la tata, nici de la mama, numai păcătoşi, necioplți şi mincinoşi şi argați şi nevrednici din toate punctele de vedere, însă prin banul Mihai s-a mulțumit nenorocita țară şi au mulțumit lui Dumnezeu, care i-a învrednicit şi le-a dat un asftel de pastor bun şi creştin şi iubitor de săraci şi cu frica lui Dumnezeu [...] şi l-am făcut domn, care țara îmi mulțumeşte mult pentru dânsul."[94]

Aşadar, Andronic ştia că toți pretendenții nu-şi pot dovedi falsa genealogie domnească; despre Mihai nu spune, lucru foarte caracteristic, că, în contradicție cu ei, ar fi fiu de domn legitim, ci laudă numai calitățile lui sufleteşti şi de creştin.

În al treilea rând, Mihai datora domnia sprijinului combinat al lui Sigismund Bathory şi al agentului englez la Constantinopol, Barton. Sigismund Bathory îl primise pe Mihai în Ardeal, când pribegise din Craiova, şi-l ținuse ascuns două săptămâni.[95]

---

[83] Hurmuzaki, *Documente,* III-1, p. 457.

[84] I. Crăciun, *Cronicarul Szamoskozy,* p. 99 şi *Istoriile Țării Româneşti,* p. 83 cu altă versiune a aducerii lui Mihai la Bucureşti.

[85] Şt. Greceanu, op. cit., II, p. 387.

[86] Milles, op. cit., p. 176. Sârbu, op. cit., I, p. 63-65, face din aceste povestiri două fapte deosebite, ceea ce e puțin probabil.

[87] I. Crăciun, op. cit., p. 100.

[88] Hurmuzaki, *Documente,* XI, p. LXXXIV.

[89] Veress, *Documente,* IV, p. 31-32.

[90] Milles, loc. cit., şi Hurmuzaki, *Documente,* III-1, p. 593, *„vestito di velluto e d'oro".*

[91] Walter, în Papiu, *Tezaur,* I, p. 9.

[92] Vezi mai jos, p. 51.

[93] Despre el, Filitti, *Arhiva Cantacuzino,* p. XXV.

[94] Hurmuzaki, *Documente,* XI, p. 374.

[95] Crăciun, op. cit., p. 99.

Principele Ardealului, care nutrea planuri mari, ar fi vrut să aibă un prieten credincios în Țara Românească şi scrie pe de o parte marelui vizir, Sinan paşa, pentru Mihai, pe de alta solului englez, Barton.[96] Cu Anglia avea Sigismund legături directe şi trimisese chiar în acel an la regina Elisabeta pe solul său Ştefan Kakas. Englezii aveau mare trecere la Poartă şi Sigismund cerea reginei sprijin pentru Ardeal.[97] Englezii, ca protestanți şi duşmani ai Habsburgilor din Spania şi din Austria, cu care se războiau atunci turcii, căpătaseră încrederea sultanului. De altfel, negoțul lor în Orient era înfloritor; agentul lor la Poartă nu era solul reginei, ci era plătit de Compania negustorilor Levantului pentru apărarea intereselor ei comerciale.[98] Astfel ar fi putut intra pe aceasta cale în legătură şi cu lumea de bancheri levantini, în care trăia Iane banul, unchiul lui Mihai Viteazul.

În orice caz, ştim că legătura cu solul englez s-a făcut prin Sigismund Bathory şi Mihai îndreptându-se spre țară, ca domn, se grăbeşte să scrie de lângă Adrianopol principelui Ardealului, mulțumindu-i: „căci pot scrie Măriei tale că am avut cinste dela Măria ta" şi-i făgăduieşte că în domnie va fi prietenul său.[99] Dar soarta trebuia să hotărască altfel legăturile dintre aceşti doi oameni.

Alexandru Vodă, care se compromisese şi prin uciderea unui ienicer în Țara Românească,[100] pierduse domnia şi un ceauş turc ținea scaunul, până la sosirea noului domn,[101] care trimisese înainte ca locțiitor pe boierul său credincios, Stroie Buzescu.[102] La sfârşitul lui octombrie, Mihai sosea în Bucureşti[103] încărcat de datorii la Constantinopol, datorii pe care ştia că nu le va putea plăti niciodată.

[96] Ibidem, p. 100.
[97] Veress, *Documente,* IV, p. 25.
[98] Alfred Wood, *A history of the Levant Company,* Oxford, 1935.
[99] 11 octombrie 1593, st. v., Veress, *Documente,* IV, p. 37-39.
[100] N. Iorga, *Istoria Iui Mihai Viteazul,* I, p. 102.
[101] *Chronicon Fuchsio-OItardium,* ed. Trausch, Braşov 1847,1, p. 105.
[102] Crăciun, op. cit., p. 101.
[103] La 11 octombrie stil vechi era deja plecat din Adrianopol spre țară, cf. Veress, loc. cit.

ARMATA LUI MIHAI VITEAZUL

Vechea organizare a armatei româneşti. Care erau mijloacele militare pe care le avea la îndemână Mihai Viteazul ca să obţie marile lui izbânde? Desigur, aceste mijloace sunt în legătură cu organizarea militară de atunci a ţării, pe care trebuie s-o studiem pe scurt, căci numai ea ne va îngădui să înţelegem cum a putut domnul nostru să aibă succese aşa de repezi, dar aşa de puţin durabile.

În secolul al XVI-lea se produce o schimbare esenţială a vechii organizări militare româneşti. Vechea organizare din veacul al XV-lea era întemeiată în primul rând pe *oastea de ţară*,[256] adică pe ridicarea maselor în jurul unor centre locale sau steaguri.[257] Această organizare, mai bine cunoscută în Moldova, exista şi în Ţara Românească, ceea ce face pe Ştefan cel Mare să spuie într-o inscripţie privitoare la lupta de la Râmnic cu Basarab cel Tânăr, „a fost mare pieire a *satelor* lui Basarabă."[258] (deci cete organizate pe sate de oşteni). Armata era ridicată prin apel făcut întregii ţări, ridicare în masă, numită „oastea cea mare," termen care apare încă din veacul al XIV-lea.[259] La oastea cea mare erau chemaţi nu numai oamenii liberi, ci şi şerbii.[260] Pe lângă îndatorirea de a veni la oastea cea mare, ţăranii erau siliţi să ţie pe socoteala lor cai domneşti pentru oaste şi să lucreze la cetăţi.[261] Erau desigur şi în Ţara Românească *curteni* sau sate privilegiate care formau oştirea cea dintâi gata, exercitată şi cu arme.[262] Oraşele, care erau centre mai populate, ofereau domnului posibilităţi mai mari de a strânge repede oaste, erau deci puse mai mult la contribuţie şi de aceea, în Moldova, constatam un mare număr de armeni în oastea lui Ştefan cel Mare.[263]

Oastea de mercenari era pe atunci puţină şi se aduna numai în anume ocazii speciale. De pildă, chiar la 1523, Radu de la Afumaţi se plângea că „nu am de unde să cheltuesc pentru voinici."[264] Armele de foc erau rare şi cine le cunoştea era un om deosebit. Astfel Dan *Puşcariul,* un oştean al lui Vlăduţ voievod care avea şi sate în ţară cu fraţii săi, înaintează în vremea lui Neagoe Basarab până la rangul de spătar.[265]

Oştirea lui Mihai. Mercenarii. În secolul al XVI-lea din pricina progreselor tehnicii, armatele îşi schimbă înfăţişarea în toată Europa. Răspândirea tot mai mare a armelor de foc, puşti şi tunuri, a făcut ca vechile oşti feudale de ţărani conduşi de nobili să devie o gloată inutilă. Era oştean cine avea arme de foc şi ştia să se folosească de ele. De aceea cariera militară a devenit o ştiinţă şi acei care ştiau să lupte se angajau pe bani. Astfel, în toată Europa locul întâi îl iau oştile de *mercenari.* La fel s-a întâmplat şi la noi. Vechea oaste de ţară a rămas o strânsură, care cade pe planul al doilea. Domnii care voiau să lupte pentru apărarea ţării sau pentru cuceriri trebuiau să aibă mercenari sau lefegii. De aceea şi Mihai Viteazul a avut în primul rând o oaste de mercenari.[266]

Încă înainte de Mihai numărul mercenarilor începuse să crească în Ţara Românească, ceea ce era o sarcină apăsătoare asupra ţării.

Sub Ştefan Surdul, la 1591, se spunea că domnul nu va putea plăti tributul din pricina mercenarilor, care erau o pacoste, silind pe locuitori să fugă.[267]

---

[256] Pentru oastea de ţară traducerea latină a cronicii lui Miron Costin, ed. Barwinski, Bucureşti, 1912, p. 21 dă echivalenţa *exercitam collatum* (cf. ed. V. A. Ureche, Miron Costin, *Opere complete,* I, p. 456).

[257] Pentru organizarea armatei în sec. XV, R. Rosetti, *Cum se făptuia războiul de Ştefan cel Mare,* Acad. Rom. ist., ser. III, tom. IV-VI (5 memorii), cf. şi N. Iorga, *Istoria armatei române,* I.

[258] Kosak, *Inschriften in Bukowina,* p. 46.

[259] Ştefulescu, *Tismana,* p. 47.

[260] Documentul lui Vlăduţ voievod din 10 iulie 1511, Acad. Rom., R. B./6.

[261] Documentul lui Radu cel Mare din 10 decembrie 1505, Acad. Rom. XXXIII-191.

[262] R. Rosetti, op. cit., Acad. Rom. ist. ser. III, tom. IV, p. 23-24.

[263] Donatto da Lezze, *Historia turchesca,* ed. Ursu. p. 89-90.

[264] S. Dragomir, *Documente slave din Sibiu,* p. 41.

[265] Hrisovul lui Vlăduţ voievod, fără dată, 21 noiembrie, Acad. Rom. XI/154 şi hrisovul lui Neagoe Basarab, fără dată**,** 17 octombrie, Acad. Rom. XI/153

[266] Cf. R. Rosetti, în Acad. Rom. ist. ser. III, tom. XI, p. 252 şi urm. şi XII, p. 122-127.

[267] Hurmuzaki, *Documente,* III— 1, p. 154.

Cronica țării vorbind de oastea de mercenari a lui Mihai, spune că numai după primele ciocniri cu turcii, abia la 1597, „dacă pierdu atâția voinici, el fu scârbit şi începu a trimite prin toate țările streine ca să strângă voinici viteji şi aduse leşi şi cazaci şi tot felul de oameni, care erau de folos."[268] Această afirmație a cronicii este exactă, cum vom vedea imediat.

Până la 1596-97, în timpul marilor lupte cu turcii, nu se găsesc în oastea lui Mihai afară de ajutoarele ardelene, mercenari bine organizați şi înarmați. În realitate avem mai multe categorii de mercenari în oştirea viteazului domn. Gheorghe Rați, şeful sârbilor, pe care domnul îl numise mare ban al Craiovei, distingea într-o scutire acordată mănăstirii Tismana „haiduci, dorobanți şi cătane."[269] *Haiducii* erau oamenii de peste Dunăre, sârbi şi bulgari, dovadă că aşa sunt numiți acei care pradă Babadagul, la 1597, sub conducerea sârbului Velişco.[270] În schimb, *dorobanții* şi *cătanele* sunt lefegii plătiți de împărat (unguri şi cazaci). În ceea ce priveşte pe cei dintâi, Mihai i-a avut încă de la începutul luptei cu turcii, cu preț ieftin, ei veneau: de peste Dunăre, din satele creştine autonome cu organizare militară, despre care am vorbit mai sus. Aveau şefi de cete deosebiți, formând bande izolate în oastea domnului (de exemplu ceata lui Dali Marcu, Baba Novac, Velişco etc.)[271] Când Mihai a trecut peste Dunăre, în special în Dobrogea, a chemat peste tot *voluntari în leafă*.[272]

Al doilea grup de mercenari îl formau cazacii din Ucraina. Această oaste neregulată din Polonia intrase în slujba lui Rudolf al II-lea cu leafă, în urma soliilor trimise de împărat şi de papă hatmanilor căzăceşti.[273] Aron Vodă a chemat şi el pe cazaci sub steagurile lui, îndată ce începu lupta cu turcii, ni s-au păstrat scrisorile lui în care se văd angajamentele şi condițiile pentru primirea cazacilor în leafă şi la fel a făcut şi urmaşul său, Ştefan Răzvan.[274] După exemplul lui Aron şi al împăratului, Mihai se adresează la rândul său acestor călăreți din câmpiile sălbatice de la Nipru. În martie 1596, el scrie: „Iubitul meu domn hatman prietenul meu, [...] cu toți cavalerii oştirii zaporojenilor," chemându-i să vie cu leafă bună în slujba lui. „Să dea Dumnezeu ca să vă văd pe toți cât mai curând în țara mea," zicea el, şi invita pe hatman să vie în persoană.[275] Atunci începuse Mihai să primească fonduri de la împărat pentru întreținerea unei oştiri de mercenari. Toată domnia lui Mihai, de la această dată, e plină de cereri ca să i se plătească regulat pensia mercenarilor întreținuți în Țara Românească pe socoteala împăratului. Această oaste constituită regulat de la 1597, cum spune şi cronica, cu cazaci şi unguri, cu o tabără deosebită, era bine plătită şi forma nucleul cel mai ales al oştirii lui Mihai Viteazul.

Oastea era plătită direct de împărat prin agentul său în Țara Românească, Lassota, care trimite rapoarte regulate despre întrebuințarea banilor.[276] Cu aceşti oşteni a cucerit Mihai Ardealul şi Moldova. *Numărul lor era însă foarte redus: nu atingea nici 4000 de oameni.* Avem registrul de plată al lui Lassota, din care reiese că în toamna anului 1597 erau 1987 de călăreți husari şi 1857 de trabanți pedestraşi „care sunt plătiți de împăratul romanilor nobilului principe şi domn Mihai voevod din Valahia."[277] Tot Lassota spune că mercenarii formau 18 steaguri[278] şi după organizarea polonă a cazacilor trebuie să socotim cam 200 de oameni de steag,[279] ceea ce revine la aproape acelaşi număr ca mai sus.

Alături de aceşti mercenari imperiali erau desigur sârbii şi bulgarii, a căror cifră nu o putem stabili sigur. Ei erau organizați în cete de haiduci, care avea o valoare militară mai redusă, buni

---

[268] *Cronica anonimă,* ed. Ioanid, p. 55-56.

[269] Ştefulescu, *Tismana,* p. 290-291.

[270] *Cronica anonimă,* ed. Ioanid, p. 42.

[271] Pentru Deli Marcu, Veress, *Documente,* V, p. 17, pentru Baba Novac, şef al haiducilor şi sârbilor, Veress, *Epistolae G. Basta,* p. 422-423.

[272] Veress, *Documente*, IV, p. 199, raport din aprilie 1595.

[273] Sârbu, *Istoria lui Mihai Viteazul,* I, p. 173 şi urm.

[274] P. P. Panaitescu, *Documente privitoare la istoria lui Mihai Viteazul,* p. 10-13.

[275] Ibidem, p. 19-21.

[276] Veress, *Documente,* V, p. 79-80, 253, 264, 272-273, 280-281.

[277] Ibidem, V, p. 106. În tratatul lui Mihai cu împăratul erau prevăzuți 5000 de oameni (Hurmuzaki, *Documente,* III-1, p. 288), dar se vede că cifra n-a fost atinsă.

[278] Ibidem, V, p. 79.

[279] Hurmuzaki, *Documente-Supliment,* II-1, p. 643.

pentru incursiuni repezi dincolo de Dunăre. Socotim că aceşti sârbi şi bulgari nu puteau trece de vreo 5000-6000 de oameni, căci e vorba de cete mici de haiduci, plătite de domn din veniturile sale.

În afară de mijloacele acordate de împărat, Mihai avea şi unele mijloace interne, în ţara lui cea sărăcită: mănăstirile erau datorate să ţie pe socoteala lor panduri (mercenari, voluntari).[280] Boierii erau şi ei obligaţi să ţie pe socoteala lor, timp de trei luni pe an, călăreţi în arme. Dar la o revizie a lor de către Mihai, nu s-au găsit în total din aceştia decât cinci sau şase sute.[281] Mihai se plânge într-un rând că n-are cu ce plăti mercenarii: a cheltuit cu ei averea soţiei lui şi a mănăstirilor.[282] Câteodată mercenarii ortodocşi, care nu uitau că luptau pentru credinţă, renunţă „cu glas mare" la leafă în schimbul unei moşii, care se dă mănăstirii Bistriţa.[283] Dar de multe ori lefegii neplătiţi prădau satele boiereşti,[284] alte ori plini de mânie năvăleau chiar în castelul lui Mihai, strigând şi spărgând totul, cerând lefile lor.[285] Aceasta a fost atmosfera în care a trăit Mihai, mereu cu grija de a-şi plăti mercenarii, ce aveau neîncetat nevoie de lupte şi de bani.

În genere, oastea de mercenari a lui Mihai o putem socoti la 10-13.000 de oameni, dintre care 4000 armată regulată şi restul haiduci balcanici şi alţii. Această mică oştire era însă destul de însemnata, căci nu trebuie să ne închipuim că armatele din sud-estul Europei, afară de marea oaste a sultanului, puteau însuma cifre prea ridicate. Nici cazacii, nici tătarii nu aveau oştirile uriaşe de care se vorbeşte în cronică.[286]

Cu aceasta oaste a câştigat Mihai toate succesele lui militare, dar oştirea organizată la 1597, până atunci domnul luptase împotriva turcilor cu oastea de ţară şi cu haiducii, s-a dezorganizat de la o vreme. Cauza destrămării oştiri lui Mihai este faptul că polonii au poruncit cazacilor să se întoarcă în patrie, ceea ce unii din ei au şi făcut (1600).[287] Apoi, cei ce încercau să mai treacă prin Moldova şi să mai răspundă la apelul lui Mihai, pentru a umple golurile, erau opriţi să treacă, încă din 1598, din porunca lui Ieremia Movilă.[288] Încercările lor de trecere erau respinse chiar cu armele.[289] Pe de altă parte, de la 1600 înainte, după luarea Ardealului, împăratul n-a mai plătit pensia oştirii lui Mihai, aşa că aceasta s-a risipit în mare parte. *Aceasta este explicaţia principală a căderii lui Mihai,* care după 1600, în luptele sale cu Basta şi cu polonii, n-a mai avut la îndemână, în cea mai mare parte, oastea cea aleasă de mercenari.

Aşadar, în istoria armatei lui Mihai distingem trei faze. O primă fază, până la sfârşitul anului 1596, când Mihai luptă cu turcii cu oastea de ţară, ţăranii şi boierii şi cu mercenari haiduci, sârbi şi bulgari, cu puţine ajutoare din Ardeal. Este epoca luptei de la Călugăreni.

De la 1597, cum spune şi cronica, îşi formează cu banii împăratului o oaste europeană (în ceea ce priveşte armamentul), ridicându-se la 10-13.000 de mercenari. Este epoca cuprinderii Ardealului şi a Moldovei.

În sfârşit, de la 1600, se dizolvă oastea de mercenari, este epoca înfrângerii şi a căderii.

Oastea de ţară. Alături de oastea cea scumpă şi preţuita a mercenarilor, era oastea de ţară, adunată după obiceiul vechi, care lupta după datini. Organizarea acestei oştiri era teritorială, pe unităţi locale, care corespundeau în vremea lui Mihai cu judeţe. De aceea, găsim în cronica ştirea că la cucerirea Ardealului de către Mihai, oastea de ţară care a trecut munţii prin valea Oltului, era alcătuită din „oştile Craiovei şi a Jiului şi a Mehedinţilor," sub comanda banului Udrea şi a boierilor Buzeşti. Iar când Buzeştii se ridicară împotriva lui Simion Movilă, domnul adus de poloni, ei

---

[280] Ştefulescu, *Tismana,* p. 290-291. De la Cozia lua Mihai într-un rând, 20.000 de aspri, când a trecut în Ardeal şi o cantitate de plumb, când a atacat Nicopolul (Greceanu, *Genealogii,* II, p. 389).

[281] Veress, *Documente,* V, p. 95.

[282] C. Isopescu, *Documenti ineditti,* în *Diplomatarium italicum,* I, p. 397.

[283] Papiu, *Tezaur,* I, p. 39.

[284] Acad. Rom. Ms. Nr. 2530, f. 567-569, document din 1607 despre prădăciunile pandurilor, în zilele lui Mihai Vodă.

[285] Veress, *Documente,* V, p. 79, Raport al lui Lassota.

[286] Cf. comunicarea d-lui O. Górka la Acad. Rom., *Le calcul des forces militaires dans l'est de l'Europe.*

[287] Poema lui Martin Paszkowski cu pseudonimul P. Kulikowski, *Dzieie Tureczkie y utarczki Kozackie z Tatary (Istoria turcească şi luptele cazacilor cu tătarii),* Cracovia, 1615, aventurile unui cazac polon din oastea lui Mihai, care apoi fuge, aflând de porunca hatmanului polon. Pentru ordinul polonilor către cazaci, Veress, op. cit., VI, p. 21-22.

[288] Hurmuzaki, *Documente,* XII, p. 374.

[289] P. P. Panaitescu, *Documente,* p. 47-49.

„adună oştile Mehedinților.”[290] Un raport către Vatican despre starea militară a Munteniei, aminteşte, încă din vremea lui Mihnea Turcitul, oastea „oamenilor de la munte ce se chiamă *Medinzi* (Mehedinți).”[291]

Conducătorii acestor oşti locale erau boierii din regiuni, acei boieri care aveau dregătorii de la domn; banul Craiovei era şef peste toate oştile Olteniei.[292]

Acest fapt dădea însă putere partidelor boiereşti, ca de pildă Buzeştilor, care puteau câteodată să ridice oştile din unele ținuturi pe seama lor. Oastea de țară fiind, spre deosebire de mercenari, cu organizarea locală, era mai puțin a domnului şi mai mult a boierilor. Mihai Viteazul a organizat însă un corp de „recrutori,” care chemau pe oameni la oaste. Într-un act prin care scuteşte de oaste pe un orăşean din Târgşor, Mihai porunceşte „*TCPATCAIOM 3A BOHCKIT*, ceea ce înseamnă „celor ce trag la oaste,” să-l lase în pace.[293] Această organizație, care nu se mai întâlneşte sub alți domni, nu împiedeca însă, cum am văzut din mărturia cronicilor, ca oastea de țara să aibă şefii ei locali.

Satele militare privilegiate organizate în *călăraşi* şi *roşii,* îşi au şi ele locul în alcătuirea oştirii lui Mihai Viteazul. Două decenii după moartea lui Mihai, găsim călăraşi la Măneşti, Gherghița, Ploieşti şi Ruşii de Vede.[294] Aceşti călăraşi nu erau toți ai domnului, puteau fi şi în slujbă unor boieri. Astfel Dragomir vornicul, cumnatul lui Mihai Viteazul, pusese într-un rând mâna pe moşia Plăviceni a sorii lui, doamna Stanca, „s-a sculat de a cotropit această moşie, partea doamnei Stanca şi şi-a aşezat nişte călăraşi acolo pe această moşie din Plăviceni.”[295]

O descriere a oştirii lui Mihai, când a intrat în Ardeal, distinge întâi pe mercenari şi haiducii liberi, apoi „oastea cea frumoasă a roşilor (rosonum), cum o numesc ei şi călărimea boierilor îmbrăcați cu platoşe şi înarmați cu măciuci.”[296] Boierii înarmați cu măciuci fireşte că nu constituiau o armata modernă, dar adaugă o notă în plus la aspectul feudal al acestei oştiri de veche datină.

Oastea de țară n-a avut un rol însemnat în izbândele lui Mihai, afară de primele ciocniri cu turcii, deşi numărul ei întrecea pe al mercenarilor; dar organizarea şi înarmarea ei primitivă o făceau să rămâie pe planul al doilea.[297] Socotim însă că ea a avut în domnia lui Mihai, ca şi în alte împrejurări, *un rol politic.* Ea dădea putință boierilor să dispuie de o forță şi să-şi impuie adesea voința lor domnului; în orice caz existența ei silea pe domn să împartă puterea cu boierii.

Organizarea militară a țării şi strategia lui Mihai în istoria principatelor române este o mare deosebire între Moldova şi Țara Românească în ceea ce priveşte situația militară. Ambele țări au avut în primul veac de la întemeiere un lanț de cetăți în jurul lor, care le apăra de duşmani: Moldova cu seria de cetăți ce apărau ieşirile din păsurile munților, trecerea râurilor mari şi a vadurilor Nistrului, Țara Românească cu cetățuile de la munte şi cetățile mari de la Dunăre. Dar pe când sistemul de întărire al Moldovei a fost completat de Ştefan cel Mare, care a făcut din țara sa o cetate înconjurată cu turnuri de apărare, sistemul muntean a căzut repede. Luarea Giurgiului, a Turnului şi, în veacul al XVI-lea, a Brăilei de către turci lăsa țara deschisă, un şes întins, bun pentru năvala repede a cavaleriei duşmane. Urmările acestei împrejurări au fost foarte mari şi se resimt în soarta deosebită ce a fost menită celor două țări surori.

Mihai Viteazul şi-a dat seama de această situație primejdioasă şi de aceea scrie ducelui de Toscana: „Am luptat fără cetăți, nici castele, nici oraşe, nici cel puțin casă de piatră, unde să mă retrag, ci abia am avut una singura pentru locuință.”[298]

Boierii vor simți adânc această situație tragică, averile şi moşiile lor lăsate fără apărare în fața oricăror incursiuni. Ei privesc cu invidie la Ardeal, cetate naturală, scutită de asemenea nenorociri.

---

[290] Ibidem, p. 71.

[291] Filitti, *Documente din arhiva Vaticanului,* I, p. 46.

[292] Heidenstein, *Rerum polonicarum... libri XII,* Frankfurt, 1672, p. 360.

[293] P. P. Panaitescu, *Documente,* p. 143-144. Mihai din Târgşor, care beneficiază de această scutire, era obligat să ție cai domneşti pentru oaste. Acad. Rom. Doc. CXCVII/48.

[294] *Cronica anonimă,* ed. Ioanid, p. 79.

[295] Hrisovul lui Mihnea III, 3 iunie 1658, la d-na Lahovary.

[296] Hurmuzaki, *Documente***,** III-1, p. 431, cifrele sunt însă desigur exagerate.

[297] R. Rosetti, op. cit., în Acad. Rom., ser. III, tom. XXI, p. 261-269.

[298] *Luptele lui Mihai Viteazul,* Biblioteca Astra, p. 41-42.

Şi atunci când Ardealul fu cucerit, n-au mai vrut să iasă de acolo, cu toate somaţiile împăratului, căci găsiseră în sfârşit un loc de adăpost, în care voiau să se aşeze.[299]

E drept că la Târgovişte era curtea domnească, întărită cu ziduri şi turnuri, în care au putut rezista turcii puțin timp, la 1595.[300] Mai important însă este faptul că prin reluarea Brăilei şi a Giurgiului, Mihai Viteazul a refăcut pentru o clipă lanțul de apărare la Dunăre,[301] nu ştim însă dacă le-a întărit şi le-a organizat din nou după cucerire. În orice caz nici o mare oaste turcească n-a mai trecut Dunărea între 1595 şi 1600 şi stăpânirea acestor cetăți, deşi nu însemna prea mult lucru, a îngăduit lui Mihai să cucerească Ardealul şi Moldova, având spatele întrucâtva întărit.

Strategia lui Mihai se resimte din organizația armatei lui şi de împrejurarea că țara lui era totuşi o țara deschisă. Armata lui, în care erau haiducii balcanici, cete ce străbăteau repede ca fulgerul în locuri aproape neumblate, cazacii obişnuiți cu lupta cu tătarii, pe cai iuți, apoi țara care nu dădea puncte de sprijin, toate fac pe Mihai să adopte o strategie în care surprinderea şi repeziciunea mişcărilor să fie principalul temei al izbândei, numai grație ei a cucerit Ardealul şi Moldova. De aci reiese şi principiul ofensiv al tacticii lui Mihai. El a fost un mare militar din temperament, care a ştiut să se folosească de toate împrejurările în care se afla. Figura rară în istoria militară a românilor, oameni prudenți şi aşezați, care ştiau să-şi apere țara, întărindu-se în păduri şi în locuri ferite pentru a lovi pe dușmani, dar care foarte rar iau ofensiva şi întâmpina pe dușman în țara lui, Mihai a avut ca principiu strategic întotdeauna ofensiva, împotriva turcilor ca şi a creştinilor. Căderea lui se datorește unor cauze politice ce l-au lipsit de cei mai buni oşteni, nu unor lipsuri în concepția lui strategică.[302]

[299] Vezi mai jos, p. 82-85.

[300] Cf. R. Rosetti, *Evoluția fortificației la Români,* Acad. Rom., ist., ser. III, tom. XII, p. 31-34.

[301] Ibidem, p. 27, pentru valoarea cetăților.

[302] O bună analiză şi caracterizare a strategiei lui Mihai, R. Rosetti, *Evoluția strategiei la Români,* Acad. Rom., ist**.** ser. III, tom. VI, p. 31-79.

MIHAI VITEAZUL ŞI BOIERII

Divanul de la începutul domniei. Mihai fusese ridicat în scaun printr-o mişcare a boierilor olteni, în mijlocul cărora crescuse, era reprezentantul acelor boieri şi aceasta s-a resimţit în toată domnia lui. Boierii care îl ridicaseră erau tineri, cei mai mulţi, ca Buzeştii, nu ocupaseră funcţii înalte. Mihai n-a putut de la început să facă o revoluţie în sfatul domnesc şi să înlocuiască pe boierii ce slujiseră pe rând la domnii dinaintea lui cu boieri noi şi tineri. Bătrânii boieri formau un element statornic peste domniile trecătoare, aşa fusese chiar şi în veacul al XV-lea. De aceea în divanul din primul an al domniei lui Mihai întâlnim boieri ce slujiseră sub Mihnea Turcitul, sub Ştefan Surdul, ba chiar sub Alexandru cel Rău.

Astfel divanul cu care-şi începe viteazul domn stăpânirea era compus din Mitrea vel vornic, care fusese mare vornic şi mare logofăt sub Mihnea şi sub Alexandru cel Rău,[304] Andrei mare logofăt, fostul vistiernic al lui Mihnea, Manta marele paharnic, fost postelnic sub Alexandru; Pană comisul, care slujise ca vistiernic sub Alexandru; Tudorache marele postelnic, fostul comis al lui Alexandru cel Rău; Dimitrache marele spătar, fost cu aceeaşi funcţie sub Mihnea. Dintre boierii noi avem pe Pangratie vistierul, pe Sârbu stolnic, Coci postelnicul şi Statache vistiernicul, Dragomir stolnic, apoi Negri spătar.[305] Observăm, aşadar, că venirea lui Mihai în scaun a însemnat păstrarea datinei şi a vechiului regim boieresc. Boierii olteni care l-au sprijinit la ocuparea domniei nu apar încă în divan. Şi ceea ce e mai caracteristic, Mihai păstrează cei mai mulţi boieri greci ai lui Alexandru (Manta, Pană, Tudorache sau Tudori şi Dimitrache), la care se mai adaugă şi noi boieri greci în divanul său: Pangratie, Coci, Statache. Putem spune că primul divan al lui Mihai a fost mai bine de jumătate grecesc, desigur sub influenţa cercurilor din Constantinopol şi a lui Iane banul.

Dintr-o listă de boieri munteni prezentată împăratului creştin de solul său, raguzanul I. Marini Polli, mai cunoaştem încă pe unii boieri de rang inferior sau foşti boieri, care rămăseseră fără dregătorii la curtea noului domn.[306] Între boierii vechi e Danciul, mare vornic sub Alexandru cel Rău, Dan, vistiernicul lui Ştefan Surdul, Chisar logofătul şi Petre spătarul, boieri ai lui Mihnea, alături de care fusese şi Mihai ca dregător în divan în tinereţea lui. Dar pe lângă aceştia erau şi boieri noi şi tineri: Stroe Buzescu postelnicul, Ivan aga căpitanul de călăraşi, Radu comisul Florescu. Aceştia erau desigur oamenii de încredere ai domnului, cu care se sfătuia în taină pentru marile sale planuri, pe ei se va întemeia mai târziu stăpânirea lui şi ei vor ocupa locurile înalte ale vechilor boieri. Existenţa unor oameni de încredere ai domnului, care peste capul divanului cârmuiau ţara, se vede din faptul că acestor boieri tineri Mihai le încredinţează toate soliile importante (Stroe Buzescu trimis de două ori la Sigismund Bathory şi la Aron Vodă; Radu Buzescu trimis şi el la Sigismund,[307] precum şi conducerea armatelor în primele lupte cu turcii (Radu, Preda şi Stroe Buzescu în luptele cu tătarii; Radu Florescu la Hârşova).[308] Aceşti boieri erau comandanţii oştirilor de ţară, oameni de acţiune şi înrudiţi cu domnul formând un puternic partid, pe care se bizuia Mihai. Ei în curând vor ajunge să înlăture pe boierii cei vechi şi să ajungă stăpâni în sfatul cel mare al ţării.

Boierii cei noi. În octombrie 1594, în ajunul luptei cu turcii, boierii cei vechi sunt înlăturaţi brusc din divan de către boierii cei noi, comandanţii oştilor. Astfel intră în divan ca mare vornic Ivan, fostul comandant de călăreţi, care-şi vărsase sângele pentru domn în luptele cu tătarii;[309]

---

[304] Pentru cariera lui, Filitti, *Arhiva Cantacuzino,* la indice. Era un boier bătrân, comis la 1570-1573, vistier la 1576-1577, vornic la 1578.

[305] Pentru divanul lui Mihai din 1593-4, Iorga, *Studii şi documente,* VII, p. 270, V, p. 290, XVI, p. 139. Acad. Rom. doc. LXXII/9 (7 dec. 1593), CCI/9 (3 aprilie 1594) şi Ms. Nr. 2530, f. 543-544 (1594 mai 16), f. 545 (mai 25), p. 546-547 (iulie 5), f. 552-554 (iulie 22). Arhive Stat, sec. istor. acte din 20 dec. 1593, 4 ianuarie, 16 mai, 27 mai, 3 iunie, 18 iunie, 21 iunie, 7 iulie, 17 august, 29 august 1594. Cf. indicele la Filitti, op. cit., şi Ghibănescu, *Divane,* p. 34, cf. şi p. 32-33 pentru divanele domnilor precedenţi.

[306] Hurmuzaki, *Documente,* III-1, p. 196-197. Solul observa că cei mai mulţi boieri sunt greci.

[307] *Cronica anonimă,* ed. Ioanid, p. 47 şi 49.

[308] Ibidem, p. 48-49

[309] Vezi mai jos, pragraful următor.

Tudosie sau Teodosie vistierul, din neamul Rudenilor, autorul cronicii lui Mihai Viteazul; Şerban paharnicul, viitorul domn Radu Şerban, Calotă spătarul şi Radu Florescu comisul, care fusese pribeag cu Mihai la Constantinopol; în sfârşit fraţii Buzeşti, Stroe stolnicul, Preda postelnicul şi Radu clucerul.[310] Dintre vechii boieri mai rămâne pe lângă divan doar Miroslav fostul mare logofăt, un boier foarte bătrân care slujise în această dregătorie încă din vremea lui Alexandru cel Bătrân, Mihnea şi Petre Cercel, înrudit cu neamul domnesc şi cu boierii din Mărgineni.[311] Tot atunci e făcut mare logofăt Chisar, un vechi boier de care am mai vorbit. Dar toţi grecii din primul divan al lui Mihai sunt înlăturaţi până la unul. Înlăturarea boierilor bătrâni şi înlocuirea lor cu boierii tineri şi războinici se făcuse poate cu consimţământul lui Mihai, înlăturarea grecilor, care schimbă cu totul aspectul divanului, i-a fost însă desigur impusă. Prin tratatul încheiat de boieri cu Sigismund Bathory fără voia lui Mihai se prevedea că grecii nu vor mai avea voie să ocupe funcţii în Ţara Românească, ceea ce consfinţeşte revoluţia din octombrie 1594.

În adevăr, în primăvara anului 1595, solii lui Mihai în frunte cu mitropolitul închină ţara lui Sigismund Bathory şi fără voia şi ştirea stăpânului lor încheie cu acesta un tratat, prin care puterea domnului Ţării Româneşti era îngrădită, boierilor li se dau toate drepturile şi grecii erau scoşi din toate slujbele boiereşti. Mihai, adânc jignit, a trebuit să primească, deoarece se pregătea să dea lupta cu turcii şi avea nevoie de ajutorul oştirii lui Sigismund.[312] Acest tratat, impus domnului din afară pecetluit izbânda boierilor noi asupra celor vechi.

De aproape o jumătate de veac aceleaşi familii de boieri guvernau ţara peste schimbările repezi de domnie. Aceiaşi boieri rămăseseră în dregătorii, când veneau domni noi, chiar când aceştia erau duşmanii înaintaşilor lor în scaun. Ceea ce se făcuse la 1594 în Ţara Românească şi se desăvârşise în anii următori era o adevărată revoluţie naţională, în sensul de atunci, înlăturarea în bloc a străinilor cu sprijinul lui Sigismund Bathory şi probabil împotriva domnului, care avea anume legături şi rudenii la Constantinopol. Pe de altă parte, şi boierii cei vechi şi bătrâni, stâlpii ţării sub domnii dinainte, erau puşi la o parte de partidul boierilor tineri şi războinici, cei mai mulţi din Oltenia. Desigur că cei înlăturaţi au protestat şi chiar au conspirat împotriva domnului şi a noilor lui sfetnici.

În vara anului 1596, Chisar marele logofăt în funcţie, Dan fostul mare vistiernic al lui Ştefan Surdul, Vintilă clucerul şi Dumitru, un boier bătrân, împreună cu alţi boieri mai mici uneltesc cu turcii şi cu moldovenii pieirea domnului şi aducerea în scaun a lui Simion Movilă, fratele lui Ieremia. Îi dădură de veste domnului să fugă, căci vin tătarii, dar Mihai descoperi gândurile lor şi capetele lui Chisar marele logofăt şi al fiului său, precum şi a lui Dumitru cad sub securea călăului, ceilalţi vinovaţi izbutesc să fugă în Moldova.[313] Îndată după sângeroasa execuţie a boierilor încărunţiţi în slujbele domnilor bătrâni şi neobişnuiţi cu o vreme nouă, demnitatea de mare logofăt rămasă libera, fu dată lui Teodosie Rudeanu, până atunci vistiernic, unul din membri cei mai însemnaţi ai partidei celei noi. În locul lui ca vistiernic veni însă un alt boier oltean, Stoica sau Stoichiţă din Strâmba; unul din cei mai apropiaţi şi buni sfetnici ai domnului.[314] Izbânda partidei

---

[310] Arhive Stat, sec. ist. acte din 2, 7 şi 31 oct. şi 24 dec. 1594. Ms. Acad. Rom. Nr. 2530, f. 555-556 (1595 martie 17, Miletić şi Agura, *ДаКо- Ромънитђ и слав писеностя*, în *Сборникъ* IX, p. 155 (8 septembrie 1595), Ştefulescu, *Strâmba,* p. 27-28, Filitti, *Arhiva Cantacuzino,* p. 51 are la mai 19, divanul din anul precedent, să fie o greşeală de dată? Pentru divanul din 1596, Ghibănescu, *Divane,* p. 34, Acad. Rom. Ms. Nr. 2530, p. 566 (aprilie 15 şi iunie 1), Safarik în *Гдасник (Belgrad),* ser. I, IX, 1857, p. 243-244, din 24 iulie 1596 şi Iorga, *Studii şi documente,* V, p. 290.

[311] Cf. pentru cariera şi rudele lui, G. D. Florescu, *Boierii din Mărgineni,* Văleni, 1930, arborele genealogic.

[312] *Cronica anonimă,* ed. Ioanid, p. 50 arată că tratatul s-a încheiat de boieri împotriva voinţei domnului. Textul în Hurmuzaki, *Documente,* III-1, p. 209-213 şi 472-476. Cf. Sârbu, *Istoria lui Mihai Viteazul,* I, p. 268-274.

[313] Pentru acest complot, scrisoarea lui Mihai către Sigismund Bathory la 6 septembrie 1596, Hurmuzaki, *Documente,* III-1, p. 277-278, Walter în Papiu, *Tezaur,* I, p. 37-38 (cu data greşită 1595), Stavrinos, în Legrand, *Recueil de poèmes historiques,* p. 49. Pentru boierii fugiţi în Moldova, Hurmuzaki, *Documente-Supliment,* II-1, p. 487-488, 551. Nu este dovedit că Dumitru cel omorât la 1596 era vornicul Dudescu, cf. Hagi-Moscu, *Boierii lui Mihai Viteazul,* extras din *Arhivele Olteniei,* Nr. 43-44, p. 11.

[314] Despre el, vezi mai jos, p. 75.

noi era deplină. De atunci divanul lui Mihai nu s-a mai schimbat până la sfârşitul domniei.[315] Singurul grec rămas însă pe lângă Mihai a fost banul Craiovei, Mihalcea. Nu cunoaştem banul din primul divan al lui Mihai, dar de la 1595 apare banul Mihalcea, la 1596 Calotă, iar la 1598 bănia este împărțită unui triumvirat, Mihalcea, Calotă şi Udrea şi la 1599, Mihalcea, Calotă şi Raț.[316] Mihalcea a fost un sfetnic credincios şi un militar de valoare şi mai ales era înrudit cu Buzeştii şi de aceea s-a făcut o excepție pentru el şi n-a avut soarta celorlalți boieri greci (întrucât Andronie vistierul pare a fi fost sub Mihai fost vistier, iar funcția era ocupată de Teodosie şi apoi de Stoichiță).

În schimbările divanului lui Mihai, care începu cu un sfat plin de boieri vechi şi de greci, pentru a trece brusc de la 1594 la un sfat de boieri tineri şi războinici, se oglindeşte lămurit marea luptă dintre partidele boiereşti ce s-a început odată cu urcarea în scaun a lui Mihai şi urmată apoi şi în timpul domniei lui. Noii boieri, cei mai mulți olteni, au câştigat izbânda în acele împrejurări turburi, prin dârzenia şi îndrăzneala cu care au dus lupta şi am văzut că s-au impus peste voința domnului, la 1595, cu ocazia tratatului cu Sigismund Bathory. De aceea credem că şi politica țării a fost de atunci politica lor, impusă domnului, căci adevărații stăpâni ai țării erau ei.

Rămâne să vedem ce reprezenta acest partid ca origini şi ca tendințe politice, ca să înțelegem mai bine directivele pe care le-au dat politicii țării.

Sfetnicii lui Mihai Vodă şi neamurile lor. Boierii care ridicaseră pe Mihai în scaun, care de la început ajunseseră comandanții oştilor şi apoi stăpânii sfatului domnesc, erau cei mai mulți din Oltenia şi formau un partid politic strâns unit. Ca de obicei, ceea ce-i unea între ei erau legăturile de sânge sau de rudenie. În adevăr putem urmări, pe temeiul cercetărilor genealogice, înrudirile între aceşti boieri, în lanțul cărora nu lipseşte nici Mihai Vodă el însuşi, care era şi el, nu trebuie s-o uităm, un fost boier oltean.

În fruntea acestor boieri steteau Buzeştii. Se trăgeau dintr-un boier, Cârstian din veacul al XV-lea şi locul lor de baştină era moşia Cepturoaia. Cei trei frați din vremea lui Mihai erau fiii lui Radu Buzescu marele armaş şi prin înrudirile lor erau legați de toate familiile din partidul cel nou. Mama lor, Maria din Stăneşti, era rudă de aproape cu Tomana, soția lui Dobromir marele ban, unchiul doamnei Stanca a lui Mihai Viteazul. Stroe stolnicul Buzescu era căsătorit cu Sima din neamul Rudenilor, sora lui Teodosie marele logofăt. Al doilea frate, Radu clucerul, era căsătorit cu fiica banului Mihalcea, iar varul celor trei frați, Radu ot Cepturoaia avea de soție pe Calea Calomfirescu, fiica lui Radu Calomfirescu, vestitul căpitan al lui Mihai. Fiul lor, Preda, a fost ginerele lui Mihai Viteazul, căsătorit cu fiica lui Florica şi de aceea i s-a zis Floricoiul.[317] Buzeştii îşi agonisiseră o imensă avere în vremea lui Mihai şi domnul le întăreşte într-o serie de hrisoave din anii 1595-1596 toate moşiile,[318] erau ctitori la Căluiu (Romanați), Stăneşti (mănăstire întemeiată de boierii din Stăneşti, din care se trăgea mama lor, închinata mai târziu de frații Buzeşti patriarhiei de la Alexandria[319] şi la Cepturoaia).[320] Proprietățile lor ajunseră mai târziu aşa de întinse, încât hrisovul de întărire dat fiului lui Radu Buzescu la 1656 de Constantin Şerban Vodă este cel mai lung hrisov domnesc cunoscut din trecutul nostru, înşirând pe zeci de pagini nenumăratele moşii ale Buzeştilor, pe tot cuprinsul țării, dintre care multe sunt cumpărate de la moşneni „în zilele lui Mihai Vodă," când țăranii proprietari „nu mai puteau plăti birul."[321]

---

[315] Pentru divanele din anii 1597-1600, Acad. Rom. Ms. Nr. 2530, f. 565-590 şi Nr. 2531, f. 17-18, Ghibănescu, *Divane,* p. 35-36, Miletić şi Agura, op. cit., p. 156-157, Iorga, *Studii şi documente, V,* p. 291, Acad. Rom., doc. XL/85, 86, 91, Ştefulescu, *Documente slavo-române,* p. 295-301.

[316] E. Hagi-Moscu, *Boierii lui Mihai Viteazul,* extras din *Arhivele Olteniei*, p. 8.

[317] Pentru genealogia Buzeştilor, Filitti, *Arhiva Cantacuzino*, tabla genealogică a Buzeştilor, General Năsturel, *Biserici din Oltenia*, în *Revista p. istorie, arheologie şi filologie,* XII-2, p. 298-299 şi 312 (pisania de la Căluiu). Pentru Preda Floricoiu, E. Hagi-Moscu, op. cit., p. 19.

[318] Acad. Rom. doc. LXXIV/185 (1595 iulie 5), CLXXVI/13 (1595 februarie 24), XL/77 (1596 iunie 3), Greceanu, *Genealogii,* II, p. 361 (1596 iunie 15).

[319] Acad. Rom., *Creşteri,* XXVIII-XXX, p. 154 (19 mai 1615).

[320] Acad. Rom. Ms. Nr. 2531, f. 17-18 (25 iunie 1600, hrisov de la Nicolae-Pătraşcu).

[321] *Tinerimea Română,* I, 1898 (nouă serie), p. 89-127.

Boierii Rudeni apar pe lângă domnie încă din vremea lui Alexandru cel Rău, când Teodosie era spătar şi fratele său Chirca era comis.[322] Am văzut cum Teodosie ajunge vistiernicul lui Mihai şi, în urma complotului boieresc din 1596, devine mare logofăt. Şi el era înrudit cu Buzeştii şi cu familia doamnei Stanca. Mama lui, al cărei nume nu-l cunoaştem, era sora Tomanei, soţia lui Dobromir banul, care era deci deopotrivă unchi şi al doamnei Stanca şi al lui Teodosie logofătul. Sora lui Teodosie era Sima, căsătorită cu vestitul erou Stroe Buzescu.[323] Şi Teodosie cu fraţii lui îşi făcuseră o frumoasă avere de moşii, cu aceleaşi mijloace ca şi Buzeştii, cumpărând adică moşiile ţăranilor moşneni sărăciţi din pricina războaielor lui Mihai. Astfel, la 1597, Teodosie cumpăra de la ţărani satul Băia cu 12.000 aspri, iar în anul următor satele Slătioara, Foleşti şi Popeşti (în Vâlcea) cu 5.500, 6.700 şi 4.500 aspri, tot de la moşneni.[324] Teodosie era un om învăţat, el a scris cronica oficială a domniei lui Mihai, păstrată în traducerea latină a silezianului Baltazar Walter. Desigur că domnul i-a poruncit, ca mare logofăt, să-i scrie cronica faptelor sale şi lucrarea aceasta, cât putem să recunoaştem prin traducerea cu adausuri, este o operă biografică, ce se ridica deasupra producţiilor obişnuite ale cronicarilor.[325]

Stoica sau Stoichiţă vistiernicul era tot un boier oltean, se trăgea din Strâmba (Gorj). La începutul domniei lui Mihai era al doilea logofăt, funcţie ce se dădea de obicei celor cu ştiinţă de carte. În adevăr, acest lucru se vede şi din faptul că Mihai îl răsplăteşte „pentru credincioasă şi dreaptă slujba ce a slujit domniei mele în ţară streină,"[326] adică a fost sol. După complotul boieresc din 1597, trecând scurtă vreme în demnitatea de postelnic, ajunge vistiernic. Era un boier tânăr, căci a mai avut o carieră lungă, a fost mai târziu, sub Radu Şerban, mare logofăt, apoi iarăşi mare vistiernic, a luat parte la mişcarea revoluţionară împotriva grecilor a lui Lupu Mehedinţeanu şi moare la 1620.[327]

Şi acest boier îşi făcuse o frumoasă avere, moşii cumpărate şi altele, cum spune în testamentul său „la vremea noastră de moarte," „ce ne-au fost milă de la Mihai voevod."[328] După căderea lui Mihai, temându-se de o confiscare a averii lui, care cuprindea peste 15 sate, „satele mele ce le-am câştigat cu slujba, miluit de la creştinul Mihail voevod," le dăruieşte pe toate mănăstirii Strâmba întemeiată de dânsul (3 martie 1601).[329] Stoica fugise în faţa noului domn, Simion Movilă, dar imediat ce uzurpatorul e alungat, îşi reia satele în stăpânire şi le ţine până la moarte.[330] Şi el e învinuit că ar fi luat unele din aceste moşii cu sila de la ţărani.[331]

Banul Mihalcea, un vestit căpitan de oaste, care moare spânzurat de unguri, era un grec din Chios, din familia Caragea. Gheorghe Basta într-o scrisoare îl numeşte „parente del Valacco," adică rudă a lui Mihai Viteazul.[332] Basta face poate aluzie la o legătură destul de depărtată prin alianţă, una din fiicele lui Mihalcea era soţia lui Bădican spătarul din Greci, fratele lui Preda Floricoiul, ginerele lui Mihai Viteazul.[333] Am văzut că Mihalcea era rudă prin alianţă şi cu Buzeştii. Mihalcea fusese mare ban şi înainte de Mihai, la 1594 era fost mare ban[334] şi el ca şi ceilalţi boieri de oaste şi de sfat ai viteazului domn îşi agoniseşte moşii pe socoteala ţăranilor sărăciţi. Încă de la începutul domniei, Mihai îi confirma satul Orleşti, „pentru că a plătit birul de haraci al cinstitului

---

[322] Acad. Rom., Ms. Nr. 2530, f. 541-542.

[323] Filitti, *Arhiva Cantacuzino,* tabla genealogică, Corbeanu-Rudeanu. Cf. şi N. Iorga, *Studii şi documente,* V, p. 680-681.

[324] Iorga, *Studii şi documente,* V, p. 291, nota 1.

[325] Papiu, *Tezaur,* I, p. 1-74 şi Iorga, *Cronicile muntene*, Acad. Rom., ist. ser. II, 1899, p. 10.

[326] Ştefulescu, *Strâmba,* Bucureşti, 1906, p. 20-67.

[327] Ibidem.

[328] Testamentul din 25 martie 1620, Acad. Rom. Ms. Nr. 610, f. 46-47. Testamentul e întărit de patriarhul Chiril al Alexandriei.

[329] Actul de danie, ibidem, f. 46.

[330] După cum reiese din testamentul din 1620, citat mai sus. Pentru fuga lui la 1600, cf. *Revista Istorică,* I, 1915, p. 223.

[331] *Revista Istorică,* loc. cit.

[332] Veress, *Gh. Basta,* p. 390.

[333] Hagi-Moscu, op. cit., p. 8 şi 19. Pentru procesul acestei fiice a banului Mihalcea sub Radu Mihnea, pentru uciderea a doi ţigani cu mâna ei şi sperjur, ibidem, p. 8, nota.

[334] Miletić şi Agura, *ДаКо- Ромънитђ*, în *Сборникъ* IX, p. 158.

împărat," în locul oamenilor din acel sat ce fugiseră peste Dunăre, încă din zilele lui Alexandru cel Rău.[335]

Udrea banul e cel ce duce oastea de țară prin pasul Turnul-Roşu în ajutorul lui Mihai la cucerirea Ardealului, pe el îl lasă Mihai să păzească scaunul Sucevii după cucerirea Moldovei şi tot el dă ultima luptă cu Simion Movilă şi cu polonii la Curtea de Argeş; în cele din urmă e ucis de Simion Movilă. Era din familia Bălenilor, doamna Voica a lui Pătraşcu cel Bun era mătuşa lui Udrea, sora tatălui său, Radu Clucerul Băleanu.[336] Înainte de a fi ban al Craiovei era armaş (până la 1598) şi avem de la acest oştean un frumos testament, în care arată unde trebuie îngropat „de voi pieri eu în război," iar satele lui, pomenite în acel testament, sunt nu mai puțin de 35, pe care le lasă în parte rudelor sale, în parte mânăstirii Dealului.[337] Chiar Mihai Viteazul cumpărase de la el un sat, Drăgoteştii, luat, ca de obicei, de la moşneni.[338]

Calotă Bozianu, boier oltean, fusese ban mic sub Dobromir banul, unchiul doamnei Stanca, şi acesta îi confirmase încă de pe atunci numeroase bucăți de moşie cumpărate de la săteni.[339] În domnia lui Mihai, Calotă ajunge mare spătar şi urmează cu cumpărăturile. O mulțime de țărani din Gorj i se închină ca vecini şi-i vând pământurile lor, cu aprobarea lui Mihai Vodă, „pentru că n-au putut plăti dăjdiile lor." Cumpărăturile lui în 1595 însumează 17.760 de aspri (bani de argint).[340] În acelaşi an Calotă e numit de Mihai mare ban al Craiovei.[341] Soția lui era Calea din Brâncoveni, fiica lui Danciul vornicul şi sora viitorului domn Matei Basarab.[342] Acest Danciul din Brâncoveni (Romanați), tatăl lui Matei, era în vremea lui Mihai un boier bătrân, fost mare vornic, el moare la Alba Iulia în 1597, în timpul unei solii în Ardeal, trimis fiind de Mihai Viteazul, şi e îngropat în biserica ridicată în capitala Ardealului de domnul Țării Româneşti. Cheltuielile de îngropare le făcuse doamna Stanca.[343]

Ivan marele vornic fusese, cum am văzut, un comandant de călărești. El se distinsese în lupta de la Şerpăteşti cu turcii şi tătarii şi fusese ridicat după aceea la marea vornicie. Mihai îi dă la 12 noiembrie 1595 o răsplată solemnă şi pomeneşte în hrisovul său „credincioasă şi dreaptă slujbă şi vărsare de sânge, care au vărsat pentru domnia mea, când m-am bătut domnia mea cu păgânii turci" şi-i dăruieşte satul domnesc Şerpăteşti (Vlaşca), locul luptei, precum şi satul Tihuleşti, care fusese al lui Ianache postelnicul, feciorul Dobrei călugăriței, pentru că „el s-au hainit de domnia mea şi de țara domniei mele."[344] În 1600 Ivan vornicul era mort şi fetele lui, Zamfira şi Velica, ce se intitulează doamnă, pentru că era ibovnica lui Mihai Vodă însuşi, donează din Alba Iulia, unde erau cu domnul, un sat al părintelui lor, mânăstirii Golgota.[345]

În sfârşit, aga Leca, un alt oltean viteaz, a fost multă vreme omul de încredere al lui Mihai, el semnează alături de alți boieri tratatul cu Andrei Bathory la 1599. În Ardeal era comandant al cetăților Gherla şi Cioara[346] şi i se scria „sfetnicului de frunte al măriei sale, voevodului Mihai, generalului oştirii olanilor şi rascilor (sârbilor), căpitanului de Gherla şi Chioara."[347] Era de origine albanez şi trecuse în nordul Dunării odată cu alți căpitani balcanici, încrezători în steaua lui Mihai Vodă,[348] dar după ce fu ridicat în rang şi încăpu în încrederea domnului său, credința lui începu să

---

[335] Ibidem şi Acad. Rom. L/12.

[336] Greceanu, *Genealogii,* I, p. 263-265 şi 288-291 şi Hagi-Moscu, op. cit., p. 9-10.

[337] Ibidem, I, p. 263-264.

[338] Acad. Rom., *Creşteri,* XII, p. 127.

[339] Ghibănescu, *Surete şi izvoade,* VI, p. 163-164.

[340] Ibidem, VI, p. 170-173.

[341] P. P. Panaitescu, *Documente privitoare la Mihai Viteazul,* p. 24.

[342] Hagi-Moscu, o. c, p. 10 (şi pentru faptul că era din familia Bozianu).

[343] Greceanu, *Genealogii,* II, p. 310-311.

[344] Acad. Rom., Ms. Nr. 4970, f. 14, traducere din 1807. Un Iane postelnic apare în divanul lui Ştefan Surdul (Ghibănescu, *Divane,* p. 34).

[345] Iorga, *Trei chipuri din veacul al XVII-lea,* în *Convorbiri Literare,* XXXIX, 1905, p. 117-120 şi idem, *Ist. lui Mihai Viteazul,* I, p. 179 nota.

[346] Cf. T. Holban, *Boierii lui Mihai Viteazul,* în *Arhiva,* XXVII, 1930, p. 176-177, dar Leca aga nu e aceeaşi persoană cu Leca postelnicul de sub Radu Şerban.

[347] Hurmuzaki, *Documente,* XII, p. 669 nota.

[348] V. Motogna, *Un trădător: aga Leca,* în *Revista Istorică,* 1934, p. 128.

şovăie; în septembrie 1600, după mai multe somaţii,[349] el predă Chioara şi mai târziu şi Uioara comisarilor imperiali.[350] Basta avea acum drum deschis în Ardeal şi astfel izbuti să înfrângă pe Mihai la Mirăslău.[351] Aga Leca rămase în Ardeal în serviciul împăratului,[352] iar mai târziu se aşează la Praga şi primeşte o pensie de la curtea Habsburgilor.[353] În ţară avea o moşie, satul Tâncăbeşti în Ilfov, lângă Bucureşti, fost sat de moşneni, luat, se pare, cu japca de aga Leca în vremea lui Mihai Vodă „lui aga Leca i s-a întâmplat pribegie în ţara nemţească şi când a fost în zilele lui Şerban voevod, când a trimis Şerban Vodă pe răposatul jupan Nica fost mare vistier sol în ţara nemţească, atunci a împrumutat jupan Nica în pribegie pe Leca aga cu ceva bani, căci era în lipsă şi nevoi." Murind aga Leca după scurtă vreme în pribegie, mama lui, Cherăţa, săracă şi bătrână, care rămăsese în ţara, e silită să dea satul Tâncăbeşti lui Nica vistierul. Deşi, mai târziu, se ridicară alte rude ale lui Leca, Ghinea Racotă şi Leca spătarul, nepoţii lui Leca aga[354] şi se judecară cu Nica, satul rămase al acestuia, căci adusese mărturie şi pe văduva răposatului agă al lui Mihai, jupânița Maria.[355]

Solia lui Nica avusese loc în 1603, şi el întâlni pe Leca la Praga, unde l-a luat ca părtaş al soliei,[356] dar boierul pribeag nu s-a mai întors în ţară şi a murit între streini, unde cum se vede, ajunsese în sărăcie.

*

* *

Aceştia erau principalii sfetnici al lui Mihai Vodă. Cei mai mulţi erau din Oltenia, acolo unde-şi făcuse cariera de boier şi marele domn şi unde-şi avea cele mai însemnate proprietăţi. Boierii olteni erau înrudiţi între ei prin sânge sau prin alianţă şi erau înrudiţi şi cu Mihai Viteazul prin soţia lui, Stanca nepoata bogatului ban oltean Dobromir. Astfel se lămureşte de ce au alcătuit un partid politic strâns unit şi au ridicat în domnie pe unul de-ai lor, pe Mihai. Când acesta a încercat să împartă stăpânirea şi cu grecii din Constantinopol, faţă de care avea îndatoriri, partidul boieresc oltean s-a ridicat din nou şi a impus domnului schimbarea sfetnicilor lui. Ridicarea la cârmă a acestui partid boieresc a fost cu foarte mare folos pentru membrii lui: în timpul scurtei domnii a lui Mihai zeci de moşii trec din mâinile ţăranilor în stăpânirea acestor boieri, ce devin mari latifundiari. Creşterea puterii economice a clasei boiereşti, care se confundă cu proprietarii de pământ,[357] se accentuează în veacul al XVI-lea şi domnia lui Mihai, cu sărăcirea ţăranilor din pricina marii sforţări războinice impuse ţării, a adus la culme deposedarea moşnenilor în favoarea boierilor. Toată puterea economică şi deci şi cea politică stetea în mâna acestor boieri şi de aceea Mihai a guvernat cu ei şi prin ei. Boierii lui Mihai erau, cei mai mulţi, oameni tineri şi oameni de arme, care înţelegeau să-şi apere averile agonisite împotriva exploatării la care era supusă ţara din partea turcilor. De aceea ei au cerut, cum am văzut, răscoala împotriva turcilor. Acest dublu caracter de mari proprietari şi de oşteni al boierimii lui Mihai, lămureşte în mare parte ideile ei politice.

Mihai Viteazul şi politica boierilor. Mihai Viteazul era un şef de oaste şi, ca toţi comandanţii, înţelegea să stăpânească, firea lui aprigă, tăioasă şi poruncitoare, un om inspirat care mergea neclintit pe calea ce o alesese, era greu de înduplecat. Pe de altă parte, partida boierilor înrudiţi cu dânsul, boieri foarte bogaţi, dispunând şi de oastea de ţară, fără de care Mihai nu putea face nimic, considera pe Mihai ca un instrument al ei. Mulţi dintre boieri erau mai culţi şi mai diplomaţi decât

---

[349] Hurmuzaki, *Documente,* IV-1, p. 128-129 şi 130-131.

[350] Ibidem, p. 137. Se observă că n-a predat-o ardelenilor răsculaţi, ci comisarilor imperiali.

[351] Motogna, op. cit., p. 126-139.

[352] Hurmuzaki, *Documente,* XII, p. 1078.

[353] Hurmuzaki, *Documente,* IV-1, p. 329 şi Veress, *Documente,* VII, p. 118,127-129, 139-140, 158-159, 165-166, 179-201.

[354] Erau fiii lui Miho spătar, fratele lui Leca aga, Filitti, *Arhiva Cantacuzino,* p. 52-53.

[355] Marele hrisov al lui Alexandru Coconul din 1626, iunie 3, original slav inedit la d-l Fotescu, proprietar în Prahova. Între martori şi doamna Elina a lui Radu Şerban.

[356] Veress, *Documente,* VII, p. 169-175, Hurmuzaki, *Documente,* IV-1, p. 331-332 şi 352, Iorga, *Studii şi documente,* IV, p. XXIII-IV.

[357] C. Giurescu, *Despre boieri,* Bucureşti, 1920.

Mihai, care nu avusese o creştere aleasă. Conflictul s-a născut din aceea că Mihai nu era cu totul identificat cu boierii olteni, cu care împărtăşea totuşi atâtea aspiraţii şi interese comune, pe el îl legau din pricina originii sale simpatii şi datorii faţă de lumea balcanică şi constantinopolitană, cu care boierii nu se puteau împăca. Dar lupta între un temperament vijelios şi o clasă întreagă socială, stăpână în ţară, era inegală şi de aceea voinţa boierilor a învins aproape întotdeauna, politica domniei lui Mihai a fost politica lor.

Prima oară întâlnim „voinţa boierilor" la 1594, când Mihai a ridicat ţara împotriva turcilor. Am văzut mai sus că domnul a fost de acord cu nobilimea, el venea de la Constantinopol trimis de acei ce pregăteau marea mişcare ortodoxă împotriva păgânilor.

Totuşi a fost silit să adune sfatul cel mare al tuturor boierilor şi se spunea, cum am văzut, că dacă n-ar fi pornit împotriva turcilor, domnia lui ar fi fost ameninţata de boieri.[358] Boierii bătrâni, ca Mirăslău logofătul, se plângeau înaintea luptei de la Călugăreni că Mihai e un om îndrăzneţ care nu face nimic cu bună chibzuială, merge orbeşte la toate şi în nebunia lui „vrea să ne piardă şi pe noi şi pe el însuşi."[359]

Dar, peste un an, conflictul izbucni: boierii impuseră domnului înlăturarea sfetnicilor greci cu care îşi împodobise divanul la urcarea în scaun. Mişcarea boierilor împotriva grecilor se vedea chiar din poema eroică a lui Stavrinos vistiernicul, care arată că erau 300 de oşteni greci veniţi de peste Dunăre în slujba lui Mihai şi cum boierii vor să-i piardă şi să-i dea tătarilor.[360]

Pentru că nu putuseră obţine înlăturarea definitivă a grecilor de la domn, îl siliră la aceasta prin încheierea tratatului cu Sigismund Bathory. În adevăr, în tratatul acesta din 1595 se prevedea că „între cei doisprezece boieri juraţi (de sfat) să nu fie greci, nici în celelalte dregătorii."[361] Desigur că o asemenea stipulaţie n-a fost introdusă în tratat de principele Ardealului, pentru care această chestiune n-avea interes, ci a fost pusă ca o garanţie de boieri împotriva domnului. Am văzut că rezultatul tratatului a fost schimbarea divanului boieresc şi înlăturarea tuturor grecilor. De altfel, acest tratat are un caracter favorabil boierilor şi umilitor pentru domn în cele mai multe din articolele lui. Astfel se asigură boierilor că nu pot fi scoşi din dregătoriile lor de către domn, domnul nu-i poate condamna la moarte, nici să le confişte averile, şerbii care ar fugi de pe moşiile boierilor, să fie aduşi înapoi.[362] Că Mihai a socotit acest tratat ca o lovitura adusă demnităţii şi drepturilor lui, se vede şi din cronică, unde citim că: „într-aceşti boiari ce-i trimisese Mihai Vodă pentru tocmeală, învrăjbitorul diavolul umblase în mijlocul lor, de se apucară unii ca aceia mai tare să facă vrajba decât pace, cum să scază pe Mihai Vodă din ţară,[363] adică să-i scadă autoritatea. Boierii care „se nevoiau" pentru Mihai „în dreptate, fură biruiţi şi scăzură pre Mihai Vodă despre domnia ţării şi despre venitul ei."[364] Însuşi Mihai s-a plâns cu durere despre această purtare a boierilor faţă de dânsul şi spunea în taină solului polon Lubieniecki, ce trecea atunci în ţară, că cei doisprezece boieri trimişi în Ardeal „n-au făcut ce aveau în instrucţiile lor, ci ceia ce era spre folosul lor, obţinând privilegii pentru dânşii" şi apoi adaugă: „Nu au tratat cu principele Ardealului, aşa cum îi însărcinasem eu," deci nu mai are încredere într-înşii.[365] Domnul a simţit adânc această jignire, dar ameninţat de turci, nu putea să se ridice împotriva lui Sigismund Bathory, de la care nădăjduia ajutor. Mai târziu a căutat, în tratativele sale cu împăratul Rudolf al II-lea, să se asigure împotriva tutelei boiereşti. În instrucţiunile solilor trimişi la împărat după cucerirea Ardealului, Mihai spunea: „Alta pohteşte (domnul) să poată da şi milui pre cine va vrea cu ocine şi cu sate şi cui va da de

[358] Vezi mai sus, p. 41.

[359] Crăciun, *Cronicarul Szamosközy,* p. 104.

[360] Stavrinos, în Legrand, *Recueil de poèmes historiques,* p. 39.

[361] Hurmuzaki, *Documente,* III-1, p. 212 şi 475: „Graecus natione inter doudecim juratos bojeros esse nequeat, neque aliqoud numus et officium spectans ad gubernationem illius regni obire possit".

[362] Ibidem, p. 474-475.

[363] *Cronica anonimă,* ed. Ioanid, p. 50.

[364] Ibidem.

[365] Isopescu, *Documenti ineditti,* în *Diplomatarium italicum,* I, p. 396-399.

moşie, să-i fie moşie, şi cine va ieşi vinovați, au neameş, au boiar, au sărac, toți să se judece, cum le va ajunge legea, aşa să piară."[366]

Al doilea conflict între Mihai şi boieri are loc cu prilejul cuceririi Ardealului şi este cel mai interesant, aruncând o vie lumină asupra tendințelor politicii româneşti din acea veme. Am arătat mai sus că boierii socoteau Țara Românească prea deschisă şi prea primejduită din partea turcilor şi priveau cu invidie la Ardeal, țară apărată de natură ca o cetate. Într-o scrisoare a lui Mihai Viteazul către împărat din 1598, găsim următoarele cuvinte caracteristice: „Ba chiar şi boierii şi toate staturile din țara mea, fiindcă au fost întotdeauna uniți şi înțeleşi întru toate cu Ardealul, prea sunt streini de ideea ruperii legăturilor cu Ardealul şi nici nu cred că, deslipită de Ardeal, Țara Românească mai poate rămâne singură sub protecția creştinătății."[367] Cu alte cuvinte, boierii munteni erau aceia care socoteau că unirea între Ardeal şi Țara Românească este indisolubilă şi singura garanție a unei politici creştine. Ei vedeau Ardealul ca un adăpost şi o cetate a lor de apărare împotriva turcilor.

După ce Mihai Viteazul a cucerit Ardealul, ei au fost aceia care i-au impus sa oprească aceasta țară pentru dânsul. Mihai cucerise Ardealul din îndemnul împăratului şi în parte cu mercenarii plătiți de împărat, acesta socotea pe Mihai ca un căpitan al său şi înțeleagă să tragă el foloasele cuceririlor domnului român, adică să intre în stăpânirea Ardealului. Este sigur că Mihai n-a înțeles lucrurile în acest chip. El se considera ca un stăpânitor independent şi cucerirea voia s-o păstreze pentru dânsul. În scrisoarea adresata lui Ieremia Movilă din Alba Iulia, imediat după cucerirea Ardealului, Mihai se intitulează domn al Ardealului şi arată că Dumnezeu a vrut ca el să devie stăpânul acestei țări, nici o vorbă despre împărat.[368] Dar, soliile imperiale se făceau tot mai insistente, împăratul cerea Ardealul pentru coroana habsburgică. Mihai atunci a avut o clipă de şovăire, să dea poate Ardealul ca să aibă în spate un sprijin puternic în lupta împotriva turcilor, pe care voia s-o ducă până la capăt. Deşi nu e vorba de un conflict propriu zis, totuşi boierii au impus şi de data aceasta voința lor, silind pe domn să nu dea Ardealul împăratului.

Încă din noiembrie 1599, imediat după intrarea lui Mihai în Alba Iulia, agentul imperial, raguzanul Paolo Giorgio, arăta o neînțelegere între boieri în privința Ardealului: „Boierilor români şi mai ales Buzeştilor, scrie el, nu le place ca domnul să rămâie în aceasta țară şi s-o ție pentru el, dar boierii sârbi şi greci sunt cu totul potrivnici părerilor lor."[369] Însă în ianuarie 1600, Lassota, casierul imperial al mercenarilor lui Mihai, scrie că au sosit la Alba Iulia mulți români „pentru interesele lor particulare şi pentru că Țara Românească e o țară deschisă şi fără apărare împotriva răzbunării duşmanului, ei doresc să ia moşii în Ardeal să rămâie şi să se întărească într-un loc mai sigur, de aceea îndeamnă pe Mihai să ție Ardealul pentru ei şi să nu-l dea împăratului."[370] La fel scriau şi solii imperiali, trimişi în Ardeal să ceară această țară de la Mihai pentru stăpânul lor: „Voevodul (Mihai) nu va ceda această țară de bunăvoie Măriei Tale, cu cât trece timpul e mai încăpățânat. Aceasta nu este atât intenția şi părerea domnului, cât mai ales e un lucru cerut cu îndărătnicie de boierii lui, care nădăjduesc să-şi agonisească în țară (Ardeal) bunuri frumoase şi venituri." Boierii stăruiesc pe lângă domn să se împotrivească cererii împăratului.[371] Ungand, unul din comisarii imperiali în Ardeal scrie şi el cu îngrijorare din Alba Iulia stăpânului său: „Valachii (din Țara Românească) şi sârbii care se simt foarte bine aşezați în țară," sfătuiesc pe Mihai să nu dea Ardealul împăratului.[372] Lângă Mihai stătea un sfetnic gata oricând să-i amintească de misiunea lui cea mare pentru creştinătate. Domnul apucase, după părerea lui, o cale greşită în Ardeal. E vorba de mitropolitul Dionisie Rally, care, după cum am văzut, îndemna pe Mihai să lupte până la sfârşit împotriva păgânilor, deci să lase mai bine Ardealul împăratului. Dionisie care era pe lângă domnul român la Alba Iulia, spunea în taină agenților imperiali în Ardeal că izbutise să convingă pe Mihai

---

[366] N. Iorga, *Documente româneşti de la Petre Şchiopul şi Mihai Viteazul,* în Acad. Rom., ist., ser. II, tom. XX, 1898, p. 48-50.

[367] Hurmuzaki, *Documente,* III-1, p. 312-313.

[368] P. P. Panaitescu, *Documente privitoare la Mihai Viteazul,* p. 93-98.

[369] Hurmuzaki, *Documente,* III-1, p. 352.

[370] Ibidem, XII, p. 598.

[371] Ibidem, XII, p. 789.

[372] Ibidem, IV-1**,** p. 6.

să renunțe la aceasta țară, dar că acum şi-a schimbat părerea după stăruința lui Petre Armeanul şi a boierilor munteni.[373] În scrisorile sale mitropolitul de Târnova bănuia ca potrivnici ai sfaturilor lui mai ales pe banul Mihalcea şi pe Stoichiță vistiernicul din Strâmba,[374] dimpotrivă era în strânse legături cu Radu clucerul Buzescu ce pare a fi fost de părerea lui.[375]

În adevăr, părerea Buzeştilor în problema mult dezbătută a păstrării Ardealului, problemă care era pentru Mihai o grea chestiune de conştiință, era deosebită de a celorlalți boieri. Am văzut mai sus că se spunea că ei ar fi împotriva păstrării acestei țări. Acest lucru se vede lămurit şi din cronica anonimă, care este, pentru epoca lui Mihai Viteazul, o cronică a Buzeştilor, scrisă sub inspirația şi din porunca lor. Cronica arată foarte lămurit aceste împrejurări şi spune că atunci când împăratul i-a cerut Ardealul, Mihai se sfătui cu boierii ce să facă: „încă făcu sfat cu toți boierii săi şi neameşii Ardealului şi cugetă să nu dea Ardealul împăratului." Când împăratul insista, „Mihai Vodă iară strânse a doua oară să facă sfat şi aduseră aminte, cum întâi țara era ocolită de vrăjmaşi, iar acum au dat Dumnezeu de este domn a două țări *şi-i plecară mintea a nu se pleca celui mai mare, ci ziseră că nu va avea nevoie de împăratul, ci-l va lăsa de va avea Ardealul?*[376] E limpede că Mihai a fost înduplecat de boieri să păstreze Ardealul, ceea ce nu place cronicarului: „Iară Mihai Vodă nu-şi adusese aminte de aceia de apoi că nu va lăsa împăratului creştinesc cuvântul în deşert *şi-şi înalță mintea de sfatul neînțelept*."[377] Cronica înfățişează, aşadar, părerea unei părți a boierimii, Buzeştii, care avea un gând deosebit şi era supărată pe domn că ascultase sfatul celorlalți boieri şi păstrase Ardealul. Vedem de aci, că în jurul acestei chestiuni s-a dat o luptă mare. Un glas venit din adâncuri neînțelese spunea parcă unora dintre boierii români să nu lase, în ciuda tuturor primejdiilor şi amenințărilor, aceasta țară care era a lor.

Se pare chiar că unii dintre boieri ar fi sfătuit pe Mihai să ucidă pe toți nobilii unguri din Ardeal, ca să rămâie singur stăpân în această țară şi sunt numiți în special, Teodosie logofătul şi banul Mihalcea, iar Radu Buzescu dimpotrivă l-ar fi îndepărtat de la o asemenea faptă.[378]

În sfârşit, un al treilea caz în care voința boierilor a fost impusă lui Mihai priveşte guvernarea Țării Româneşti după cucerirea Ardealului de către Mihai. Se pare că domnul ar fi vrut să guverneze ambele țări, în orice caz, pe fiul său, Nicolae, voia să-l trimită la curtea împăratului ca dovadă a credinței sale. Boierii însă nu primiră şi cerură lui Mihai să-şi trimită fiul înapoi peste munți, ca să guverneze Țara Românească cu un divan deosebit de boieri, ceea ce viteazul domn fu nevoit să primească. O spune însuşi Mihai în scrisoarea sa către ducele de Toscana: „După aceasta (după cucerirea Ardealului), am vrut să trimit pe fiul meu la picioarele Măriei Sale (împăratului), dar divanul Țării Româneşti nu se învoi, că ceru să-l trimit în Țara Românească, lor voievod, căci nu se pot împăca să trăiască fără voievod; eu nu mă împotrivii şi li-i trimisei."[379] Nicolae Vodă era un copil, boierii înțelegeau să domnească în numele lui şi de aceea stăruiseră să fie chemat acest nevârstnic la scaunul Țării Româneşti.

Mihai Viteazul a fost brațul care a lovit, căpitanul învingător şi glorios, dar în spatele său stau în umbra gloriei lui boierii care dădeau directivele politice, hotărau cu sau fără voia stăpânitorului. Era o clasă bogată, hotărâtă şi luptătoare, niciodată poate nu fusese în domnie un reprezentant mai potrivit aspirațiilor acestei clase, ridicat din mijlocul ei, dar când, câteodată, acesta încercase să se depărteze de ea, i se aducea aminte că nu-i este îngăduit s-o facă. De aceea, cum era de aşteptat din cele de mai sus, puterea clasei boiereşti nu s-a arătat în timpul lui Mihai numai în politică, ci mai ales în viața socială. Domnia lui Mihai a însemnat izbânda boierimii asupra celorlalte clase, mărirea situației ei sociale şi economice.

---

[373] Hurmuzaki, *Documente,* XII, p. 741 „ma puoi muto l'opinione a persuasiune di Petar Armeno e di Valachi."
[374] Ibidem, III-1, p. 400.
[375] Ibidem, XII, p. 731-733.
[376] *Cronica anonimă,* ed. Ioanid, p. 65.
[377] Ibidem, p. 66.
[378] Crăciun, *Cronicarul Szamosközy,* p. 131 şi 138.
[379] *Luptele lui Mihai Viteazul* (Biblioteca Asociațiunii), p. 30-31.

MIHAI VITEAZUL ŞI ŢĂRANII

„Legătura lui Mihai" şi răscoalele ţărăneşti. O problemă mult discutată este aceea a „legăturii" lui Mihai Viteazul, o măsură administrativă a domnului privitoare la ţăranii şerbi. Ea trebuie desigur privită în legătură cu adânca turburare socială din vremea acestei domnii, aşa cum am arătat mai sus.

Multă vreme s-a crezut că legătura lui Mihai a însemnat chiar actul prin care se înfiinţează şerbia în ţara noastră,[406] sau măcar consfinţeşte legal o stare de fapt.[407] S-a văzut chiar o identitate între această legătură şi articolul din tratatul încheiat cu Sigismund Bathory la 1595, prin care se asigura boierilor stăpânirea şerbilor şi dreptul de a aduce înapoi pe cei fugiţi.[408] În urma studiului răposatului C. Giurescu se vede azi lămurit că legătura lui Mihai a fost o măsură administrativă prin care rumânii fugiţi de pe moşiile unor boieri în alte locuri, să nu mai fie reclamaţi, ci să rămâie rumâni ai proprietarilor locului pe care s-au adăpostit.

De aceea se face acum o deosebire în documente între rumâni de moştenire şi cei din legătura lui Mihai,[409] iar în procesele de sub domnii următori sunt îndreptăţiţi să-şi păstreze rumânii acei care i-au găsit pe moşia lor cu prilejul legăturii lui Mihai, pe când foştii proprietari ai rumânilor nu mai au dreptul să-i mai caute şi să-i mai reclame. Legătura lui Mihai a fost dată imediat după expediţia lui Sinan paşa la 1595 şi ca o urmare a ei, deoarece un document din 1628 vorbind de legătura lui Mihai precizează, „după plecarea lui Sinan paşa, în zilele lui Mihai voevod."[410] Măsura a fost luată pentru a scuti fiscul de turburări şi de pierderi, din cauza sistemului *cislei* (impozit global plătit solidar de un sat întreg), care n-ar fi fost împlinită, dacă nu erau apucaţi să plătească şi cei veniţi de curând din alte sate. Măsura era apoi şi în interesul boierilor mari, pe moşiile întinse ale cărora se adăpostiseră cei mai mulţi rumâni fugiţi cu prilejul marei turburări provocate de năvălirea în ţară a turcilor cu Sinan paşa.[411] Adaug că în special boierii din Oltenia se vor fi folosit de aceasta hotărâre, căci ţara de dincolo de Olt fiind pustiită de turci, cei mai mulţi fugari s-au dus desigur dincolo de acel râu în ţara scutită de năvălirea păgână. Se ştie însă că cei mai însemnaţi sfetnici ai lui Mihai erau din această parte a ţării.

Pe de altă parte, cercetări mai noi au dovedit că legătura lui Mihai mai are şi alt sens. Oamenii liberi, nedependenţi de proprietari, care existau în ţară, au fost şi ei făcuţi şerbi (rumâni) pe moşiile unde trăiseră liberi, aşa că măsura lui Mihai a lipsit de libertate în favoarea boierilor un număr de ţărani care până atunci nu fuseseră şerbi.[412] Toate aceste adânci schimbări sociale au fost în folosul clasei boiereşti, care guverna cu Mihai şi în aceste împrejurări războinice s-au umplut de glorie, dar în acelaşi timp şi de bani.

Era de aşteptat ca faţă de aceste cumplite lovituri, clasa ţărănească să reacţioneze. Moşnenii cnezi, care erau liberi din timpuri străvechi şi stăpâni pe pământul lor, nu se putea lăsa despuiaţi fără să crâcnească şi oricât de înalt prestigiu ar fi avut marele domn, durerea supuşilor lui şi-a făcut drum până la dânsul. Mişcările sociale din vremea lui Mihai Viteazul sunt puţin studiate şi ne lipsesc documente cu ştiri amănunţite asupra lor, dar cele câteva pe care le avem ne lasă să întrevedem o parte măcar a acestor dramatice turburări.

---

[406] N. Bălcescu, *Despre starea socială a muncitorilor plugari*, în *Patru scrieri istorice* (Aşezământul I. Brătianu), ed. P. P. Panaitescu, p. 56.

[407] A. D. Xenopol, *Istoria Românilor,* ed. III, V, p. 333-334.

[408] N. Iorga, *Istoria lui Mihai Viteazul,* I, p. 181 şi Şt. Longinescu, *Aşezământul şi legătura lui Mihai Viteazul,* Bucureşti, 1919.

[409] Şi în documentul inedit de la Alexandru Coconul, din 3 iunie, 1626 (original slav la d-l Fotescu) se spune că nişte români s-au plâns *„că n-au fost vecini (rumâni) ai lui Leca aga, nici nu i-a prins legătura lui Mihai Voevod acolo în satul Tâncăbeşti,*" dar martorii dovedesc *„că au fost vecini ai lui Leca aga şi mai înainte vreme şi cum i-a prins şi legătura lui Mihai voevod la Tâncăbeşti,"* de unde se vede lămurit deosebirea ce se făcea între rumânii de moştenire şi cei din legătura lui Mihai şi că şerbia era considerată ca legală şi înainte de Mihai.

[410] C. Giurescu, *Vechimea rumâniei,* p. 42.

[411] Ibidem.

[412] I. C. Filitti, *Despre legătura lui Mihai Viteazul,* în *Revista Istorică Română,* II, 1932, p. 221-231 şi în volumul *Proprietatea solului în Principatele române,* p. 173-183.

Prima răscoală țărănească are loc la începutul anului 1596 în județul Dolj şi iată cum e povestită de agentul ducelui de Toscana la Alba Iulia: „S-au aflat veste sigură că Mihai Vodă punând asupra țării o dajdie grea şi săracii fiind foarte slabi, neputând-o împlini, i-au dat de ştire că nu au cu ce plăti. Aflând aceasta domnul, trimise trei sute de cazaci ca să ia cu forța dajdia ce o pusese, dar românii aflând pentru ce veneau cazacii, hotărâră să se apere şi trecură peste Dunăre la Vidin, cetatea turcului şi au chemat opt sute de turci ce trecură dincolo şi împreună cu românii care ştiau unde locuiau cazacii, s-au dus noaptea să-i surprindă şi-i luară pe toți prinşi, ducându-i cu ei la Vidin."[413] Iată cum țăranii ce nu mai puteau suferi dările, ajung să cheme turcii împotriva oastei domneşti, să-i scape de asuprire!

A doua mişcare țărănească, cu proporții mai mari, a avut loc după cucerirea Ardealului de către Mihai. Trecerea munților şi izbânda de la Şelimbăr se făcuse desigur cu prețul unei noi sforțări dureroase a țarii sărăcite. Alte sate de moşneni fură înghițite, pe drept sau pe nedrept, de marea proprietate românească sau boierească.

Domnul era acum plecat departe, la Bălgradul Ardealului, boierii lăsați în țară profitau de aceasta ca să facă strâmbătăți şi să cotropească şi mai mult moşioarele țărăneşti în lipsa controlului domnesc, pe care copilul Nicolae voievod, lăsat în seama lor, nu-l putea exercita.

Atunci sătenii deznădăjduiți se apucă de se ridica în masă şi se duc tocmai în Ardeal la domn să ceară dreptate. Încă din ianuarie 1600 se află la Alba Iulia că au venit la Mihai, din Țara Românească, foarte mulți Români „pentru interese private."[414] Această ridicare a țăranilor munteni care s-au dus la Alba Iulia a lăsat urme în mai multe documente interne. Aşa e hrisovul sătenilor din Sularul, sat cumpărat de domn în 1596 şi care vine cu bani tocmai la Alba Iulia să se răscumpere.[415]

Tot atunci, în aprilie 1600, în ajunul cuceririi Moldovei, Mihai dă din Ardeal o porunca lui Dumitru mare vornic să cerceteze plângerea lui Oprea Cordun şi Undriaş din Corcova (ambele în Mehedinți), „ce au venit înaintea domniei mele" (adică în Ardeal) să arate că li s-a cotropit satul de al doilea vistiernic.[416] Dar odată cu aceşti săteni au mai venit la Alba Iulia şi mulți alții din alte părți ale țării.

Aşa, sătenii din Radovanul (Dolj), „ei au venit înaintea domniei mele, zice Mihai, în țara ungurească la Beligrad la scaun de au jăluit." Domnul nu le face dreptate, dar țăranii dârji nu se lasă şi urmăresc pe Mihai după cucerirea Moldovei, până la Iaşi, străbătând drumuri lungi şi primejdioase. Truda le-a fost însă în zadar, căci acolo făcându-se judecată, jalba le este respinsă şi ei rămân şerbi.[417] Nici această judecată n-a descurajat pe țărani, care se prezintă şi în fața lui Nicolae Vodă, fiul lui Mihai, la Târgovişte şi la 9 iulie 1600 acesta dă un hrisov prin care confirmă, după o nouă judecată în divan, hotărârea părintelui său.[418] Aceste plângeri nu erau procese izolate, ci o mare mişcare generală țărănească, după cum se vede dintr-un alt document ce priveşte o împrejurare asemănătoare. Stoichiță, vistiernicul din Strâmba, cumpărase, pesemne cu sila, satul Loloieşti (Romanați) de la moşneni. „Iară după aceea, zise Radu Şerban în hrisovul său, când a fost Mihai Vodă domn în Ardeal şi *când s-a fost ridicat toate satele din țară să se giudece*ască*, iar satul Loloieşti ei încă s-au sculat şi s-a dus la Beligrad, la Mihai Vodă* şi s-au plâns la picioarele lui, cum că le-a făcut sluga domniei mele Stoica logofătul silă."[419] „A se judeci" înseamnă a se libera din şerbie. Deci rămăsese acest fapt în mintea oamenilor, o mare mişcare a tuturor satelor din țară ce se ridică şi se duc la Mihai la Alba Iulia, sa ceară dreptate. Satele Loloieşti, Corcova, Cordun, Sularul, Radovanul sunt numai unele, câte cunoaştem din această răzvrătire.

Întrezărim una din cele mai impresionante pagini din istoria îndureratului nostru trecut, obijduiți, cu pământul răpit, şerbi ai boierilor, sătenii se ridică şi află unii de la alții; mişcarea se

---

[413] Veress, *Documente,* V, p. 17.

[414] Hurmuzaki, *Documente,* XII, p. 598.

[415] *Revista pentru istorie, arheologie şi filologie,* IV, p. 542-543. Cf. şi N. Plopşor, *O răzvrătire a țăranilor în timpul lui Mihai Viteazul?,* în *Arhivele Olteniei,* VIII (1929), p. 442-446.

[416] N. Iorga, *Câteva documente de limbă,* în Acad. Rom., liter. ser. II, XXXVIII, 1905, p. 113-115.

[417] I. Bogdan, în *Prinos lui D. A. Sturdza,* p. 161-163 şi Şt. Nicolaescu, *Documente de la Mihai Viteazul,* p. 26-27.

[418] Şt. Nicolaescu, op. cit., p. 16-17.

[419] *Revista Istorică,* I, p. 222. Mihai Viteazul respinge şi de astă dată plângerea satului.

întinde în toată țara, unii cu căruțe, călări şi pe jos, pe drumuri cumplite, cu greutățile de atunci străbat zile, poate chiar săptămâni până la scaunul domnesc de la Alba Iulia, cerând dreptate, o dreptate care pe atunci nu putea s-o înțeleagă nimeni.

LUPTELE CU TURCII

Răscoala. Gândul răscoalei creştine fu împlinit la Bucureşti de Mihai Vodă la 13 noiembrie 1594. Sultanul îi poruncise domnului să pornească împotriva Ardealului cu oastea lui, dar acesta, înţeles cu vecinii, răspunse cu începerea răscoalei. Avea lângă dânsul oastea de ţară a boierilor, chemase pe Buzeşti în Bucureşti, avea tunuri lăsate de Sinan paşa şi altele noi făcute de dânsul, şi se putea bizui şi pe cei 2.000 de ardeleni trimişi de Sigismund, ce tăbărâseră lângă oraş sub comanda lui Mihai Horvath, căpitanul de la Făgăraş. În Bucureşti se afla un înalt demnitar al religiei musulmane, un emir, cu 2.000 de turci şi o mulţime de creditori, ieniceri, turci, evrei şi alte neamuri, care, după cum spune cronicarul turc, „veneau şi oboseau pe domn cu cererile lor." Ei atacaseră palatul domnesc, bătând pe slugile domnului şi luând tot ce le cădea în mână. Domnul îi linişti, supunând pretenţiile lor judecăţii cadiului din Giurgiu, care trimisese la Bucureşti pe omul său, Ali Ian.

Dar pe când datornicii erau adunaţi pentru judecată în casa de lemn a lui Dan fostul vistiernic, artileria domnească îi fulgeră pe toţi pe neaşteptate, casa luă foc şi un măcel cumplit începu; puţini dintre ieniceri şi dintre zarafii orientali scăpară cu fuga. Mai rămânea însă emirul cu cei 2.000 de turci. El ceruse lui Mihai să licenţieze pe ostaşii unguri şi din cauza lui domnul era nevoit să stea adăpostit „în palatul de lângă mănăstirea cea nouă sub cetate, zidit la malul Dâmboviţei" (un palat nou, deci, lângă mănăstirea lui Mihai Vodă). În acelaşi timp cu măcelul creditorilor, Mihai, însoţit de curteni şi de alţi soldaţi, ce rămăseseră ascunşi sub malurile Dâmboviţei, atacă pe turci pe neaşteptate şi-i nimiceşte pe toţi. Stroe Buzescu era în fruntea oştenilor şi e rănit la mână de turci în această bătălie de la Bucureşti.

Orăşenii înfrigurați se adunară şi domnul lor le dă vestea cea mare, arde catastifele şi zapisele de datorii la turci şi la alţi zarafi, datorii ce atârnau aşa de greu asupra ţării. Târgul e chemat sub arme, cei ce se înrolează sunt iertaţi de toate dăjdiile.

Aşadar, lupta cea mare pentru creştinătate începuse.[459]

Primele lupte. Luarea Brăilei. Era vreme de iarnă, când turcii de obicei se odihneau, Mihai cu cetele lui năvăli îndată din Bucureşti asupra Giurgiului, bătrâna cetate de pază a turcilor, de care ţinea credinţa domnilor Ţării Româneşti. Oraşul fu prădat, dar cetatea nu putu fi luată de oştile încă neînvăţate ale domnului.[460]

Atunci începură cu haiducii balcanici ce se strângeau sub steagurile domneşti, cu oastea boierilor şi cu ungurii lui Sigismund, lupte repezi, atacuri asupra cetăţilor turceşti de peste Dunărea îngheţată, în Dobrogea şi în Bulgaria. De multă vreme românii nu mai cutezaseră aşa ceva împotriva stăpânilor lor de la Constantinopol. Cetatea de Floci, la gura Ialomiţei, fu lovită şi distrusa (10 decembrie)[461] şi apoi urmă la rând Hârşova (1 ianuarie 1595) şi însăşi Silistra, sediul paşei (8 ianuarie).[462]

Acelaşi lucru îl făcuse şi Aron din Moldova, cazacii lui şi oastea hatmanului Ştefan Răzvan intraseră în Bugeac, asediind în zadar Tighina, dar luând în primăvară cu asalt cetatea cea veche de la Smil (Ismail).[463]

Fiii de domn pribegi la Constantinopol şi în alte părţi ale imperiului, gata să-şi sape rivalii şi să cumpere domnia oricât de scump, se bucurară, crezând că le-a sunat şi lor ceasul să fie ridicaţi de turci în scaunele domneşti în locul domnilor haini. Bogdan, fiul lui Iancu Sasul, fost domn al

---

[459] *Luptele lui Mihai Viteazul* (Biblioteca Asociaţiei), p. 8, Walter, în Papiu, *Tezaur,* I, p. 12-15 (Cronologia faptelor e aci greşită, emirul vine după uciderea turcilor în Bucureşti şi chiar după atacul Giurgiului, pe când în scrisoarea către ducele Toscanei, Mihai spune că emirul venise cu el în scaun), Crăciun, *Cronicarul Szamosközy,* p. 101-102, *Cronica anonimă,* ed. Ioanid, p. 47-48, Hurmuzaki, *Documente,* III-1, p. 465, Veress, *Documente,* IV, p. 158-159, Naima, *Annals,* trad. Ch. Fraser, I, p. 37-38.

[460] *Luptele lui Mihai,* p. 10, *Cronica anonimă,* p. 48, Crăciun, *Cronicarul Szamosközy,* p. 102, Walter, op. cit., p. 13 (dă data 15 noiembrie), Veress, op. cit., IV, p. 172.

[461] Walter, op. cit., p. 16 şi Veress, op. cit., IV, p. 182.

[462] Ibidem.

[463] Hurmuzaki, *Documente,* III-1, p. 469 şi XII, p. 42.

Moldovei, şi Ştefan Surdul, fost domn al Munteniei, fură numiţi în grabă, primul în Ţara Românească, al doilea în Moldova şi trimişi spre Dunărea îngheţată cu oşti turceşti să-şi ia scaunele în primire. Mihnea Turcitul îşi chema odrasla rămasă creştină, de la Veneţia prin Raguza, nădăjduind ca şi lui îi va veni în curând rândul. Nepotul hanului tătarilor, după luptele din Banat cu sârbii, iernase în sudul Dunării şi acum se apropia de Ţara Românească, trimiţând cete de pradă în câmpia munteană. Mihai, după obiceiul său, luă ofensiva împotriva pretendentului venit cu Hasan paşa şi Mustafa paşa la Rusciuc. După ce supraveghease câtva timp mişcările duşmane de la Pietrile (N-V de Giurgiu, pe balta cu acelaşi nume), trecu Dunărea îngheţată spre Rusciuc. Dar atunci se anunţă că grosul oştirilor tătăreşti trecuse Dunărea şi înainta spre apus. Pe când Mihai se retrăgea în grabă dincoace de Dunăre, el trimite împotriva tătarilor detaşamente din oastea de ţară cu fraţii Buzeşti şi cu Radu Calomfirescu. O primă luptă de avangardă avu loc la 14 ianuarie, la Putineiu (în Vlaşca, la 18 km N-E de Giurgiu), în care tătarii fură respinşi de Buzeşti. Mihai cu grosul trupelor luase o poziţie de supraveghere, ceva mai la Nord, la Hulubeşti, la vărsarea Neajlovului în Călniştea, în imediata apropiere a satului Călugăreni,[464] loc pe care-l privi cu ochiul său de militar şi-l ţinu minte. De acolo, putea supraveghea cele două oşti ce încercau să se unească, turcii care treceau fluviul pe la Giurgiu şi tătarii ce veneau de la răsărit. O nouă luptă a detaşamentului Buzeştilor avu loc la Stăneşti (12 km de Giurgiu) la 16 ianuarie, cu tătarii ce se apropiau mereu de Giurgiu. Duşmanii nu putură intra în cetate, ei fură risipiţi de români. Între timp, cu toată înfrângerea avangardei tătăreşti, turcii trecuseră Dunărea la Giurgiu şi izbutiră să se unească cu tătarii, ceea ce încercase zadarnic Mihai să împiedice. După retragerea detaşamentelor trimise de domn, unirea duşmanilor avu loc la tabăra de la Şerpăteşti (între Giurgiu şi Călugăreni), dar într-o noapte, pe neaşteptate, oştile româneşti ale paharnicului Manta izbesc tabăra şi o risipesc. Tătarii nestatornici o iau la fugă pe caii lor repezi, trec Dunărea ca fulgerul şi dispar. Bogdan pretendentul aştepta pe mijlocul Dunării îngheţate, izbânda şi fugi îngrozit noaptea. Atunci sosi şi Mihai „cu gloatele" pe locul taberii de la Şerpăteşti şi începe urmărirea turcilor în retragere. Gonacii lui repezi trecură şi peste fluviu şi erau gata să puie mâna pe nefericitul Bogdan, care căzu de două ori de pe cal. Cei doi paşi obosiţi şi bătuţi, se opriră la Rusciuc, dar Mihai înconjură pe neaşteptate, printre bălţile îngheţate, cetatea Giurgiului, trece fluviul la Maroşin (sau Marotin, la sudul Dunării, la vreo 20 de km N-E de Rusciuc) şi atacă pe turci din partea de unde nu se aşteptau. Lupta de la Rusciuc fu decisivă (25 ianuarie), cei doi paşi, Hasan şi Mustafa, fură ucişi, oraşul fu cumplit devastat şi ars, artileria turcească fu luată de domn. Surpriza şi repeziciunea, cele două calităţi ale strategiei lui Mihai, avuseseră efect deplin.[465]

Ungurii lui Horvath întârziaseră în lupta de la Şerpăteşti, cu toată porunca domnului, şi de aceea Mihai, supărat, ceru înlăturarea lui de la comandă. În adevăr, în locul lui, Sigismund Bathory trimise ca şef al mercenarilor lui pe Albert Kiraly.[466]

Între timp, al doilea pretendent, cel menit să fericească Moldova, Ştefan Surdul, aştepta cu turcii la Silistra să apuce prilejul să se apropie de scaunul domniei. Dar Mihai veghea şi pentru aliatul său. Banul Mihalcea trecu iarăşi Dunărea şi arse Silistra (fără să ia cetatea), risipeşte pe turci şi pune pe fugă pe pretendent.[467] „Aceasta puţină slujbă am făcut-o, scrie Mihai ducelui de Toscana, şi apoi m-am dus să mă odihnesc în cetatea mea de scaun."[468]

Incursiunile cetelor de haiduci urmează însă; oştirea lui Mihai era împărţită în patru corpuri, ce atacă la Brăila, Cernavodă, Turtucaia şi Nicopole.[469] Dar faptul cel mai important din această

---

[464] Cf. *Marele dicţionar geografic al României,* sub voce. Hulubeşti e azi un loc pustiu, fost sat pe vremuri.

[465] *Cronica anonimă,* (ed. Ioanid), p. 48-49, Crăciun, *Cronicarul Szamosközy,* p. 103, Walter, op. cit., p. 17-19, Hurmuzaki, *Documente,* XII, p. 36, *Luptele lui Mihai Viteazul,* p. 12-13, Veress, *Documente,* IV, p. 190, Naima, *Annals,* p. 49-50, Cf. gen. R. Rosetti, *Evoluţia strategiei la Români* (Acad. Rom. ist. ser. III, t. XIV), p. 40 şi idem, *Essais sur l'art militaire des Roumains,* Buc. 1935, p. 159-160 şi harta la p. 162. Am întrebuinţat harta chilometrată a României de M. Moldoveanu (planşele Nr. 46 şi 47).

[466] *Cronica anonimă,* p. 49 şi Crăciun, *Cronicarul Szamosközy,* p. 103. Veress, op. cit., IV, p. 203.

[467] *Luptele lui Mihai Viteazul,* p. 13-14, *Cronica anonimă,* p. 49, Walter, op. cit., p. 16, Crăciun, op. cit., Hurmuzaki, XII, p. 36, Veress, op. cit., IV, p. 207

[468] *Luptele lui Mihai Viteazul,* p. 14.

[469] Ibidem.

campanie a fost luarea Brăilei, în martie 1595, singura cetate dobândită atunci de Mihai, unde şi-a putut aşeza oştile pe locul vechiului târg de negoţ al strămoşilor lui. Cetatea era înconjurată de ziduri groase şi valuri şi era apărată de o garnizoană de o mie de turci.[470] La sosirea oştilor lui Mihai, satele turceşti din raiaua din jurul cetăţii, golite de locuitorii ce se înghesuiră sub ziduri, fură arse. Un prim atac fu respins cu ajutorul unui corp de tătari veniţi de peste Dunăre. Al doilea atac condus de Albert Kiraly cu unguri şi români începu printr-un asediu în regulă. O ieşire a turcilor fu respinsă cu mari pierderi, tunurile băteau zidurile vechi şi mine începură să explodeze. Gheaţa Dunării se topise, aşa că tătarii de dincolo nu mai puteau sări în ajutor. Atunci garnizoana capitulează în frunte cu Cara Saveş Mohamed bei şi Mustafa Saveş, care se întâlnesc cu Albert Kiraly şi obţin de la el libertatea, cu condiţia ca averile să rămâie în cetate. Dar, pe când turcii treceau Dunărea, sunt atacaţi şi luaţi prinşi.

Conducătorii turci vin în faţa lui Albert Kiraly să se plângă de călcarea capitulaţiei, dar căpitanii unguri nu-i ascultă, scot săbiile şi se năpustesc asupra fugarilor. Oricum, cetatea de pază a Vadului Dunării, punct strategic preţios, era acum redată Ţării Româneşti.[471]

Tratatul cu Sigismund Bathory şi primele legături cu împăratul. Niciodată, de la Mircea cel Bătrân, un domn muntean nu cutezase să se atingă de pământul padişahului şi să atace cetăţile lui. Mihai era dintre toţi aliaţii cel mai apropiat de inima împărăţiei turceşti, ortodocşii sârbi, bulgari şi albanezi începeau să alerge sub steagurile lui. Înainte de toate trebuia învins acest duşman primejdios. Chiar în primăvara anului 1595 turcii dădură semne de ofensivă. Tătarii aşezaţi la Vidin cu paşa de acolo şi cu sârbii din ţinutul Vidinului, recrutaţi de turci, atacară pe neaşteptate Craiova şi o arseră. Vestitul căpitan raguzan Deli Marcu apără oraşul numai cu 160 de haiduci, şi fu rănit în luptă. În cele din urmă sosi şi banul şi, urmărind pe năvălitori, trecură Dunărea şi prădară la Vidin.[472]

Furtuna se apropia şi frumoasele făgăduieli ce se făcuseră lui Mihai nu erau împlinite, el rămânea singur în faţa duşmanilor cu gloatele prost înarmate, cu cetele de haiduci prădalnici şi cu micul detaşament al lui Albert Kiraly. Singurul ajutor de nădejde era la Sigismund Bathory, care stătea liniştit, apărat de cununa munţilor Ardealului.

Sigismund se gândea la măriri, să supuie pentru el cele două principate, scoase chiar din scaun pe Aron din Moldova, prea independent, înlocuindu-l cu hatmanul său, Ştefan Răzvan. El chemă solii lui Mihai, ca să-i facă jurământ de credinţă. Aceştia, în frunte cu mitropolitul Eftimie, boierii Buzeşti, Teodosie Rudeanu şi alţii, sosiră la Alba Iulia în mai; între ei şi principele Ardealului se făcu o înţelegere: boierii jertfiră autonomia politică a ţării ambiţiei ardeleanului în schimbul asigurării situaţiei lor sociale; cel sacrificat a fost domnul, de ale cărui instrucţiuni nu se ţinuse seamă. Lui Sigismund i se recunoscu titlul de domn stăpânitor al Ţării Româneşti, boierii îi supun ţara şi pe voievodul ei. Cu rezerva că domnul va fi totdeauna ortodox şi de limbă românească, el nu rămâne decât locţiitor al principelui Ardealului. Ţara va fi guvernată de un sfat de 12 boieri, care nu pot fi schimbaţi fără ştirea şi voia lui Sigismund. Actele de proprietate vor fi întărite şi ele de Sigismund (dar numai pământenilor). Domnul nu se va mai putea numi „din mila lui Dumnezeu,! nu va mai putea trimite soli în ţările străine, venitul ţării va fi aprobat de dieta ardeleană şi controlat de boieri, care vor da socoteală anuală principelui ardelean. Domnul va primi din venit, ce vor hotărî boierii şi principele Ardealului. Niciodată turcii nu puseseră asemenea condiţii şi nici chiar în cele mai negre zile de decădere politica din veacul al XVIII-lea ţara noastră n-a primit condiţiile ce fură iscălite de boierii lui Mihai Viteazul. În schimb, ei obţineau cele mai mari avantaje: garantarea slujbelor lor, din care domnul nu-i putea scoate, nu puteau fi condamnaţi la moarte, iobagii fugiţi puteau fi aduşi cu forţa, grecii nu puteau ocupa funcţii în cârmuirea ţării (aceasta era, cum am văzut, o mare izbândă a boierilor), străinii nu puteau avea proprietăţi în ţară, chiar soldaţii ardeleni din ţară, de s-ar atinge de bunurile boiereşti, erau pedepsiţi cu moartea.

---

[470] Walter, în Papiu, *Tezaur,* I, p. 24.

[471] Cele mai multe amănunte la Naima, op. cit., p. 49-50. Walter, op. cit., p. 24 confirmă măcelul turcilor ce se predaseră. Cf. şi Veress, op. cit., IV, p. 200 şi *Cronica anonimă,* p. 49.

[472] Hurmuzaki, *Documente,* XII, p. 36, Veress, op. cit., IV, p. 249, Walter, op. cit., p. 25.

În sfârşit, în acest tratat, în care fiecare îşi găsea folos în dauna ţării şi a domnului ei, era şi un articol de mare însemnătate, cu vaste consecinţe: „Toate bisericile româneşti din stăpânirile seninătăţii sale (Sigismund Bathory) vor fi sub jurisdicţia mitropolitului de la Târgovişte." Politica ortodoxă a domnului câştiga măcar în acest punct o izbândă şi întreaga viaţă sufletească a românilor de peste Carpaţi era pusă sub controlul bisericii din Ţara Românească, recunoscându-se comunitatea de credinţă şi de limbă.[473] Tratatul fu redactat în limba slavonă şi tradus apoi în latineşte, ceea ce arată că autorii lui erau boierii munteni.[474] Cam în acelaşi timp şi Ştefan Răzvan, noul domn al Moldovei, iscălea un tratat asemănător, la 3 iunie.[475]

În clipa nevoii celei mari, Mihai şi-a înghiţit necazul, mai ales că ţara era în mâinile boierilor,[476] a trimis la nunta lui Sigismund cu arhiducesa Maria Christerna „un cal foarte frumos, luxos împodobit, cu un paloş bătut cu pietre scumpe şi opt bucăţi de brocart cu fir de aur pentru mireasă."[477]

Dar pe de altă parte, Mihai ştia că era un stăpân mai mare şi mai puţin exigent ca principele Ardealului, de la care putea să aibă ajutor la nevoie. Atunci, în 1595, odată cu supunerea ţării la picioarele lui Sigismund, încep legăturile directe ale lui Mihai cu împăratul, legături pe care le avusese Aron, ceea ce-l îndreptăţise să se împotrivească pretenţiilor ardelene, dar pe care Mihai nu le cunoscuse până acum. Acest fapt are o importanţă capitală în politica Ţării Româneşti. În adevăr, în aprilie, când erau aşteptaţi să vie la chemarea lui Sigismund solii munteni să încheie tratatul, se ivea la Praga în taină un sol muntean, nu-i ştim numele, „un om trimis de domnul Ţării Româneşti cu scrisori către Măria sa (împăratul), care voeşte să le dea numai în mâna însăşi a împăratului şi să-i vorbească în taină despre unele lucruri pe care nu le-a aflat încă nimeni."[478] Atât s-a putut şti că domnul în scrisoarea sa descria izbânzile împotriva turcilor.[479] Pe de altă parte, solul imperial, raguzanul Marini Polii, care era la Alba Iulia, voia să se ducă în Ţara Românească din partea împăratului, însă Sigismund îl opri până vor sosi boierii pentru tratat[480] şi în cele din urmă e trimis înapoi la Praga. Sigismund scria împăratului că a socotit că este spre binele creştinătăţii şi că are motive serioase ca solul imperial să nu se mai ducă acolo.[481] În august banul Mihalcea, trimis de Mihai la Praga, e oprit în Ardeal şi trimis înapoi.[482]

Taina în care Mihai ascunsese solia lui, cea dintâi, la Praga, reaua voinţă a lui Sigismund pentru solul imperial arată lămurit un lucru: Mihai, ameninţat în independenţa lui, voia să încheie legături cu împăratul peste capul lui Sigismund, tocmai ceea ce acesta căuta să împiedice cu orice preţ. Socoteala lui Mihai era bună şi el se dovedi de astă dată un fin diplomat, supunerea Ţării Româneşti şi a Moldovei către Ardeal, deci întărirea şi mărirea acestui stat, nu putea conveni Habsburgilor, care într-un viitor fie şi depărtat, nădăjduiau să poată ridica iar vechile pretenţii asupra Ardealului şi altele noi asupra Ţării Româneşti. De aceea, în discuţiile sfetnicilor împărăteşti, mulţi erau de părere că „împăratul trebuie să se gândească că acea provincie (Ţara Românească) a fost o parte a Ungariei (sic!), ca şi Ardealul şi că ar putea fi supusă, când principele nu va mai avea urmaşi bărbăteşti" şi că deci nu trebuie să recunoască supremaţia lui Sigismund asupra celor două principate de peste munţi.[483]

Austria urmărea să pătrundă la Dunărea de Jos,[484] Sigismund al Ardealului era pentru ea un instrument, căruia nu i se putea admite o politică proprie. Mihai înţelesese această nemulţumire şi a

---

[473] Hurmuzaki, *Documente,* III-1, p. 209-213 şi 472-476. Cf. ibidem, III-2, p. 103 şi XII, p. 50-52. E caracteristic faptul că în cronica oficială (Walter) tratatul nu e pomenit.

[474] Veress, *Documente,* IV, p. 223, „Detti capitoli che si fano hora convertire in latino et sono fati in lingua greca, secondo usare i Valachi," e vorba de fapt de limba slavă, care era întrebuinţată de români.

[475] Hurmuzaki, *Documente,* III-1, p. 477-481.

[476] Despre nemulţumirea lui Mihai, cf. mai sus, p. 81-82.

[477] Hurmuzaki, *Documente,* III-2, p. 487.

[478] Ibidem, p. 92-93.

[479] Veress, op. cit., IV, p. 197.

[480] Ibidem, p. 203.

[481] Ibidem, p. 231-232.

[482] Ibidem, p. 253.

[483] Hurmuzaki, *Documente,* XII, p. 72-73.

[484] Vezi mai jos, p. 128-131.

ştiut s-o exploateze, atunci când se vedea ameninţat de ambiţia vecinului său. Vom vedea cum, după evenimentele războinice de la 1595, Mihai a dezvoltat această politică şi s-a liberat încetul cu încetul de tutela politică ardeleană.

Bătălia de la Călugăreni. Grosul oştirii turceşti trimise pentru pedepsirea necredinciosului vasal din Ţara Românească se apropia de Dunăre încă din iunie, sub conducerea marelui vizir Ferhat paşa. Sosit la Rusciuc, se pregătea să aşeze poduri pe Dunăre pentru trecerea marii oştiri, lucrătorii erau trimişi în grabă pentru aceasta din Silistra, Nicopole şi Vidin. Dar încă înaintea plecării din Constantinopol, ostile turceşti neplătite de trei ani se răsculaseră, spahii, partizanii rivalului lui Ferhat, Sinan paşa, cer capul marelui vizir. Totuşi oştirea pornise şi vizind sosise la Rusciuc cu trupe insuficiente şi turburate de intrigile lui Sinan.[485] Mihai, informat de ce se petrece în rândurile duşmanilor, îi hărţuieşte cu cetele lui, împiedicându-i să se întărească şi să clădească podul,[486] ba chiar trimite de se arde Nicopolul.[487] „S-au adunat păgânii din toate părţile. Ei pe partea ceea, iar noi pe partea ceasta şi nu facem nimic altceva, numai zi şi noapte ne batem la Dunăre cu duşmanul şi cel mult peste o săptămână sau două, trebuie să dam iar cu ei bătălia" scria Mihai la 15 iulie.[488]

Sinan paşa învinuise pe Ferhat de înţelegere trădătoare cu Mihai şi în cele din urmă izbuti să-l înlăture, fiind numit el însuşi mare vizir şi comandant al oştirilor trimise împotriva lui Mihai.[489] Faţă de noul vizir, domnul român întrebuinţează aceeaşi tactică: atacuri repezi cu detaşamente mici pentru a întârzia trecerea râului. Turcii izbutesc însă să treacă Dunărea în două puncte (pe la Rahova-Prundu, N-E de Rusciuc şi la Giurgiu), ceea ce sileşte pe Mihai să se retragă până la Călugăreni, locul ales de dânsul pentru luptă.[490]

Oastea lui Mihai, după mărturisirea cronicii oficiale, nu trecea de 8.000 de oameni[491] şi cu cei 2.000 unguri ai lui Albert Kiraly[492] avem un total de 10.000 de oameni. Oastea turcească era desigur superioară ca număr, nu poate fi vorba însă de sute de mii, cum socotesc cronicarii vremii. O oaste de o sută de mii de oameni nici n-ar fi încăput pe câmpul de luptă strâmt de la Călugăreni. Pe de altă parte, când Sigismund Bathory a trecut munţii cu vreo 20.000 de oameni,[493] Sinan paşa s-a retras în grabă, fără să dea lupta, ceea ce arata că oastea lui era inferioară oştirilor unite ale lui Mihai cu Sigismund. Nu vom exagera dacă vom socoti toată oastea turcească ce a luat parte la bătălia de la Călugăreni la vreo 20.000 de oameni.

Mihai, el însuşi, într-o scrisoare trimisă după bătălie, socotea că toată armata turcească din Ţara Românească e de 40.000 de oameni, dintre care numai 12.000 adevăraţi luptători, la care se adaugă 7000 căzuţi în luptă.[494]

Locul ales de Mihai pentru luptă era exact acelaşi ca în campania din ianuarie 1594, la Călugăreni-Hulubeşti, la vărsarea Neajlovului în Câlniştea.[495] Aceasta arată că domnul nu lăsa nimic întâmplării, era un perfect cunoscător al terenului şi studiase cu mult înainte eventualităţile unei campanii împotriva turcilor. Locul era foarte prielnic, străbătut de mai multe râuri cu mlaştini şi aparat de câteva dealuri acoperite de păduri, care se întindeau pe mari depărtări, Codrul Vlăsiei. O strâmtoare se deschidea între dealuri, tăiată de Neajlov în faţa satului Călugăreni.

Lupta avu loc la 13/23 august 1595. Albert Kiraly cu ungurii lui refuzară la început să ia parte la luptă. Socotind că el nu este sub comanda lui Mihai, comandantul ungur nu se supuse poruncilor

---

[485] Naima, *Annals,* trad. Fraser, p. 51-58.
[486] Walter, in Papiu, *Tezaur,* I, p. 27.
[487] P. P. Panaitescu, *Documente privitoare la Mihai Viteazul,* p. 14.
[488] Ibidem, p. 14-15.
[489] Naima, op. cit., p. 56.
[490] Gen. R. Rosetti, *Evoluţia strategiei la Români,* în Acad. Rom. ist., t. VI, p. 44-45.
[491] Walter, op. cit., p. 27.
[492] Crăciun, *Cronicarul Szamosközy,* p. 104.
[493] Vezi mai jos, paragraful următor.
[494] Isopescu, în *Diplomatarium,* I, p. 430. Cronicarul turc Naima socoate că oastea lui Mihai era de 70.000 de oameni (p. 55), iar Nichifor Dascălul socoate armata turcească la 300.000 de oameni! (Hurmuzaki, *Documente-Supliment,* II-1, p. 361).
[495] Cf. planul luptei la Gen. R. Rosetti, *Essais sur l'art militaire roumain,* p. 96 şi 162.

domnului, ci rămase în urmă, uneltind chiar cu boierii nemulţumiţi, Dan vistiernicul şi Mirăslău logofătul.[496] În faţă, Mihai avea pe Neajlov o avangardă, iar în urmă grosul trupelor sale cu 12 tunuri, gloatele şi ceva cavalerie boierească (8.000 de oameni). După câteva încăierări de avangardă, se produce la orele 11 dimineaţa atacul cel mare al ienicerilor asupra trecerilor Neajlovului, marele vizir scoase sabia, dând semnalul luptei. Turcii în patru cete sub Satârgi Mahomed paşa, Haider paşa, Hasan paşa şi Mustafa paşa trec puntea, răzbind rezistenţa românilor după câteva ore de luptă şi pun mâna pe 10 tunuri. Mihai se retrage dincolo de satul Călugăreni, dând oştirii sale o formaţie de cui şi astfel ajunge în retragere şi la corpul de oaste al lui Albert Kiraly, rămas în urmă pe lături, care astfel e silit să ia parte la bătălie. În acel loc, în dosul satului Călugăreni are loc contra atacul lui Mihai în faţă, ajutat în flanc de Albert Kiraly (turcii fuseseră prinşi ca într-un cleşte). După o cumplită încăierare, turcii sunt daţi înapoi şi pierd tunurile cucerite, paşii Hasan, Haider şi Mustafa sunt ucişi, Mahomed paşa fuge rănit. „Iar boierii şi căpitanii pre capete năvăliră asupra turcilor de-i tăia şi-i necară în tină." Unul din paşi a fost ucis de Mihai chiar cu mâna lui, despicându-i capul cu sabia de pe cal. Sinan paşa, care venise personal să dea curaj trupelor sale, e silit să fugă, garda sa personală îl părăsise împrăştiindu-se şi bătrânul căzu de două ori de pe cal. Un veteran din Rumelia îl luă la spinare şi-l scoase din mlaştină. Steagul cel verde al lui Mahomed paşa „a cărui pierdere turcii o regretă cu durere, pentru că-l socotesc sfânt," e luat de români. Însuşi cronicarul turc Naima caracterizează această luptă ca „o întâmplare dezastroasă." Mihai rămâne stăpân pe câmpul de luptă şi turcii se retrag puţin spre Sud.[497]

Noaptea, depozitul de praf de puşcă al turcilor sare în aer din pricina unei neglijenţe.[498] Între timp, Mihai hotărăşte să se retragă şi să aştepte ajutorul făgăduit din Ardeal. Turcii erau încă în număr şi nu băgaseră în luptă toate trupele lor, oştenii lui Mihai erau obosiţi şi n-ar fi putut susţine o nouă ciocnire. Domnul se retrage întâi la Copăceni pe Argeş, apoi la Bucureşti, la Târgovişte şi în cele din urmă la Stoeneşti în munţi, pe Dâmboviţa, lângă pasul Branului, unde era la 12 septembrie.[499]

Între timp, turcii abia peste două zile observară retragerea şi încep urmărirea. Sinan ocupă Bucureştii, transforma bisericile în moschei şi întăreşte „mănăstirea lui Alexandru Vodă" (azi Radu Vodă), unde lasă 1.000 ieniceri, trece apoi la Târgovişte (26 august st.v.), golit de locuitori şi întăreşte şi acolo o cetăţuie la curtea domnească.[500] Între timp, Sigismund Bathory se hotărâse în sfârşit să dea ajutor aliatului său, care purtase tot greul războiului şi se apropia de păsurile Carpaţilor cu oastea lui.

Retragerea turcilor şi lupta de la Giurgiu. Sigismund Bathory trecu munţii cu o oaste de cruciadă, armata lui ardeleană formată mai ales din mercenari plătiţi de oraşe, se ridica la 13.200 de oameni,[501] plus gloatele ţărăneşti ale secuilor, ajutorul venit din Toscana cu 300 de călăreţi şi tunuri sub conducerea lui Silvio Piccolomini, vreo 1.500 de Germani trimişi de arhiducele Maximilian şi pe lângă acestea şi Ştefan Răzvan, sosit din Moldova pe la Trotuş în Ardeal,[502] cu o oaste (1.500-3.000 de oameni). În total oastea ardeleană nu trecea, cu gloatele ţărăneşti cu tot, de 23.000 de oameni, care se unire cu cei 8.000 ai lui Mihai din pădurile de pe Dâmboviţa.[503]

În faţa acestei armate, marele vizir hotărî să se retragă fără să dea lupta şi de fapt toate ciocnirile, cu care Sigismund Bathory s-a lăudat aşa de mult în toată Europa, au fost numai cu

---

[496] Crăciun, *Cronicarul Szamosközy,* p. 104. Se aduce mărturia lui Petre Armeanul, un apropiat al lui Mihai Vodă.

[497] Descrierea tactică, R. Rosetti, op. cit., p. 18-21. O povestire amănunţita a luptei de la „Kalughirvan" la Naima, op. cit., p. 59-60. Scrisoarea lui A. Kiraly, o zi după luptă, Hurmuzaki, *Documente,* XII, p. 57-58, Walter, op. cit., p. 27-30, *Cronica anonimă,* p. 52-53, Crăciun, *Cronicarul Szamosközy,* p. 104, Hurmuzaki, *Documente,* III-2, p. 487.

[498] Naima, loc. cit.

[499] Hurmuzaki, *Documente,* XII, p. 57-58, Isopescu, în *Diplomatarium,* I, p. 429-430, *Cronica anonimă,* p. 53.

[500] Naima, op. cit., p. 61 şi 63.

[501] I. Crăciun, *Scrisoarea lui Petre Pellérdi,* extras din Anuarul Inst. de Ist. Naţională, Cluj, VI, 1935, p. 7, socoteala tuturor cetelor cu căpeteniile lor.

[502] Hurmuzaki, *Documente,* XII, p. 103.

[503] Ibidem, XII, p. 80 şi 91, Veress, *Campania creştinilor contra lui Sinan Paşa,* Acad. Rom. ist. ser. II, t, IV, 1925, p. 37-38. Cele mai bogate ştiri despre această campanie provin de la toscanii ce luară parte la ea.

ariergardele armatei turceşti în retragere. La 6/16 octombrie, oştirea aliaţilor, având în frunte tot timpul pe Mihai cu ai lui, soseşte în faţa Târgovişteiîntărită de turci, în care Sinan lăsase un paşă cu o mică garnizoana (1.000 de oameni), ca să întârzie înaintarea creştinilor. Oraşul cu multe biserici şi cu palatul domnesc, înconjurat cu păduri de stejari pe malul Dâmboviţei se întindea în faţa ochilor oştenilor creştini. După două zile de bombardare, târgul ia foc, românii şi ungurii luptând cot la cot pătrunseră pe străzi şi luară prinşi pe turci cu paşa de Caramania şi cu beiul de Valona. Curtea domnească şi biserica ei, precum şi mitropolia fuseseră cruţate de flăcări.[504] Vizirul, în retragere, auzise sunetul tunului, dar nu cutezase să vie în ajutorul ariergardei sale.[505]

La Bucureşti, unde făcuseră o cetate de lemn, turcii nu se simţeau în siguranţă şi consiliul lor de război decise retragerea fără luptă, tunurile şi proviziile fură ridicate, cetăţuia din mănăstire (azi Radu Vodă) fu aruncată în aer prin aprinderea prafului de puşcă.[506] La 12/22 octombrie, lăsând la o parte grosul oştirii care se îndrepta repede spre Giurgiu, Ştefan Răzvan cu detaşamentul său intrase în Bucureştii goliţi de turci şi scria de acolo boierilor moldoveni, dându-le de veste despre apropiata lui întoarcere, „Mehmed paşa este viu în mâinile noastre şi despre Sinan paşa, de asemenea veţi auzi.”[507]

După câteva zile de marş prin pădurile Vlăsiei, pe drumuri stricate şi peste râuri şi bălţi, oştirea creştină sosea în faţa Giurgiului (15/25 octombrie). Sinan paşa cu grosul armatei trecuse dincolo, dar podul de vase se mai vedea încă şi ariergardele treceau încă pe el. Aliaţii se năpustiră asupra celor rămaşi în urmă şi-i măcelăriră sau îi luară prinşi. Podul se rupe şi o mulţime de turci se înecară în Dunăre. Apoi începu şi atacul cetăţii Giurgiului, aşezata pe o insulă pe Dunăre, despărţită de ţărmul românesc de un canal strâmt. Cetatea era de piatră şi cu turnuri. Artileria toscană dărâmă o parte din zid şi aliaţii pătrunseră în cetate în ziua de 20/30 octombrie 1595, pe când marele vizir privea neputincios de la Rusciuc la izbânda creştină.[508] Sultanul îl pedepsi imediat, luându-i din mână funcţia de mare vizir.[509]

Izbânda fusese a tuturor aliaţilor care luptaseră împreună pentru liberarea Ţării Româneşti, dar Mihai fusese întotdeauna în frunte, cel dintâi la luptă. De aceea şi cronicarul turc Naima, care dă o întinsă descriere a acestor evenimente, nici nu cunoaşte pe Sigismund Bathory şi atribuie întreaga înfrângere a turcilor „apostatului şi blestematului Mihail.” El arată cum „infamul Mihail a ieşit din păduri,” a luat Târgovişteaşi Giurgiu, unde „duşmanii au năvălit ca nişte porci turbaţi, rupând podul şi înecând pe musulmani.” „O asemenea retragere dezastroasă şi înfrângere n-a mai fost pomenită în istorie,” termină istoricul turc.[510]

Sigismund Bathory se întoarse imediat în Ardeal prin Bucureşti şi Gherghiţa, fără să încerce să exploateze izbânda,[511] şi ca semn al recunoştinţei sale faţă de vitejia aliatului său, renunţă la clauza cea mai umilitoare din tratatul cu Mihai, privitoare la venitul ţării, care de acum va fi întreg la dispoziţia domnului.[512]

O altă urmare importantă a acestei campanii a fost mutarea capitalei ţării. Mihai stătuse în prima parte a domniei la Bucureşti, cumplit pustiit; de acum el se aşează mai departe de Dunăre, în vechea capitală, la Târgovişte, de unde sunt date mai toate actele lui din anii 1596-1599.

---

[504] Crăciun, *Scrisoarea lui Pellérdi,* p. 8-13, Veress, *Campania creştinilor,* p. 39-50 (scrisorile toscanului Pigaffetta), Hurmuzaki, *Documente,* XII, p. 84, 121-127 şi 149-151.

[505] Naima, op. cit., p. 64.

[506] Naima, op. cit., p. 64-65. Vezi mai sus, capitolul precedent.

[507] P. P. Panaitescu, op. cit., p. 17.

[508] Hurmuzaki, *Documente,* XII, p. 86-89 (şi aci Mihai era în avangardă), ibidem, p. 121-127 şi 149-159, Veress, *Campania creştinilor,* p. 58-59, Crăciun, *Scrisoarea lui Pellérdi,* p. 10-11, Veress, *Documente,* IV, p. 290-291 (Scrisoarea lui Sigismund Bathory despre aceste evenimente) şi p. 297 (interesanta scrisoare a lui Sinan paşa pentru a-şi scuza înfrângerea).

[509] Naima, op. cit., p. 66-67.

[510] Ibidem, p. 64-66, capitolul intitulat: „Trădătorul Mihail câştigă o izbândă.”

[511] Walter, în Papiu, *Tezaur*, p. 36.

[512] *Cronica anonimă,* p. 53-54. Ştirea nu e în alt izvor, dar această cronică e întotdeauna bine informată asupra domniei interne a lui Mihai.

Luptele cu turcii în 1596. Țara era cumplit pustiită, orașele arse, populația satelor fugită, parte luată în robie, rezervele de semințe distruse, comerțul, al cărui temei era tot peste Dunăre, complet întrerupt.[513]

Norocul lui Mihai a fost că în anul următor expediției lui Sinan, sforțarea turcilor a înconjurat țara lui, sultanul Mehmed al III-lea pornise în persoană cu o uriașă oștire împotriva împăratului și la 13 octombrie 1596 luă cu asalt cetatea Agria (Erlau). Sigismund Bathory, care în primăvară încercase zadarnic un atac împotriva Timișoarei,[514] alerga în ajutorul imperialilor. Oastea lui unită cu a arhiducelui Maximilian se ciocni cu sultanul la Kerestes la 26 octombrie și izbânda rămase de partea turcilor, creștinii superiori în număr fură complet sfărâmați, o sută de tunuri rămaseră în mâinile turcilor.[515]

În aceste împrejurări grele pentru Liga Creștină, Mihai cu slabele lui mijloace mai făcu unele servicii însemnate cauzei aliaților săi. Încă din noiembrie 1595, Brăila ocupată de turci cu prilejul expediției lui Sinan, fusese reluată.[516] La începutul primăverii, în martie, Mihai trimetea soli speciali cu daruri la cazaci, cerându-le să vie cu hatmanul lor ca lefegii în oastea lui, făgăduindu-le leafă bună, daruri de postav pentru haine și primire ca unor adevărați cavaleri.[517] Dar, deși veniră puțini cazaci, banii nu erau în țară sărăcită de războaie și deocamdată Mihai nu izbuti să-și alcătuiască o oaste bună de mercenari. Doar cetele de haiduci sârbi și bulgari alergau sub steagurile lui. Vestitul erou sârb, cântat de poezia populară, Baba Novac, trecu Dunărea până la Balcani, arse Plevna, prinse convoiurile de merinde ale lui Hasan paşa în păsurile munților și duse până la Sofia numele stăpânului său, domnul Țării Românești.[518] Alte cete prădară la Vidin[519] și la Babadag în Dobrogea, unde pieri haiducul Velișco, bătut de turci.[520]

Dar în toamnă, o nouă primejdie se apropia de țară. Sultanul „dăruise" Țara Românească hanului tătar[521] și acesta voia s-o străbată în lat, de la Brăila spre Oltenia, ca să vie apoi în Ungaria să se unească cu oastea sultanului ce lupta acolo.[522]

Călărețiii cei iuți ai stepelor năvăliră pe neașteptate în țară în octombrie, căci Mihai, înșelat de tratativele de pace ce purtase cu hanul, nu era pregătit. Cele câteva cete de cazaci mercenari ai domnului dezertaseră; bani pentru alți mercenari nu erau. Tătarii ard Buzăul, Gherghița și Bucureștii, dar acum se despart în cete mici de pradă. Mihai se folosește de acest răgaz și stă în fața hanului însuși la Gherghița. Dar tătarii, fără să dea o luptă mai mare, se retrag repede spre Dobrogea, hărțuiți în urmă de Mihai.[523]

Țara fusese din nou prădată, dar serviciul făcut de Mihai cauzei creștine era imens, după izbânda turcească de la Kerestes, tătarii urmau să fie lăsați să prade toată Austria, ceea ce ar fi putut face, dacă nu-i oprea domnul Țării Românești.

Mihai nu se opri o clipă, porni imediat asupra Turnului, în fața Nicopolei și câștigă și acolo o izbândă împotriva garnizoanei turcești.[524]

Numele lui începuse să fie cunoscut, nu numai la creștinii ortodocși, ci și în Apus, într-o aureolă de legendă. Un diario italian (foaie de informații) din Roma, amintind izbândele sale asupra păgânilor, scria: „Merită să fie slăvit ca unul din cei mai viteji, puternici, valoroși și înțelepți

---

[513] Walter, op. cit., p. 36-37.
[514] Veress, *Documente,* V, p. 38-39 și Hurmuzaki, *Documente,* III/2, p. 506.
[515] Descrierea ei la Sârbu, *Istoria lui Mihai Viteazul,* I, p. 408-409.
[516] Veress, op. cit., IV, p. 313, 318, Hurmuzaki, *Documente,* III/2, p. 498.
[517] P. P. Panaitescu, *Documente privitoare la Mihai Viteazul,* p. 19-21.
[518] *Luptele lui Mihai Viteazul,* p. 17-18, Walter, op. cit., p. 37, Hurmuzaki, *Documente,* III/1, p. 278-279 și XII, p. 308.
[519] *Cronica anonimă,* p. 55.
[520] Ibidem, și Hurmuzaki, *Documente,* XII, p. 376.
[521] P. P. Panaitescu, op. cit., p. 30, 34.
[522] Ibidem, p. 25-27.
[523] *Luptele lui Mihai Viteazul,* p. 18, Walter, op. cit., p. 39-43, Hurmuzaki, *Documente,* III/1, p. 275-277 și XII, p. 280-287.
[524] *Luptele lui Mihai Viteazul,* loc. cit. și Walter, op. cit., p. 43.

principi ce trăiesc azi. Putem nădăjdui că va duce la culme gloria sa cu noi lupte împotriva tiranului turcilor şi că va contribui el cel dintâi la alungarea lui din Europa."[525]

Liberarea de sub tutela ardeleană. Tratatul impus în 1595 de Sigismund Bathory fusese aplicat în mare parte; revendicările sociale ale boierilor erau respectate, dar Mihai suporta cu greu umilirea politică a ţării faţă de Ardeal. Totuşi, în nădejdea unui ajutor armat pentru ţara lui aşa de ameninţată, el s-a supus în tăcere şi în actele lui din acea vreme semnează cu titlul ce i se impusese, „princeps Transalpinus."[526] Ajutorul făgăduit nu venise însă aproape deloc, afară de câteva mici cete, ce nu însemnau mare lucru.

O ultimă încercare de colaborare între cei doi aliaţi avu loc după Crăciunul catolic, în 1596. Mihai Vodă trecu munţii cu câţiva boieri credincioşi, între care banul Mihalcea şi Radu Buzescu şi sosi la Alba Iulia. Se vorbi atunci de legături de rudenie, Nicolae fiul lui Mihai urma să ia pe sora cancelarului ardelean Josika, în casa căruia era găzduit domnul muntean. Mihai puse lui Sigismund neted întrebarea, sau are de gând să pornească o ofensivă împotriva turcilor, sau să se împace cu ei şi să încheie pace. Asigurările lui Sigismund fură vagi, domnul înţelese că acolo unde nu era nici o voinţă hotărâtă, nu poate fi sprijin pentru dânsul.[527]

Atunci începu Mihai două acţiuni diplomatice pe cont propriu pe de o parte împăcarea cu turcii, măcar pe un timp scurt, ca să răsufle ţara, pe de altă parte legături directe cu împăratul, pentru obţinerea unui subsidiu în bani, ca să-şi poată alcătui o armată de mercenari. Ambele iniţiative diplomatice ale lui Mihai fură încununate de izbândă şi ele însemnau desăvârşită liberare de sub tutela ardeleană.

În ceea ce priveşte pacea cu turcii, Mihai, care se înţelesese separat mai întâi cu tătarii,[528] se adresează lui Hasan paşa de la Vidin, care se grăbi să trimeată vestea cea bună la Constantinopol, „supunerea mândrului Mihai şi a boierilor din Ţara Românească." Discuţia în divanul turcesc a fost foarte aprinsă, unii erau de părere să nu fie respinşi Mihai şi cu boierii care ceruseră iertare, să i se ceară însă domnului să trimită pe fiul său ca ostatec la Poarta; alţii în frunte cu marele muftiu spuneau că sultanul nu trebuie să trateze cu „trădătorul," dar partizanii păcii impuseră felul lor de a judeca.[529] Steagul de domnie fu adus cu onoruri lui Mihai Vodă de mai mulţi ceauşi şi un boier îi conduse înapoi până la Vidin.[530] Lui Sigismund îi scria Hasan paşa că sultanul a iertat lui Mihai toate câte a greşit şi-l îndeamnă să-i urmeze pilda.[531] „Şi, în adevăr, zice cronica oficială, ce alta era să facă Mihai pentru supuşii ce-i mai rămăseseră în viaţă, după ce cetăţile sau palatele erau dărâmate, oraşele şi satele aproape toate devastate, mai multe mii de oameni robiţi, toate merdindele pe un an întreg erau consumate?"[532] Îndată porni la Poartă şi tributul Ţării Româneşti, pentru care Mihai comandase special blănuri de soboli de la negustorii din Liov.[533]

În acelaşi timp, se urmau şi tratativele cu împăratul. Am văzut că încă din 1595 încercase Mihai o apropiere printr-un sol trimis la Praga. După alungarea lui Sinan, domnul, fără să mai întrebe pe Sigismund, trimisese steagul cel verde al profetului luat de la turci la Călugăreni, direct împăratului. „Nu ştiu dacă ardelenii l-au lăsat să treacă," scria Mihai ducelui de Toscana.[534]

În ianuarie 1597, legătura o făcu Mihai prin arhiducele Maximilian, care comanda în Ungaria de Sus. Anume, fiind la Alba Iulia, la curtea lui Sigismund, Mihai trimite de acolo la arhiduce pe solii săi, banul Mihalcea şi sasul Marcu Schonkebonk, ce urmau apoi să se ducă la împărat,[535] ceea ce Sigismund nu ar fi putut împiedica. Solii însoţiră pe principele Ardealului, care se dusese el

---

[525] Hurmuzaki, *Documente,* III/2, p. 532.
[526] P. P. Panaitescu, op. cit., p. 7.
[527] *Cronica anonimă,* p. 56, *Cronicarul Szamosközy,* p. 109, Hurmuzaki, *Documente,* III/1, p. 275-277 şi XII, p. 280-287.
[528] *Luptele lui Mihai Viteazul,* p. 15.
[529] Naima, *Annals,* trad. Fraser, p. 69-70.
[530] Veress, *Documente,* V, p. 50-51.
[531] Ibidem, p. 55.
[532] Walter, op. cit., p. 45.
[533] Hurmuzaki, *Documente-Supliment,* II/1, p. 418-419.
[534] *Luptele lui Mihai Viteazul,* p. 15.
[535] Veress, *Documente, V,* p. 51, Scrisoarea lui Mihai către Maximilian.

însuşi la împărat, la Praga.[536] Sasul Schonkebonk din Braşov ne-a lăsat chiar o descriere a misiunilor lui diplomatice în slujba domnului muntean.[537]

„La 12 februarie (1597), scrie el, am avut audienţă la Praga cu banul Mihalcea la împăratul în persoană, fiind el singur, iar eu am expus în limba germană solia lui Mihai Vodă către împărat, am arătat nevoia lui şi am cerut împăratului să ia sub protecţia sa Ţara Românească. Acesta le-a ascultat cu bunăvoinţă şi ne-a arătat mare cinste, şase săptămâni ne-a ţinut la Praga cu mâncare din bucătăria proprie, adusă la gazda noastră, şi tot felul de băuturi din pivniţa lui şi ne-au slujit oameni de seamă cu pahare mari şi frumoase."

Rezultatul soliei a fost pentru Mihai de cea mai mare importanţă, el obţine de la împărat leafă trimestrială pentru 4.000 de oşteni mercenari, călări şi pedeştri, cu arme de foc. Situaţia lui militară era total schimbată.[538] În adevăr, în iunie 1597, soseşte la Târgovişte omul imperial cu banii, Erich Lassota,[539] şi de atunci, deşi cu întârzieri şi greutăţi de plată, domnul are armata lui asigurată.[540] În august împăratul trimetea din nou pe solul său, raguzanul I. Marini Polii la Mihai, dar şi de data aceasta el fu reţinut de principele Ardealului, care era doritor să oprească dezvoltarea legăturilor dintre Mihai şi împărat.[541] Totuşi în octombrie Schonkebonk se ivi din nou la Praga din partea domnului muntean, cu mulţumiri şi noi propuneri,[542] iar în ianuarie 1598, solul imperial amintit sosi în sfârşit la Târgovişte, unde zăbovi mai multe luni alături de domn.[543]

Aceste lucruri întăreau mult situaţia lui Mihai, acţiunea lui diplomatică începută în 1595 izbutise, el avea oastea lui care nu mai depindea de Sigismund Bathory şi avea legături directe cu împăratul. Raporturile cu Ardealul se resimţiră imediat de aceste schimbări. Mihai invitat de Sigismund cu vasal la dieta ardeleană, în aprilie 1597, refuză să se prezinte, spunând că nu poate lipsi din ţară din cauza primejdiei turceşti.[544] Nunţiul papei la Varşovia putea scrie în toamnă că Mihai „vrea să se libereze de obligaţiile ce le are faţă de Ardeal."[545] În schimb, Sigismund retrage din Ţara Românească pe căpitanii şi oştenii săi în frunte cu Moise Szekely[546] şi reţine chiar banii trimişi de împărat pentru mercenarii lui Mihai.[547]

Mihai, prin diplomaţia lui, izbutise să se libereze de tutela ardeleană şi când stăpânirea lui Sigismund fu înlocuită cu cea împărătească, de mult se încheiaseră legăturile curţii imperiale cu domnul Ţării Româneşti şi astfel putură să se dezvolte în chip firesc şi fără piedică.

---

[536] Ibidem, p. 56 şi Hurmuzaki, *Documente,* XII, p. 298, 326.
[537] *Quellen zur Geschichte der Stadt Brasso,* VI, p. 2-3 şi N. Iorga, în *Revista Istorică,* I, p. 165-168.
[538] Vezi mai sus, capitolul V.
[539] Veress, op. cit., V, p. 78-82.
[540] Ibidem, p. 85-86, 88-89, 100-103, 110-111 şi Walter, op. cit., p. 46.
[541] Veress, op. cit., V, p. 84.
[542] *Quellen*, VI, p. 3-4.
[543] Hurmuzaki, *Documente,* XII, p. 330-334.
[544] Veress, op. cit., V, p. 65.
[545] Ibidem, p. 90.
[546] Hurmuzaki, *Documente,* XII, p. 330.
[547] Veress, op. cit., V, p. 70-71.

CUCERIREA ARDEALULUI

Schimbările din Ardeal şi tratatul cu împăratul. Mihai pierduse prin ridicarea lui Ieremia Movilă în scaunul Moldovei sprijinul acestei ţări, curând şi Ardealul îi lipsi, desfăcându-se astfel alianţa celor trei ţări româneşti.

Cu prilejul celor două vizite făcute la Praga, Sigismund se lăsase convins de iezuiţi şi de diplomaţia imperială să renunţe la coroana Ardealului, să lase această ţară împăratului în schimbul ducatelor Oppeln şi Ratibor din Silezia. Dezgustat de luptă, fără o linie de conduită şi un ideal, căci dorinţa de glorie fără să fie închinată unei cauze mari e deşartă, principele ardelean abdică şi predă Ardealul comisarilor imperiali la începutul lui aprilie 1598.[651] Odată cu trimiterea acestor reprezentanţi ai lui Rudolf al II-lea în Ardeal fu trimisă şi o solie la curtea lui Mihai cu episcopul Suhay, consilierul Pezzen şi Nicolae Istvanfyi să încheie legământul definitiv între Ţara Românească şi Imperiu. Instrucţiunile lor arătau că în urma soliilor schimbate şi a legăturilor încheiate cu Mihai, nu mai e nici o îndoială că domnul Ţării Româneşti se va supune cu plăcere împăratului.[652] Armata de mercenari plătită de împărat încă din anul precedent era o chezăşie pentru aceasta.

Deşi solia imperială la curtea lui Mihai fu întârziată de un accident de cal suferit de domn la o vânătoare între Târgovişte şi Bucureşti,[653] în întâmpinarea ei fu trimis la Braşov logofătul Teodosie, care avu lungi convorbiri cu solii. În special, el căută să arate oamenilor împărăteşti că pacea încheiată cu turcii anul trecut, trimiterea tributului şi reluarea comerţului la Dunăre sunt o urmare a neputinţei de apăra ţara neajutată de nicăieri.[654] În sfârşit, după o lună şi mai bine de zăbavă, solii imperiali trecură munţii pe la Bran, primiţi sub poalele Pietrei Craiului de boierii munteni. De acolo se îndreptară în căruţe spre Târgovişte, unde îi întâmpină la intrare Nicolae, fiul domnului, cu oastea „splendid înşirată şi rândurile călăreţilor aşezate cu o rară eleganţă."[655] În castel solii dădură ochii cu domnul, pe care îl descriu pe scurt astfel: „Voievodul este de o statură nobilă, cu părul şi barba negre, faţa de culoare închisă şi severă, om doritor de glorie şi viteaz."[656] Tratatul dintre Mihai şi împărat încheiat la Târgovişte la 9 iunie 1598 era foarte deosebit de cel impus cu trei ani în urmă de Sigismund Bathory. Împăratul, ca urmaş al regilor unguri, e recunoscut ca suzeran al Ţării Româneşti, domnul se obliga să lupte împotriva turcilor, iar împăratul e dator a-i plăti leafa pentru 5.000 de mercenari, iar alţii 5.000 sunt făgăduiţi pentru mai târziu. Nici un fel de tribut sau de control în ţară nu e rezervat împăratului, Mihai e recunoscut ca domn independent cu drept de ereditate în familia lui. Celelalte articole ale tratatului privesc o cetate de adăpost pentru Mihai în Ardeal, aducerea înapoi a dezertorilor, libertatea comerţului în Ardeal, libertatea religiei ortodoxe, cinstirea solilor.[657] Totdeodată jurară credinţa împăratului la mănăstirea Dealului Mihai cu ierarhii bisericii şi cu toţi dregătorii.[658] În acelaşi timp, prin mijlocirea lui Mihai, solii imperiali încheiară şi o înţelegere tainică cu solii hanului tătar, aduşi de Mihai în capitala lui.[659]

Întoarcerea lui Sigismund şi reluarea războiului cu turcii. Acest tratat, urmarea ocupării Ardealului de către Habsburgi, nu era însă menit să aibă o lungă durată. Pe neaşteptate, când Mihai crede că va avea vecin în Ardeal pe arhiducele Maximilian, sosi la Cluj la 20 august Sigismund Bathory pe un cal în spume, însoţit de un singur ofiţer. Ungurii îl primiră cu braţele deschise, dieta de la Turda îl proclamă iar principe, comisarii imperiali fură arestaţi şi principele ardelean

---

[651] Veress, *Documente,* V, p. 156-157.
[652] Ibidem, V, p. 133-138.
[653] Hurmuzaki, *Documente,* XII, p. 341-343.
[654] Ibidem, p. 344.
[655] Hurmuzaki, *Documente,* XII, p. 360-362 şi Veress, op. cit., V, p. 166-167.
[656] Hurmuzaki, *Documente,* XII, p. 362.
[657] Pray, *Dissertationes,* p. 155, cf. traducerea românească integrală, la Sârbu, *Istoria lui Mihai Viteazul,* I, p. 571-574, cf. şi Hurmuzaki, *Documente,* XII, p. 359.
[658] Textul jurămintelor, Hurmuzaki, *Documente,* III-1, p. 289 şi XII, p. 359.
[659] Hurmuzaki, *Documente,* III-1, p. 289-290 şi XII, p. 362-363.

nemulțumit cu stăpânirile sale sileziene şi schimbător ca de obicei, îşi reîncepu domnia spre marea supărare a Habsburgilor, care vedeau Ardealul scăpându-le din mână."[660]

Situația lui Mihai era foarte delicată. Între împărat, care îi dădea protecția lui, banii pentru oştire şi toată libertatea şi între Sigismund ce încercase să-i uzurpe drepturile domneşti, simpatiile sale erau desigur pentru cel dintâi. De aceea agentul imperial I. Marini Polii spunea că Mihai, ca un credincios al împăratului, trebuie să alunge cu armele pe Sigismund din Ardeal, bizuindu-se şi pe ajutorul secuilor şi saşilor.[661] Solii lui Mihai la arhiducele Maximilian spuneau că domnul nu recunoaşte pe Sigismund şi e gata să atace Ardealul, daca principele se va împăca cu turcii.[662] Maximilian îi răspunse cu laude, arătând că se cunosc acum faptele vitejeşti ale domnului, greşit atribuite odinioară lui Sigismund.[663] La primirea celui de-al doilea sol al lui Mihai, armeanul Petre Grigorovici, la începutul lui octombrie, Maximilian fu şi mai lămurit: dacă ardeleanul se înțelege cu turcii, „alteța sa se bizuie cu totul în aceasta pe domnul voievod," care „pe lângă Dumnezeu a fost zidul şi apărarea acestor țări."[664] Lui Sigismund Mihai îi trimisese vorbă că dacă se împacă cu turcii „îi voi fi eu în loc, păgân şi turc destul."[665]

Dar punctul de vedere al lui Mihai era mai înalt decât cel habsburgic, care vedea numai interesele dinastice. Câtă vreme Sigismund luptă cu turcii, oricât de neplăcut ar fi acest principe şi de nedreapta călcarea înțelegerii cu împăratul, nu trebuie vărsat sângele creştinesc. De aceea, în solia sa din noiembrie la Praga, Mihai cern lui Rudolf al II-lea să nu atace pe Sigismund, căci aşa cer interesele superioare ale creştinătății; să nu uite împăratul slujbele făcute de Sigismund alături de Mihai, când au tras sabia împotriva turcilor. „Chiar dacă v-ar fi greşit cu ceva, [...] să-i arătați părintească îndurare şi să nu respingeți un atât de bun servitor al măriei voastre şi al întregei creştinătăți. Eu sunt servitorul măriei tale şi al întregei creştinătăți, nici să-mi dea Dumnezeu să năzuiesc spre paguba creştinătății şi a măriei tale."[666] Iată rolurile schimbate, Mihai ia sub protecția sa pe Sigismund şi mijloceşte pentru el la împărat. Rudolf, neplăcut surprins de atacul de independență al vasalului sau, îi răspunde sfătuindu-l să se ferească de intrigile lui Sigismund Bathory.[667]

Ce-l făcuse însă pe domnul român, după ce cu o lună înainte nu voia să audă de Sigismund, să-l îmbrățişeze acum din nou? Între timp lupta cu turcii reîncepuse şi pentru Mihai interesele creştinătății erau mai presus de cele particulare. Un an de zile avusese Mihai pace cu turcii şi revenise la vechea situație de supunere, plătind tributul. Dar plata unei oştiri de către împărat, apoi tratatul de la Târgovişte, arătau lămurit că era vorba numai de un armistițiu.

Atacul porni din partea turcilor şi anume împotriva Ardealului. La vestea întoarcerii lui Sigismund în scaun, turcii şi tătarii din Banat şi de la Buda se îndreptară asupra Oradiei Mari, pe care o asediară timp de o lună (de la 23 septembrie). Cu toate atacurile oştirii turceşti, apărătorii cetății, primind şi ajutor din afară, se împotriviră cu bărbăție şi cetatea nu căzu în mâinile duşmanilor. Mihai Viteazul trimise în ajutorul asediaților o oaste aleasă de 1.500 de oameni în frunte cu aga Leca şi reîncepu lupta cu turcii în acest ceas de primejdie pentru creştinătate.[668] Sigismund Bathory trimisese la curtea lui Mihai pe solul său, Ştefan Bodony, care înlătura toate neînțelegerile dintre cei doi vecini şi înnoi alianța lor.[669]

Dar, pe lângă ajutorul trimis la Oradia, Mihai a făcut o mare diversiune militară peste Dunăre, care, alături de atacul imperialilor la Buda, a ajutat mult la salvarea cetății, cum recunosc chiar

---

[660] Veress, op. cit., V, p. 178-179 şi 191-192, Hurmuzaki, *Documente,* XII, 380-381, P. P. Panaitescu, op. cit., p. 56-58.

[661] Hurmuzaki, *Documente,* XII, p. 381-382.

[662] Ibidem, p. 392-393.

[663] Ibidem, p. 393-394.

[664] Ibidem, p. 398-400.

[665] Ibidem, p. 396.

[666] Hurmuzaki, *Documente,* III-1, p. 313 şi 315-317.

[667] Ibidem, p. 317 (26 noiembrie 1598, scrisoarea împăratului către Mihai).

[668] Veress, op. cit., V, p. 194-200, Crăciun, *Cronicarul Szamosközy,* p. 112, P. P. Panaitescu, op. cit., p. 58-60 şi 64-65.

[669] Szamosközy, în *Monumenta Hung. hist., scriptores,* XXVIII, p. 133.

ungurii.[670] Mişcările de trupe turceşti pe malul stâng al Dunării, care se întinseră prin incursiuni şi pe cel drept fură oprite prin expediţia lui Mihai. După ce alungă cetele de turci din Ţara Românească, Mihai trece Dunărea şi bate pe duşmani la Nicopole, Vidin şi Cladova. Hafiz Ahmet, paşa de Vidin, înşelat de solul lui Mihai, Dimo, venit cu cuvinte de pace, e surprins de domn, care trimisese înainte care acoperite cu pânză roşie, zicând că sunt daruri. Pe când turcii se pregăteau să admită darurile, Mihai cu 6.500 de oameni cade asupra lor şi-i măcelăreşte. În carele acoperite se aflau tunuri, ce sunt imediat întoarse asupra duşmanilor. Paşa fuge ca un nebun pe cal, lăsându-şi hainele în cort, cu care domnul îmbracă o babă şi o poarta în tabără, în hohotele de râs ale soldaţilor. În a doua luptă lângă Vidin, Mihai care înaintase după obicei în mijlocul duşmanilor, e lovit de un turc cu hangerul în piept, unde rămâne împlântat. Domnul avu puterea să-l scoată cu mâna lui şi să-l rupă, pe când fraţii Buzeşti sosiţi în ajutorul stăpânului lor, îl salvară din mijlocul turcilor. Atunci faima lui Mihai Vodă crescu, bulgarii şi sârbii alergau peste tot pre dânsul şi după ce şezu şase săptămâni peste Dunăre, se întoarse în ţară urmat de mii de slavi balcanici, căci se răspândise zvonul fals că Oradia ar fi căzut.[671] Autorul unui diario italian, amintindu-şi de lucrările umaniştilor, povestind aceste isprăvi ale domnului român, spune că Mihai ar fi îmbărbătat pe oştenii lui, să lupte „pentru gloria neamului lor şi a romanilor, din care spun ei că se trag."[672]

Răzbunarea turcilor nu se făcu aşteptată, în martie 1599 prădară din nou ţara[673] şi deşi cronica n-a păstrat povestirea acestor prăzi, pe care le ştim numai din izvoare streine, logofătul Radu, scriitor domnesc de la Târgovişte, însemna la sfârşitul unui hrisov din 17 iunie, „după prada agarenilor, când au prădat şi au robit Ţara Românească."[674] Îndată însă oştenii domnului se iviră la Obluciţa în Dobrogea (azi Isaccea) vadul şi conacul cel mai umblat al caravanelor de negustori ce veneau din Orient spre Moldova şi Polonia. Oraşul fu făcut una cu pământul şi soldaţi lui Mihai plecară încărcaţi cu pradă bogată, mărfurile turcilor, polonilor din Liov, ale moldovenilor şi chiar ale negustorilor englezi şi spanioli de acolo.[675] Avântul războinic al domnului împotriva turcilor fu însă oprit în loc de o nouă schimbare neaşteptată din Ardeal.

Mihai Viteazul şi cardinalul Andrei Bathory. Sigismund Bathory, un tânăr la care fantezia capricioasă ţinea loc de cugetare politică, abdică a doua oară, dar nu ultima, din scaunul Ardealului, fără nici un motiv serios şi impune dietei ardelene alegerea ca principe a vărului sau, cardinalul Andrei Bathory (29 martie 1599),[676] cu care fusese până atunci duşman şi pe al cărui frate îl omorâse. Noul principe era întru totul omul lui Zamoyski, pe lângă care trăise mult timp, adică duşmanul Habsburgilor, aplecat spre pacea cu turcii.

Solii lui Mihai, Balogh şi Marco Dobrovnichi (Raguzanul) se aflau atunci la Praga, aducând steaguri turceşti cucerite în Bulgaria şi cerând împlinirea condiţiilor tratatului dintre domnul lor şi împărat: plata celor 10.000 de oşteni (300.000 de taleri) şi un castel pentru Mihai. Curtea habsburgică nu putu împlini suma şi trimise numai 100.000 de taleri, dăruind lui Mihai şi castelul Könisgsberg în Silezia.[677] Moşia cu castelul din cauza unor greutăţi cu fiscul nu intrară de fapt în stăpânirea lui Mihai, decât abia la 1601, în timpul exilului său la Praga,[678] iar cei 100.000 de taleri trimişi de împărat prin solii lui Mihai erau cât p-aci să cadă în mâinile lui Andrei Bathory.[679] Şi aceştia erau banii cu care Mihai a plătit oastea care a cucerit Ardealul!

Stăpânirea lui Andrei Bathory înseamnă triumful politicii polone, adică înlăturarea Habsburgilor de la Dunărea de jos în favoarea Poloniei şi e limpede că pentru a completa stăpânirea

---

[670] Veress, op. cit., V, p. 200.

[671] *Luptele lui Mihai Viteazul,* p. 22-24, Naima, op. cit., p. 127-129, *Cronica anonimă,* p. 58-60, Crăciun, op. cit., p. 111-113, Hurmuzaki, *Documente,* XII, p. 404-412.

[672] Hurmuzaki, *Documente,* III-2, p. 259.

[673] Ibidem, IV-2, p. 229-230 şi XII, p. 426.

[674] Hrisovul lui Mihai Vodă din 17 iunie 1599, pentru moşnenii din Văleni, original slav la părintele P. Partenie.

[675] P. P. Panailescu, op. cit., p. 77-79 (ştire din 23 aprilie 1599).

[676] Pentru dată, cf. Sârbu, op. cit., II, p. 140.

[677] Hurmuzaki, *Documente,* XII, p. 408-412, 428-429 şi Veress, op. cit., V, p. 216-217.

[678] Cf. pentru aceasta moştenire, I. Macůrek, *Michael der Tapffre und die böhmischschlesischen Stände am Ende des XVI. Jahrhunderts,* în Rev. Ist. Rom., II, 1931, p. 346-353.

[679] Veress, op. cit., V, P- 219-221.

polonă trebuia înlăturat şi domnul Ţării Româneşti şi înlocuit cu un vasal polon. În Ardeal Andrei sosise cu ajutor polon şi cu banii lui Zamoyski[680] şi prima grija a noului principe a fost să ceară protecţia regelui polon.[681] Curând se făcu şi un proiect scris pentru prefacerea Ardealului în ţară vasală Poloniei şi cancelarul scria cu bucurie: „Cardinalul a trimis la mine un om cu scrisoarea lui [...] pentru legarea ţării sale de coroana polonă, bineînţeles dacă îngăduie împăratul turcesc ca voievozii Ardealului să fie supuşi ai regelui (Polonei).”[682] Sigismund al III-lea intervenise la Rudolf al II-lea pentru protejatul său din Ardeal, deşi supunerea faţă de poloni implica împăcarea cu turcii şi retragerea din Liga Creştină.[683]

Legătura lui Andrei cu Poarta o mijloci Ieremia Movilă din Moldova,[684] dar şi regele polon scria sultanului în favoarea cardinalului.[685] Abia urcat în scaun acesta trimisese o scrisoare de supunere sultanului[686] şi padişahul scria regelui polon arătându-şi bucuria că tocmai când voia să trimită oaste în Ardeal, „am obţinut ceea ce doream, ca principele Ardealului să fie răsturnat şi un cetăţean al coroanei Poloniei, [...] Bathory Andreas s-a făcut principe.” Marele vizir, zise sultanul, „a primit o scrisoare de la acel care a fost numit principe în ţara Ardealului [...] şi i-a căzut la picioare, vrând să se împace cu el.” Un cardinal al Sfântului Scaun la picioarele marelui vizir păgân este un spectacol destul de original. Sultanul trimise imediat poruncă lui Andrei: „Dacă Ardealul trimite solii lui către măria mea împărătească şi îmi jură credinţă şi rămâne în credinţa sa, atunci nu i se va face nici cea mai mică greutate.” Pe poloni îi roagă „să ne ajutaţi ca să se liniştească acea ţară şi să poată fi redusă la vechea stare [...] să călăuziţi pe principele Ardealului şi să-l îndreptaţi pe calea cea bună.”[687]

Înţelegerea între sultan, regele Poloniei şi cardinal era deplină. De altfel, instrucţiunile solilor lui Andrei Bathory la Poarta pentru pace fură găsite mai târziu de Mihai la Alba Iulia şi trimise împăratului cu însemnarea domnului în româneşte cu litere mari cirilice: „Ce au trimes Batăr Andreiuş la păratul turcescu pântru pacea.”[688] În aceste instrucţiuni cardinalul cerea menţinerea lui Mihai în Ţara Românească ca supus al său, dar curând turcii, polonii şi ardelenii hotărâră altfel cu privire la soarta domnului muntean. Ieremia Movilă scria regelui polon că sultanul i-a poruncit „neapărat, sub pedeapsa pierderii bunăvoinţei sale, să nu facem altfel”, ci să trimită pe fratele său, Simion hatmanul, să se facă domn în locul lui Mihai. „De asemenea boierii munteni şi toţi locuitorii prin scrisorile lor cer şi au trimis la noi pe aceşti boieri munteni, cerându-ne să ne fie milă de aceasta ţara încercată şi să n-o lăsam să piară.” Ieremia adaugă că înscăunarea lui Simion „va fi spre gloria şi podoaba măriei tale şi a republicii [...] această Ţară Românească singură doreşte ca, întocmai ca şi Moldova, să fie sub apărarea măriei tale.”[689] Intrigile lui Ieremia izbutiră, el convinse pe Zamoyski şi deci şi pe cardinal să înlăture pe Mihai,[690] lucru cunoscut şi cronicii ţării, care spune cum ei vor „să scoaţă pre Mihai Vodă din mijlocul lor, iară de nu va ieşi de voie, să se ridice oşti asupră-i, să-l prinză, să-l dea turcilor. Şi Bator Andreiaş fu bucuros acelui sfat rău şi trimise soli la Mihai Vodă pre un nemiş anume Ciomortan Tamaş, cum să iasă Mihai Vodă din ţară, că apoi va intra în mâinile turcilor.”[691]

Convorbirea dramatică între Mihai şi solul care venea să-l vestească brutal că s-a hotărât scoaterea lui din domnie ne-a fost păstrată de povestirea lui Mihai însuşi într-o scrisoare de o rară frumuseţe către Ieremia Vodă.[692] După ce arată că la început s-a bucurat de venirea cardinalului,

---

[680] Macůrek, *Zápas Polski a Habsburků,* p. 131.
[681] Hurmuzaki, *Documente-Supliment,* II-1, p. 572-574.
[682] Macůrek, op. cit., p. 132, cf. şi Hurmuzaki, *Documente,* XII, p. 575.
[683] Hurmuzaki, *Documente,* XII, p. 450.
[684] Ibidem, p. 437.
[685] Ibidem, p. 470-471.
[686] Veress, op. cit., p. 162-163.
[687] P. P. Panaitescu, op. cit., p. 84-85.
[688] Hurmuzaki. *Documente,* III-1. p. 320-323, cf. şi ibidem. IV-2. p. 240.
[689] P. P. Panaitescu, op. cit., p. 88-89.
[690] Veress, op. cit., V, p. 256-257 şi N. Buta, *I ragguali di Claudio Rangoni*, în *Diplomatarium Italicum,* I, p. 296 (raport al nunţiului din Varşovia, 9 septembrie 1599).
[691] *Cronica anonimă,* ed. Ioanid, p. 62.
[692] P. P. Panaitescu, op. cit., p. 93-98.

nădăjduind „că nu va fi, cum a fost cu celălalt (Sigismund), care nu ştia nici ce face, nici ce vrea", spune că Ciomortani a venit „cu aceasta solie ca să ies din ţara şi din pământul acesta, căci aşa este voia măriei sale craiului (Andrei Bathory), căci craiul a făcut pace cu turcii şi s-au aliat şi a făcut alianţa şi cu polonii şi cu ţara Moldovei şi cu Inglitera şi cu Franţa. Iar eu i-am spus: Dacă craiul a făcut pace cu turcii şi s-a aliat cu toţi aceştia, de ce nu mă poate împăca şi pe mine cu turcii şi dacă a putut să-şi facă sie pace, când va vrea, poate să-mi facă şi mie, ca să rămân în ţară, căci turcii pentru voia lui, o vor face. La aceasta, mi-a vorbit astfel: Craiul cu nici un chip nu poate să obţină pentru domnia ta pace la dânşii, căci turcii nu vor şi nici nu vor să aibă pe domnia ta în această ţară şi este şi acum la noi un ceauş care a venit pentru aceasta, ca domnia ta să nu mai rămâi în această ţară. Iar eu i-am spus lui: Dar slujba ce am făcut-o pentru Ardeal, că mi-am dat ţara mea pradă turcilor şi tătarilor, de au luat-o, au prădat-o şi că atâţia ani am stat împotriva turcilor cu oamenii mei şi cu puţin ajutor, necruţând sângele nostru pentru Ardeal niciodată, care fiind sub apărarea mea, întru nimic n-a cunoscut nici o pagubă şi este întreg? Şi pe lângă acestea jurămintele ce le-am jurat între noi, ca să nu ne părăsim unul pe altoi până la moarte, ci să ne ţinem împreună, când va fi bine unuia să fie bine şi celuilalt, iar de va fi rău de asemenea. Şi acum fac ei pace şi mie-mi spun că nu pot? La aceasta însă mi-a spus: Altfel nu este, nici nu poate fi, numai cât domnia ta să pleci din ţară. Iar eu i-am spus: Şi încotro să mă duc, dacă plec din ţară? El a spus: Craiul vă va da o cetate la o parte şi vei locui acolo, iar dacă de bună voie nu vrei să pleci, cum îţi spune craiul, atunci trebuie să ştii că este poruncă împărătească către crai ca el să vie asupra domniei tale, iar Ghiuzeldi paşa cu turcii de dincolo, ca să prindă viu pe domnia ta cu toate şi să fii dat turcilor. Auzind acestea, m-am turburat şi mi s-a umplut inima cu tot felul de gânduri şi după aceia n-am mai avut ce să mai spui, însă i-am zis: Dacă este voia craiului ca să plec, mă voi duce, numai să-mi arate timpul şi ziua, ca să mă pregătesc pentru aceasta şi să-mi dea un castel, ca să locuiesc."[693] Aceasta e povestirea lui Mihai, un cronicar sas spune că întrevederea ar fi fost şi mai dramatică, în cursul convorbirii domnul s-ar fi repezit la Ciomortani, să-l sugrume cu mâinile lui.[694]

După obicei, Mihai ţinu un mare sfat de boieri, „strânse toţi boierii şi făcură sfat foarte de folos." În această adunare boierii în frunte cu domnul lor iau hotărârea cea mare, să ceară ajutor de la împărat împotriva lui Andrei Bathory pentru cucerirea Ardealului.[695]

De formă, Mihai încheie un tratat cu Ardealul, căci cardinalul se prefăcea că doreşte o împăcare, dar uneltea în taină împotriva vecinului său. La 26 iunie 1599 domnul şi boierii îi jurară credinţă, confirmând vechile legături ale lui Sigismund.[696] După solia lui Ciomortani, între Mihai şi cardinal nu mai putea fi pace şi se părea că Mihai urma să cadă, înconjurat fiind de turci, poloni, ardeleni şi moldoveni înţeleşi ca să-l piardă. La Praga se spunea pe faţă cu regret că Mihai e înconjurat de duşmani de toate părţile şi că Ţara Românească poate fi socotită ca pierdută, căci nu i se poate da ajutor de nicăieri.[697]

În această situaţie, în care altul şi-ar fi pierdut nădejdea, Mihai cu boierii lui găsiră puterea să facă, ceea ce niciodată nu încercase vreun domn român, cucerirea Ardealului. Din toate tratările ce a urmat între domn şi curtea habsburgică reiese că iniţiativa şi ideea cucerii Ardealului a pornit, nu ca un îndemn austriac, ci ca o propunere a lui Mihai. Solia trimisă de Mihai la Praga în iulie 1599, cu vistiernicul Stoichiţă din Strâmba şi armeanul Petre Grigorovici, pe care cardinalul n-a cutezat să-i oprească, puse la cale lucrurile: Mihai arătă împăratului trădarea cardinalului faţă de cauza creştină şi ceru un atac combinat al lui cu imperialii asupra Ardealului. „Dacă va îngădui împăratul, [...] domnul va încerca ceva în Ardeal şi în curând se va afla veste bună, chiar de ar fi să-şi lase acolo corpul şi viaţa."[698] În august, solii lui Mihai se întoarseră şi dădură ochii cu domnul la Ploieşti.

---

[693] Solia lui Ciomortani cu acest cuprins e confirmată şi de pasajul din cronică citat mai sus, de poema lui Palamed (trad. O. Tafrali, în *Literatura şi arta română,* IX, 1905, p. 490), de scrisoarea lui Mihai către ducele de Toscana *(Luptele lui Mihai Viteazul,* p. 28) şi de Szamosközy, în *Monumenta Hung. hist. script.,* XXVIII, p. 269-270, la Viena se afla în mai că Mihai vrea să abdice, Hurmuzaki, *Documente,* XII, p. 432.

[694] Miles, *Siebenbürgischer Würg-Engel,* 1670, p. 234.

[695] *Cronica anonimă,* p. 62.

[696] Hurmuzaki, *Documente,* p. 329-332, jurămintele lui Mihai şi ale boierilor.

[697] Veress, *Documente,* V P- 226.

[698] Ibidem, V, p. 239-240 şi 243, Hurmuzaki, *Documente,* XII, p. 439-440 şi III-2, p. 319-323.

Când acesta văzu scrisorile cu sigiliul împăratului şi al arhiducelui Matei se descoperi şi le sărută. Deschizând scrisorile, Mihai află că proiectul său cel îndrăzneț e primit şi oastea imperială, cu generalul George Basta, va porni odată cu a lui asupra Ardealului. Mihai striga atunci că trebuie sau sa învingă sau să moară pentru creştinătate.[699] Înțelegerea tainică a lui Mihai cu împăratul fusese însă trădată cardinalului de unul din soli, secretarul Ioan Raț.[700]

Războiul fu însă întârziat, mai ales pentru că generalul Basta se opunea, spunând că Andrei nu va fi duşman al împăratului, deşi e omul lui Zamoyski şi că atacul Ardealului ar însemna şi pierderea Țării Româneşti.[701] Se plângea chiar că oştenii lui nu vor să meargă la luptă.[702] Mihai trimisese un sol la general, rugându-l să pornească şi amenințându-l că în caz contrar va fi nevoit să se supuie turcilor.[703] În toamnă noi soli ai lui Mihai stăruiau la Praga să înlăture tărăgănelile curții imperiale.[704] Nici una din misiuni nu izbuti însă şi atunci Mihai se hotărî să ia asupra lui singur aceasta întreprindere. Desigur că s-a gândit de atunci că, neajutat fiind cu toate stăruințele sale, toată răspunderea, dar şi toată gloria şi tot folosul vor fi numai ale lui.

Trecerea munților. Şelimbăr. Mihai Viteazul a cucerit Ardealul dintr-un motiv politic, înțelegerea principelui ardelean cu moldovenii şi cu polonii de a-l înlocui în scaun, plan care-i fusese arătat pe față. Dar alături de acest fapt care l-a hotărât definitiv, ideea cucerii Ardealului îşi făcuse de mult drum în mintea lui. Încă din 1597 cancelarul ardelean Iojica tratase cu Mihai un plan îndrăzneț, Sigismund Bathory să abdice în favoarea domnului român şi acesta să unească sub sceptrul său Ardealul, Țara Românească şi chiar Bulgaria, ce urma să se răscoale sub conducerea lui.[705] Ca să pornească aceasta luptă singur, când domnii munteni nu fuseseră până atunci nişte cuceritori, era desigur o mare îndrăzneală, dar nu trebuie să uităm că unii domni munteni şi moldoveni trecuseră munții cu oştile lor, Petre Rareş, Alexandru Lăpuşneanu, Mircea Ciobanul şi chiar Pătraşcu cel Bun, care trecea drept părinte al lui Mihai. Am văzut că prădăciunile îndurate de Țara Românească, aşezarea ei fără apărare față de turci, în contrast cu Ardealul, care era ca o cetate înconjurată de munți, au făcut pe boieri să puie gând îndrăzneț asupra acelei țări şi odată cucerită să nu vrea s-o mai dea înapoi. Şi apoi iarăşi trebuie să ținem seama de spiritul religios al domnului ca să-i putem înțelege faptele; pentru el, în lupta lui cu Andrei Bathory avea să hotărască judecata lui Dumnezeu, călcătorul de jurământ va fi pedepsit.[706] Cucerirea Ardealului se încadra astfel în cruciada creştină. Aceasta credință îi dădea îndrăzneala pe care alții n-ar fi avut-o.

După ce, prin tratări cu turcii, Mihai se asigură momentan din partea lor,[707] el îşi adună oastea la Ploieşti şi de acolo porni la 4/14 octombrie 1599 peste munți. Neîncrezător că ungurii mercenari din oastea lui vor lupta cu cei din Ardeal, Mihai îi chemă pe toți căpitanii la Floreşti şi acolo înconjurându-i cu curteni şi cazaci, îi puse să jure că vor fi credincioşi.[708] Operația militară executată de Mihai pentru cucerirea Ardealului a fost o mare mişcare calculată dinainte pe zile şi poate pe ore. Mihai îşi împărți armata în două, cea mai însemnată parte, adică mercenarii, trecură pe la Buzău departe de drumul direct spre capitala Ardealului, cu scop de a ridica pe secui în favoarea lui. Secuii erau pentru Mihai, căci Batoreştii le răpiseră privilegiile, iar Mihai avea legături cu ei prin agenți ce recrutau oşteni în rândurile lor. A doua oaste, oastea de țară din Oltenia, trecu câteva zile mai târziu pe la Turnu Roşu cu Buzeştii şi Udrea şi se uni cu Mihai, care străbătuse prin Braşov până în dreptul Sibiului timp de 11 zile (cu oprirea necesară pentru ridicarea secuilor). Operația prezenta avantajul că marea oaste a lui Mihai prin adeziunea secuilor, dar şi primejdia ca cele două oştiri depărtate cu zile întregi de marş să fie bătute separat. Mihai socotise însă aşa de bine timpul necesar adversarului său luat prin surprindere ca să-şi adune oastea, încât a izbutit să-şi unească cele

---

[699] Ibidem, III-1, p. 427-428.
[700] *Monumenta comitialia Transylvaniae,* IV, P- 335, cf. şi Sârbu, op. cit., II, p. 224, nota.
[701] Veress, *Epistolae et acta generali G. Basta*, în *Mon. Hung. hist. diplomatarium,* XXXIV, p. 217.
[702] Ibidem, p. 255.
[703] Sârbu, op. cit., II, p. 255.
[704] Hurmuzaki, *Documente,* III-1, p. 334-338.
[705] Veress, *Documente,* V, p. 66-78, 100-103, 109-113.
[706] Vezi mai sus, p. 106.
[707] Hurmuzaki, *Documente,* III-1, p. 516-530 şi XII, p. 329.
[708] Miles, op. cit., p. 237.

două oştiri şi să le aducă în faţa Sibiului, chiar în ziua sosirii cardinalului cu oştirea lui la porţile acelui oraş.[709]

Mihai trecuse peste munţi la 5 octombrie pe cărările ciobanilor cu o parte din oşteni, iar artileria şi bagajele trec pe valea Buzăului şi se unesc cu el peste câteva zile.[710] Saşii din Braşov îi trimet o solie, nehotărâţi de partea cui să stea şi domnul le spuse ironic: „Văd că voi vă temeţi şi de mine şi de principele vostru, desigur nu fără motiv. Mă mulţumesc cu făgăduielile voastre, măcar să fiţi statornici."[711]

Peste câteva zile, secuii se înrolară în oastea domnească chemaţi de căpitanii unguri ai lui Mihai, cu făgăduiala redării vechilor privilegii. „Să nu lase să treacă prilejul, să părăsească pe acel popă femeiesc al lor, (cardinalul)," spuneau oamenii lui Mihai. Secuii nu se învoiesc decât după ce le jură Mihai şi le dă în scris că va dărâma cetatea Varhely ridicată de Ioan al II-lea Zapolia spre a-i asupri.[712] Saşii din Braşov fură miraţi când văzură că nu numai Mihai, dar şi cei mai mulţi boieri aveau cu ei pe soţiile şi copiii lor, „ca şi cum ar voi să se mute pe vecie în Ardeal." Ei lămuresc că au făcut aşa, pentru că Ţara Românească rămăsese deschisă fără oaste de apărare. „Mihai, scrie un sas, lăsase însă în ţară pe mama sa, Teodora, o matroană evlavioasă, la mănăstirea numita Cozia [...] căci nu voise să-şi părăsească patria şi sfătuise pe fiul ei să renunţe la Ardeal, căci îşi va lăsa gâtul acolo."[713]

La 16/26 octombrie Mihai uni cele două oştiri ale lui la Tălmaci şi porni asupra Sibiului,[714] în faţa căruia soseşte a doua zi, dând ochii cu oastea cardinalului. Atunci se prezintă în tabăra lui Mihai nunţiul papii, Malaspina, încercând să mijlocească pacea şi să convingă pe domnul român să se retragă. Mihai îi răspunde că n-a venit mânat de dorinţa de dominaţie, nici de sete de sânge creştinesc, fiind hotărât să verse numai pe cel turcesc, că lui îi ajunge Ţara Românească, în care cu o singura arătură şi semănătură se nasc grâne, n-are nevoie de Ardeal pentru dânsul, dar a venit cu ştirea şi cu îndemnul împăratului. Andrei Bathory l-a ameninţat şi l-a somat să plece din ţară, s-a unit cu turcul, pe când el era hotărât să trăiască şi să moară ca duşman al turcilor.[715]

A doua zi nunţiul fu oprit în tabăra lui Mihai şi bătălia de la Şelimber avu loc (18/28 octombrie 1599). Oastea domnului Ţării Româneşti era superioară la număr oştirii ardelene, cuprinzând vreo 20.000 de oameni, din care sâmburele îl formau cei 4-5.000 de mercenari unguri şi cazaci (împăratul, cum am văzut, nu mărise solda acordată la început), la care se adăugau cetele de haiduci balcanici, oastea de ţară din Oltenia şi Secuii trecuţi de curând de partea domnului.[716] Oastea cardinalului strânsă în grabă era compusă din contingentele comitatelor şi ale oraşelor, vreo 9.000 de oameni, plus nobilimea ardeleană, care a rămas în rezervă şi n-a luat parte la luptă. Mihai ocupase satul Şelimber sprijinit pe înălţimea Türkenhügel şi-şi aşezase oastea pe două linii. În prima linie, la stânga era Baba Novac cu haiducii balcanici, la centru Mako cu cavaleria de mercenari unguri şi cazaci, la dreapta aga Leca din Tâncăbeşti cu sârbi şi moldoveni. Pe linia a doua se afla Mihai cu oastea de ţară, boieri şi secuii. Andrei Bathory aşezase oastea sa între Sibiu şi râul Cibin, pe trei linii (ultima fiind formată de nobilime) şi a dat comanda generală nobilului ardelean Gaspar Corniş.

Lupta începu la orele 9 dimineaţa şi a ţinut până la 4 după amiază în chip confuz; atacul îl începu Baba Novac, urmat de mercenarii din centru. După un prim succes, contraatacul ardelean

---

[709] Analiza mişcării strategice a lui Mihai la gen. R. Rosetti, *Evoluţia strategiei la Români,* în Acad. Rom., ist. ser. III, tom. XIV, 1033, 85-92.

[710] Ibidem, p. 88.

[711] Cronica lui Simon Massa in *Quellen zur Geschichte de Stadt Brasso,* V, p. 283-4.

[712] Miles, op. cit., p. 240 şi Szamosközy, în *Mon. Hung. hist. scriptores,* XXVIII, p. 301-2.

[713] Miles, op. cit., p. 237.

[714] Gen. R. Rosetti, op. cit., p. 89.

[715] Raportul lui Malapsina, în Hurmuzaki, *Documente,* III-1, p. 511-516.

[716] Szamosközy dă ca număr minim al oştirii lui Mihai cifra de 20.000 care, de la un adversar, trebuie primită (*Mon. Hung. hist. scriptores,* XXVIII, p. 305). Polcovnicul cazac Walowski din oştirea lui Mihai socoate în raportul său că erau sub conducerea domnului 4.000 de poloni (citeşte cazaci), 2.500 moldoveni, 5.000 oastea de ţară cu boierii, nu arată însă numărul secuilor (erau însă 1.000, o ştim de la Miles, op. cit., p. 248) şi a mercenarilor unguri şi a celor „liberi" (haiduci). Nu vom greşi, dacă vom socoti, după mijloacele financiare, de care dispunea Mihai, la 6-7.000 numărul acestor două din urmă oşti împreună. Totalul ar fi deci 18.000-20.000 de oameni.

respinge trupele lui Mihai, urmează iarăşi un atac al românilor, după care intervine a doua linie ardeleană. În aceasta clipă lupta părea pierdută pentru români, care aveau stânga înfrântă. Atunci, după obiceiul său, Mihai intervine în persoană, adună ostaşii risipiţi, rugându-i să se poarte cum se cuvine cavalerilor. El intervine cu boierii şi curtea, linia a doua, şi dă atacul final, înfrângând cu totul trupele cardinalului. Gaspar Corniş e luat prizonier (cu bănuiala de trădare), iar Ştefan Lazăr, comandantul aripii drepte ardelene, e ucis în luptă. Andrei Bathory, care aştepta dincolo de Cibin pe o înălţime, cu câţiva nobili, fuge înainte de sfârşitul bătăliei, îndreptându-se spre Carpaţii Moldovei. În câteva ore soarta Ardealului întreg se hotărâse şi domnul român de dincolo de munţi era acum stăpânul lui.[717]

La 1 noiembrie s.n. Mihai îşi făcu intrarea în Alba Iulia. Era calare pe un cal roib, îmbrăcat cu o manta alba pe care se vedeau cusuţi cu fir de aur chipuri de şoimi. Avea o tunică din aceeaşi materie şi ciorapi de mătase albă, sabia îi atârna pe latură, era bătută cu pietre scumpe, în cap avea o cuşmă împodobită cu pene de cocoş. Alături de el mergeau 8 cai cu podoabe aurite şi opt slujitori pe jos frumos înveşmântaţi, urmau apoi trâmbiţaşii, ce cântau după obiceiul turcesc şi după aceea orchestra lăutarilor ţigani cu capul gol, cântând din scripcă. Steagurile duşmane luate în luptă erau duse pe lături, plecate la pământ şi apoi urmau boierii şi ostaşii.[718]

În acest timp fostul stăpânitor al Ardealului găsea o moarte cumplită în fuga sa spre graniţele Moldovei. Secuii ridicaţi în favoarea lui Mihai îl pândeau, însoţitorii săi se risipiseră şi unii din ei izbutiseră să scape în Moldova, alţii fură ucişi. În mai multe rânduri cardinalul izbutise să scape din mâinile cetelor de secui care îl urmăreau peste tot. Ajuns în locuri sălbatice, pe cărările munţilor, fu surprins în coliba unui păstor şi ucis cu cei doi însoţitori ai lui.[719] Capul lovit de barda ucigaşilor e adus la Alba Iulia şi pus pe masă în faţa lui Mihai; se zice că doamna Stanca, văzându-l, ar fi izbucnit în plâns: „Săracul popă, săracul popă!," cuprinsă de o presimţire că aceiaşi soartă era pregătită şi domnului român.[720] După sfatul lui Teodosie logofătul, corpul cardinalului fu căutat şi adus pe un car acoperit cu crengi de brad la Alba Iulia şi i se făcu o înmormântare regească, urmată de Mihai pe jos şi cu făclie aprinsă în mână.[721] Înainte de înmormântare, nunţiul Malapsina pusese pe pictorul Nicolae din Creta să înfăţişeze capul mortului lovit de bardă, aşa cum fusese adus în Alba Iulia.[722]

Trecutul părea înmormântat şi pentru Mihai se punea o grea problemă: după ce fusese cucerită, Transilvania trebuia acum cârmuită.

ARDEALUL SUB CÂRMUIREA LUI MIHAI VITEAZUL

Noua cârmuire. Cârmuirea lui Mihai Viteazul în Ardeal a ţinut 11 luni şi s-a lovit, cum era firesc în aceste împrejurări unice din istoria noastră, de probleme foarte grele. Ardealul stetea în faţa noului stăpânitor cu o organizaţie nobiliară şi o dietă, cu oraşe libere, cu legile şi orânduirile sale, deosebite de cele din Ţara Românească, streine pentru Mihai.

Faţă de nobilimea din Ardeal şi de oraşe Mihai se intitula: „voevod al Ţării Româneşti, consilier şi locţiitor al împăratului pentru Ardeal, căpitan general al oştirilor imperiale pentru părţile din afara Ardealului, supuse lui,[723] dar faţă de ai lui în hrisoavele slavone şi chiar în scrisoarea către vecinul său din Moldova, Ieremia Movilă, nu se sfia să se intituleze „Domn din mila lui Dumnezeu

---

[717] Analiza izvoarelor, la Iorga, *Istoria armatei,* II, p. 5-20, analiza tactică, Gen. R. Rosetti, *Evoluţia tacticei,* în Acad. Rom. ist., ser. III, XII, p. 21-25 şi acelaşi, *Essais sur l'art militaires des Roumains,* p. 98-100 (cu o schiţă). Izvoare mai însemnate, raportul lui Malapsina (Hurmuzaki, *Documente,* III-1, p. 511-516), rapoartele solilor lui Mihai la Praga (Hurmuzaki, *Documente,* XII, p. 475-476) şi povestirea polcovnicului Walowski din oastea lui Mihai (Veress, op. cit., V, p. 332-340), pe larg la Szamosközy, în *Mon. Hung. hist. scriptores,* XXVIII, p. 322-341.

[718] Szamosközy, op. cit., p. 348-349.

[719] Ibidem, p. 350-361, cf. şi Veress, *Documente,* V, p. 358-359.

[720] W. Bethlen, *Historia de rebus Transyl.,* ed. Sibiu, IV, p. 461-463.

[721] Szamoskozy, op. cit., p. 368-370.

[722] Ibidem, p. 370.

[723] D. e. *Mon. Comit. Trans.,* IV, p. 452.

al Ţării Româneşti şi al Ardealului."[724] Nobilii ardeleni ştiau bine că el era adevăratul stăpân, în hotărârile dietei e numit „principele nostru milostiv," „milostivul nostru domn,"[725] moldovenii şi muntenii i-au zis *crai,* rege, ca urmaş al regilor Ungariei.[726]

Guvernul sau sfatul princiar din Alba Iulia avea un caracter mixt, era alcătuit din câţiva nobili unguri, pe care Mihai îi socotea credincioşi, dar şi dintr-un număr de boieri munteni aduşi de domn în capitala Ardealului. Dintre unguri erau episcopul Napragyi cancelar, Gaspar Corniş, Moise Szekely mare general şi Ştefan Czaki, iar dintre boieri, Stoica din Strâmba fost vistier în Ţara Românească, devenit mare postelnic pentru Ardeal şi Bărcan vistiernic.[727] După cucerirea Moldovei, Czaki fu înlăturat din sfat, în care se ivesc în schimb comisul Leca, Teodosie logofătul şi banul Mihalcea.[728] Acesta din urmă purta titlul de „delegat plenipotenţiar al ilustrului domn Mihai la statele şi ordinele ardelene,"[729] reprezentantul domnului faţă de cele trei naţiuni privilegiate (nobili, saşi şi secui). Ţpanii comitatelor rămâneau în scaunele lor, dar trebuiau să ţie seamă de căpitanii lui Mihai din cetăţi, aga Leca la Gherla şi Chioara,[730] căpitanul Farcaş la Făgăraş,[731] unde erau pârcălabi Badea stolnicul Grădişteanu şi Iani comisul din Coşeşti, la Gurghiu era căpitan Constantin stolnicul.[732] Căpitanii lui Mihai aveau în grije păstrarea ordinei în comitate împreună cu tistii (locţiitori), care adesea erau în conflict cu nobilimea ardeleană.[733] Domnul trimetea de la centru boieri munteni în diferite părţi ale Ardealului cu însărcinări militare, administrative sau financiare. Pe Sava armaşul îl trimetea să ia jurământul nobililor din părţile Bistriţii,[734] Damian postelnicul şi Todor spătar mergeau să confişte averile nobililor fugiţi,[735] Teodosie logofătul ridica sume de la Cluj şi Bărcan vistier de la Târgu-Mureş şi de la Bistriţa pe seama guvernului central.[736] Banul Mihalcea lua măsuri la Bistriţa împotriva răufăcătorilor.[737] Era aşadar o supra administraţie boierească munteană deasupra şi alături de cea veche ardeleană rămasă intactă.

Această administraţie a lui Mihai în Ardeal era deosebită de cea din Ţara Românească. El a guvernat Ardealul cu oamenii lui, dar l-a socotit ca o ţară deosebită, n-a unit cârmuirea lui cu a celorlalte ţări ce le stăpânea. În Ţara Românească lăsase la plecarea lui ca locţiitor pe Dumitru vornic,[738] dar imediat după intrarea în Alba Iulia Mihai a fost nevoit, la cererea boierilor, să trimită pe fiul său Nicolae în Ţara Românească, unde a guvernat deosebit, obţinând steag de domnie de la turci.[739]

Divanul muntean al lui Nicolae Vodă era cel vechi, cu Buzeştii, Calotă mare ban, Dimitrie mare vornic, Andronie vistier, Şerban paharnic, Radu Florescu postelnic (în locul lui Preda Buzescu), Mandea comis şi bătrânul Miroslav fost logofăt.[740] Erau aşadar câte un mare postelnic român deosebit pentru Ardeal şi Ţara Românească, vistiernici deosebiţi, comişi deosebiţi, numai marele logofăt Teodosie era comun pentru ambele ţări. La trecerea între Ţara Românească şi Ardeal

---

[724] Stoica Nicolaescu, *Documente de la Mihai Viteazul ca domn al Ţării Rom., Mold. şi Ard.,* extras din Revista p. ist., arh. şi filo., 1916 şi P. P. Panaitescu, op. cit., p. 93.

[725] *Mon. Comit. Trans.,* IV, p. 430, 521.

[726] Hrisovul lui Radu Mihnea din 1614, P. P. Panaitescu, op. cit., p. 161-164 şi Miron Costin, *Opere complete,* ed. V. A. Ureche, I, p. 444.

[727] L. Szádeczky, *Erdély és Mihály vayda története* 1595-1600, Timişoara, 1893, act românesc al lui Mihai dat din Făgăraş la 20 aprilie 1600, p. 335-336. Cf. Hurmuzaki, *Documente,* XII, p. 691.

[728] Şt. Nicolaescu, op. cit., p. 23, 24, 27.

[729] Szádeczky, op. cit., p. 301-303.

[730] Hurmuzaki, *Documente,* XII, p. 163-164.

[731] Szádeczky, op. cit., 335-336.

[732] Hurmuzaki, *Documente,* XVI-1, p. 747; Veress, *Documente,* VI, p. 147.

[733] *Mon. Comit. Trans.,* IV, p. 433 şi 525.

[734] Hurmuzaki, *Documente,* XII, p. 517-518.

[735] Ibidem, p. 496.

[736] Veress, op. cit., VI, p. 154-156 şi 159, Hurmuzaki, *Documente,* XVI-1, p. 758.

[737] Hurmuzaki, *Documente,* XII, p. 600-601.

[738] Ibidem, p. 519-520.

[739] P. P. Panaitescu, op. cit., p. 163 şi Veress, op. cit., VI, p. 299.

[740] Şt. Nicolaescu, op. cit., p. 16-17. Acad. Rom. doc. XL/98 (Bucureşti, 12 ianuarie 1600) şi XL/91 (Târgovişte, 24 mai 1600). Arhiva Stat., secţ. ist., hrisoave din 26 ianuarie (pentru Calotă), 16 mai, 9 iunie, 25 iunie 1600 şi unul fără dată, toate din Târgovişte. Spătari sunt Balea, apoi Ioan.

negustorii plăteau vamă ca între două țări deosebite, căci Mihai întărise braşovenilor dreptul de a lua vama pentru mărfurile ce vin din Țara Românească sau sunt duse acolo.[741]

Ni s-au păstrat din timpul cârmuirii lui Mihai în Ardeal numeroase privilegii şi scrisori de ale lui şi de ale sfetnicilor lui către nobili, oraşele şi autoritățile ardelene. Afară de privilegiile solemne scrise latineşte, cea mai mare parte a acestei corespondențe e redactată în limba maghiară. Chiar scrisorile adresate de Mihai oraşelor săseşti sunt scrise în ungureşte, precum şi cele adresate oştenilor unguri, cazaci, români şi sârbi.[742] Mihai avea la Alba Iulia pe fostul secretar al lui Andrei Bathory, Iacobinus, care-i alcătuieşte toată corespondența. Domnul român a păstrat deci tradiția ungurească din Ardeal. Dar încetul cu încetul se ivesc şi scrisori şi acte româneşti. Bărcan vistierul şi Teodosie logofătul dau chitanțe în româneşte pentru banii încasați de la oraşele Cluj, Bistrița şi Târgu-Mureş,[743] Udrea banul scria Bistriții tot româneşte, cerând provizii,[744] asemenea scriau aceluiaşi oraş şi pârcălabii români din Făgăraş.[745] Însuşi Mihai dă hrisoave româneşti în Ardeal, unul pentru oraşul Râşnov, întărindu-i muntele Baiul,[746] altul boierilor făgărăşeni din Sărata pentru satul Sărăcineni.[747] În acesta din urmă se face hotărnicia după obiceiul românesc cu 12 boieri jurători. Această pătrundere a limbii române în administrația Ardealului alarmează nobilimea ungurească şi pe saşi şi în dieta de la Alba Iulia din iulie 1600 se hotăreşte: „(art. 20) S-a întâmplat ca unor nobili să li se aducă scrisori de ale măriei tale (Mihai), dintre care unele scrise sârbeşte (slavoneşte), altele româneşte, din care pricina n-au putut înțelege din ele porunca şi voia măriei tale. De aceea am hotărât ca astfel de scrisori către nobilime să se scrie sau ungureşte sau latineşte. Cine va umbla la nobili cu scrisori scrise în limba română sau sârbă, să fie prins şi adus prins la măria ta."[748] Măsurile drastice amintite arată că nu era vorba numai de neînțelegerea limbii, ci şi de teama ca limba supuşilor să nu ia locul, la cârmuirea țării, celei maghiare. De aceea sunt indicii că teama nunțiului Malaspina ca Mihai să nu guverneze în Ardeal „româneşte"[749] să nu fi avut oarecare temei.

Dietele ardelene sub Mihai Viteazul.[750] Principala instituție politică ardeleană de care avea să ție seamă Mihai era dieta sau comițiile, formate de cele trei națiuni privilegiate, nobilii, saşii şi secuii. Dieta hotăra impozitele, chestiunile de moşii, ordinea internă şi era de fapt o adunare legislativă. În timpul scurtei lui domnii în Ardeal, Mihai, silit de nevoie de bani, a adunat de trei ori dieta, prima oară la Alba Iulia între 20 şi 28 noiembrie 1599, a doua oară la Braşov între 12 şi 15 martie 1600 şi a treia oară tot la Alba Iulia între 20 şi 27 iulie 1600.

Hotărârile primei diete cuprind 20 de puncte,[751] precedate de un preambul cu mulțumiri către Dumnezeu, pentru că a adus pe Mihai ca apărător împotriva păgânilor, „ca să ne fii principe milostiv pentru binele întregii creştinătăți." Cele trei națiuni roagă pe Dumnezeu ca Ardealul să rămâie „sub purtarea de grije harnică şi milostivă a domniei tale." Hotărârile luate privesc mai ales mijloacele financiare, hrana şi aprovizionările cerute de domn pentru oastea lui, „Deşi țara e aşa de pustiită şi stricată, cum o vede măria ta," totuşi „pentru rămânerea patriei noastre în unire cu creştinătatea," votează un impozit de 6 florini pe poartă, îndoit de cât fusese până acum. Trei florini se va da în termen de 25 de zile şi restul peste 50 de zile. Nimeni, nici nobilii, nici negustorii, nici

---

[741] Szádeczky, op. cit., p. 326-327.

[742] Cf. Hurmuzaki, *Documente,* XII, p. 545-546. Scrisori ungureşti ale lui Mihai foarte numeroase în Hurmuzaki, *Documente,* XII, passim, Veress, op. cit., V şi VI, Szádeczky, op. cit., cf. şi *Anuarul institutului de Istorie Națională,* Cluj, III, p. 543.

[743] Hurmuzaki, *Documente,* XVI-1, p. 758 şi Veress, op. cit., VI, p. 154-156 şi 159.

[744] Hurmuzaki, *Documente,* XVI-1, p. 763.

[745] Ibidem, p. 747.

[746] Ibidem, p. 757.

[747] Szádeczky, op. cit., p. 331-336.

[748] *Monum. comit. Trans.,* IV, p. 526.

[749] Hurmuzaki, *Documente,* III-1, p. 514.

[750] Hotărârile dietelor ardelene sub Mihai Viteazul sunt documente esențiale pentru înțelegerea cârmuirii lui în Ardeal. Datoresc traducerea textului maghiar amabilității d-lui prof. A. P. Todor, căruia îi aduc aci mulțumirile mele. Textul inedit al hotărârilor dietei de la Braşov mi-a fost comunicat după manuscrisul din Arhivele din Cluj de d-l Şt. Meteş, directorul Arhivelor regionale, căruia de asemenea îi exprim mulțumiri.

[751] *Monumenta comitialia regni Transylvaniae,* IV, p. 429-437.

sârbii, nici domeniile principelui, afară de satele arse în război, nu vor fi scutite, şpanii vor executa impozitul reţinând iobagii celor răi platnici (art. 3-4). După aceea se va da nutreţ pentru oaste, câte 8 baniţe de faină de grâu şi 8 de ovăz de fiecare poartă. Vitele să fie rechiziţionate după anume preţ. Singuri secuii, pe care domnul voia să-i câştige de partea lui, sunt scutiţi şi dieta observa: „Am înştiinţat pe măria ta că ovăzul creşte la secui, dar cum va fi voia măriei tale, ne vom supune." Dieta cere însă ca domnul să nu renunţe la vechiul impozit, „frigerea boului," pentru domnie nouă, când Secuii trebuie să dea principelui un bou din 6. Sunt scutite de aprovizionarea oştirii oraşele Cluj, Aiud şi Turda, „care sunt în drumul mare al ţării" (art. 1 şi 2). În schimbul acestor contribuţii, dieta cere domnului să depuie jurământ pentru păstrarea privilegiilor (art. 20), „să ne ţie pe noi şi ţara în toate privilegiile, libertăţile, legile şi scrisorile vechi", ceea ce Mihai admite, anulând numai toate donaţiile făcute de Sigismund Bathory (art. 14). Secuilor li se confirma prin dietă vechile privilegii răpite de principii ardeleni (art. 2). Grija nobilimii era mai ales păstrarea proprietăţilor şi a iobagilor, de aceea dieta cere insistent ca moşiile confiscate de la nobili să se restituie (art. 8), iar moşiile celor căzuţi în lupta să se lase urmaşilor (art. 9). Se precizează că tistii administraţiei domneşti luaseră de la nobili moşiile Bolia şi Mănărade (art. 12). Se constata că iobagii nu vor să mai asculte de stăpâni şi fac multe răscoale. Domnul e rugat „sa vestească ca toţi iobagii să asculte şi de acum înainte de domnii lor, ca mai înainte şi să le fie supuşi, aşa încât darea măriei tale şi aprovizionarea oştirii s-o putem aduna." Iobagii fugiţi să fie readuşi şi pedepsiţi, să nu fie reţinuţi nici în oştire, nici în oraşe, nici în secuime, fie că sunt români, saşi sau unguri (art. 6, 10, 13, 17). Pentru unii nemeşi fugiţi se cere iertare de la domn (art. 16), însă în genere cei nesupuşi sau prădalnici vor fi pedepsiţi (art. 11, 15).

Se cer apoi măsuri împotriva încartiruirii soldaţilor în casele nobililor, a acelor care pradă în mahalale şi iau rechiziţii fără plată, a poştelor domneşti ce iau caii sau carele oamenilor (art. 7, 18, 19).

Peste tot se vede grija ca noua stăpânire să nu însemne cumva o primejduire a intereselor materiale ale claselor privilegiate din Ardeal.

A doua dietă, din Braşov (martie 1600),[752] votează o nouă contribuţie generală a întregului Ardeal de 4 florini pe poartă. Se hotărăşte oprirea exportului grâului ardelean, cu excepţie pentru Ţara Românească şi Ungaria imperială (art. 4). Dieta hotărăşte din nou, faţă de plângerea generală a nobilimii, să se poruncească cu străşnicie ca toţi iobagii să fie supuşi, sa asculte de stăpâni şi să nu fugă de pe moşiile lor, sub pedeapsa cu moartea (art. 5).

Cele mai interesante hotărâri sunt însă cele luate de dieta din Alba Iulia, în iulie 1600,[753] când Mihai încearcă o serie de reforme sociale, pe când anarhia militară din Ardeal era în creştere.[754]

Cele trei stări roagă şi acum pe Dumnezeu „să binecuvânteze pe măria ta pentru pornirea bună şi sentimente milostive faţă de noi, să dea putere şi sprijin măriei tale ca să fim mereu în pace şi să rămânem sub cârmuirea măriei tale." Un nou impozit de 6 florini plătibil în două rate la distanţe de 20 de zile e pus asupra ţării (art. 1), scutindu-se moşiile prădate (art. 16), nu însă domeniile prinţului şi ale cetăţilor (art. 22). Nobilimea va fi gata în arme pentru luptă (art. 2), ca şi noii proprietari împroprietăriţi de Mihai (art. 13) şi sârbii din Ardeal (art. 17). Măsuri tot mai severe se iau împotriva abuzurilor oştenilor care pradă în bande în tot Ardealul, împreună şi cu unii nobili (art. 4, 6, 7, 10). Se cere ca şi căpitanii români să fie supuşi jurisdicţiei Ţării (art. 26). Cele mai importante preocupări ale dietei privesc pe iobagi, se repetă hotărârile de la Braşov ca ei să fie supuşi şi să nu poată fugi; cei fugiţi să fie aduşi înapoi, observându-se ca mulţi din ei se pun sub protecţia boierilor munteni (art. 3, 11, 12). *Dar pentru prima oară în istoria Ardealului se iau, la cererea domnului, măsuri pentru îmbunătăţirea stării ţăranilor români.* Nu numai pedepse pentru nobilii care vor maltrata sau vor omorî pe iobagi (art. 15), dar se ia măsura, ca, aşa cum „pofteşti măria ta stăpânul nostru [...] satele ungureşti şi săseşti să îngăduie păşunat liber în locurile şi în hotarul necultivat satelor româneşti ce sunt hotarnice cu ele [...] cu toate că plata dării ar suporta-o

---

[752] Originalul hotărârilor cu semnătura lui Mihai Viteazul, în Arhivele Statului din Cluj, (15 martie 1600), comunicat de d. Şt. Meteş.

[753] *Mon. Comit. Trans.,* IV, p. 521-529.

[754] Vezi mai jos, p. 174-175.

în chip egal." Nobilii declară că aceasta măsură dictată de domn a dat naştere la abuzuri, li s-au păscut semănăturile şi fânețele, s-au ars aracii de la vii şi împrejurimile. „Totuşi, pentru cinstirea cererii măriei tale [...] hotărâm ca toate satele din comitate, atât ungureşti, cât şi săseşti, să dea satului românesc, precum şi satele româneşti altor sate româneşti păşunat liber cailor, boilor, juncilor şi porcilor, afară de oi." (Asemenea şi în ținutul săsesc) (art. 23). Pe lângă acest important articol, se mai adaugă „cealaltă dorință a măriei tale, ca persoanele preoților români să nu fie silite la munca cea de obşte" (adică să fie privilegiați şi să nu fie duşi la muncă în rândul iobagilor). Dieta hotărăşte: „şi în aceasta privința am cinstit şi am împlinit dorința măriei tale, ca preoții români să fie scutiți pretutindeni de astfel de slujbe" (art. 24). *Rămâne deci ca un fapt istoric intervenția în dietă a lui Mihai Viteazul, ca român, pentru țăranii şi preoții români din Ardeal.*

Alt articol privitor la preoții români prevede ca satele în care aceştia ar fi găsiți recăsătoriți să fie amendate cu 200 de florini cu prilejul vizitației vlădicăi de la Alba Iulia şi şpanii vor avea grije de aceste amende (art. 31). Celelalte articole privesc corespondența oficială românească, de care am vorbit (art. 20), confiscări de moşii de la nobili făcute de noua cârmuire, pentru care se cere înapoierea (art. 27, 28) şi se menționează în special că „în timpul când eram cu domnii boieri în Moldova (adică cu prilejul cuceririi Moldovei de Mihai), boierii români au făcut plângeri mincinoase asupra nemeşilor şi pe temeiul lor au pus mâna pe moşiile lor [...] Ne rugăm de măria ta să poruncească domnilor boieri să nu se amestece în astfel de lucruri [...] să nu ne turbure pe noi în aşezămintele noastre" (art. 8). Acest articol dezvăluie o întreagă stare de lucruri, încercarea boierilor munteni de a pune mâna pe moşiile nobililor unguri din Ardeal.

În sfârşit, dieta opreşte exportul de vite (art. 21) şi cere domnului o nouă organizare a vămilor Ardealului (art. 25), de care, bineînțeles, nobilii vor fi scutiți (art. 29). Măsura luată de Mihai de a numi voievozi ai țiganilor din Ardeal e anulată de dietă (art. 30) pe temeiul unei hotărâri mai vechi care desființase această demnitate țigănească. Hotărârile acestei diete arată pe de o parte începutul opoziției nobilimii, pe de alta încercarea domnului, sfioasă deocamdată, de a schimba ceva din orânduirile seculare ce apăsau asupra românilor. Poate, dacă stăpânirea lui s-ar fi prelungit, ea ar fi luat forme mai precise. În scrisoarea lui Mihai către ducele Toscanei găsim aceasta frază semnificativă: „Vedem nestatornicia şi fățărnicia ardelenilor (nobili), căci nu erau încă întărite aşezămintele provinciei şi duşmanii pândeau din toate părțile."[755]

Proprietatea şi clasele sociale. Nu trebuie însă să credem că, dacă din simpatie pentru români Mihai era împins să facă ceva pentru soarta lor, el s-ar fi gândit să cârmuiască Ardealul cu românii ardeleni. Țărănimea nu era pe atunci nicăieri o pătură, pe care să se sprijine o cârmuire politică şi nici nu reprezenta o putere economică. De aceea Mihai a cârmuit Ardealul şi cu boieri din Țara Românească, dar s-a sprijinit mai ales pe nobilimea maghiară, pe oraşele săseşti şi pe secui, elemente politice reprezentând şi puterea economică din țară. Mihai a păstrat deci vechile privilegii de proprietale şi de scutire ale celor trei națiuni din Ardeal. El însuşi avea la îndemână domeniile coroanei din Ardeal, în stăpânirea cărora a intrat imediat.[756] În al doilea rând, printr-un decret ratificat de dietă, domnul român anulează toate daniile de moşii ale lui Sigismund Bathory, „prin dreptul de război (jus belli),[757] aşa că un număr însemnat de moşii rămân la dispoziția lui, din care Mihai poate şi el să dea credincioşilor săi. Observăm însă că acest drept, la care se adaugă cel de a confirma vechile proprietăți, îl exercită mai ales în favoarea nobilimii ardelene, pe care caută s-o câştige în acest chip, chemând chiar înapoi cu făgăduieli pe nobilii fugiți peste graniță.[758] Nenumărate sunt confirmările şi daniile de moşii ale lui Mihai pentru nobilii unguri din Ardeal în toate comitatele.[759] Interesantă este în această privință dania acordată lui Matei Perusith, care-i slujise în Țara Românească, la Brăila şi mai ales „în memorabila luptă din strâmtoarea Călugărenilor, în țara noastră transalpină, cu oştile lui Sinan paşa."[760] Fabio Genga, un italian fost

[755] *Luptele lui Mihai Viteazul,* ed. Asociației, p. 31.
[756] Hotărârile dietelor, citate mai sus, p. 161-164.
[757] Szádeczky, op. cit., p. 321.
[758] Veress, *Documente,* VI, p. 129-130.
[759] Szádeczky, op. cit., p. 321, 325 şi Veress, op. cit., V, p. 272, 283, 288-289, 295-298 etc.
[760] Szádeczky, op. cit., p. 338-339.

slujitor al Batoreştilor, primeşte în dar de la Mihai 17 moşii în Hunedoara, confiscate de la nişte nobili.[761] De asemenea oraşele săseşti şi celelalte oraşe din Ardeal căpătară de la Mihai confirmarea privilegiilor lor, avem privilegiile lui Mihai pentru oraşele Braşov, Bistriţa, Cluj, Sibiu şi Târgu-Mureş.[762] În privilegiul pentru braşoveni, Mihai scrie „dorind noi să păstram pe toţi supuşii noştri în dreptele lor prerogative şi libertăţi şi să silim pe toţi să le respecte în chip inviolabil [...],[763] ceea ce înseamnă păstrarea tuturor drepturilor privilegiaţilor.

Secuii se bucurară de grija deosebită a lui Mihai, ei alcătuiau o ţărănime organizată milităreşte, pe care se bizuia domnul încă de la intrarea lui în Ardeal. De aceia privilegiile lor înlăturate sub Batoreşti au fost înnoite de Mihai, care aminteşte în diploma lui de orânduirile regelui Matei Corvin şi le redă dreptul de autonomie, scutire de impozite, organizare militară deosebită, stăpânirea pământului cu drept de moştenire.[764] Dintre toţi acei care s-au bucurat de dărnicia domnului român, singurii care n-au răspuns cu batjocură, cruzime şi trădare au fost aceşti ţărani secui; până în ultima clipă, după înfrângerea de la Mirăslău, au rămas în arme neclintiţi alături de domn.

Dacă Mihai înţelegea să întărească vechea organizare a stărilor sociale ardelene, boierii români din Ţara Românească nu vedeau lucrurile la fel. Am văzut cum ei au silit pe domnul lor să nu dea ţara cucerită de dânsul împăratului, pentru că văzuseră că ţara lor era deschisă şi nesigură, pe când Ardealul era o cetate în care aşezările şi moşiile puteau fi apărate. Desigur, cu străvechea lor sete de pământ, moştenită de la strămoşi, nu se putea ca învingătorii să nu încerce să tragă folos din aceasta izbândă; folos pentru ei însemna moşii. De aceea, vedem pe boierii români descălecând în Ardeal, alcătuind acolo un sfat domnesc, luând în mână căpităniile cetăţilor. Cu prilejul cuceririi Moldovei, pârăsc pe nemeşii ardeleni şi pun mâna pe o parte din moşiile lor, cum se vede din interesanta plângere a dietei din Alba Iulia. Vor fi fost multe acte de proprietate ale boierilor munteni în Ardeal dar ele au pierit odată cu Mihai. Totuşi avem, de pildă, dania domeniului Jeciu, fost al lui Sigismund Bathory, dăruit de domn armaşului Sava.[765] Banul Mihalcea primi în dar Uioara şi alţi boieri fură de asemenea împroprietăriţi în Ardeal. Fostele domenii ale arhiducesei Maria Christerna fură împărţite de Mihai aceluiaşi Mihalcea şi lui Stoica postelnicul.[766] Episcopul Napragyi spunea mai târziu ca Mihai „a distribuit românilor de la curtea lui, moşii mari, cetăţi şi castele" în Ardeal.[767] Solii imperiali scriau că aceasta e pricina pentru care boieri sfătuiesc pe Mihai să nu dea ţara împăratului.[768] De aceea nu e de mirare că unii din sfetnicii lui Mihai îl sfătuiau să taie toată nobilimea maghiară adunată în dieta, să le ia moşiile şi vitele. Cronicarul ungur Szamosközy învinuieşte pe Mihai că voia „să stârpească pe nemeşii din Ardeal, ca să rămâie numai românii şi sârbii."[769] Cronicarul ştie că sfatul venea de la boieri, în primul rând de la banul Mihalcea şi că „toţi ceilalţi boieri l-au îndemnat să facă acest lucru." Singur Radu Buzescu „împotriva tuturor boierilor" (într-altă versiune şi Stoichiţă din Strâmba) sfătuieşte pe domn să nu facă aşa ceva. Episcopul catolic Napragyi îndemna şi el pe domn, din ură pentru calvini, să-i taie, însă au intervenit nunţiul Malaspina şi mitropolitul Dionisie Rally şi astfel au scăpat nemeşii de primejdia ce-i păştea.[770] Pentru nobilimea ardeleană ameninţarea cea mai grea nu venea de la românii ardeleni, care nu erau un element politic, ci din partea boierilor de peste munţi, care se sileau să le ia locul şi averile.

---

[761] Veress, op. cit., VI, p. 3.

[762] Veress, op. cit., p. 286-288 şi VI, p. 14 şi 58-59, Hurmuzaki, *Documente,* XVI-1, p. 755, Szádeczky, o.e., p. 326-327.

[763] Szádeczky, op. cit., p. 326.

[764] Ibidem, p. 313-315 şi Veress, op. cit., V, p. 268-269 şi VI, p. 46-50, *Anuarul Inst. de Ist. Naţ.,* Cluj, III, p. 544-545

[765] Hurmuzaki, *Documente,* XII, p. 528-529.

[766] Ibidem, p. 618-619 şi 779.

[767] Ibidem, IV-I, p. 287.

[768] Ibidem, XII, p. 619.

[769] Crăciun, *Cronicarul Szamosközy,* p. 119, 127.

[770] Ibidem, şi p. 138.

Cât priveşte ţărănimea românească din Ardeal, ea a fost ajutată de Mihai, dar nu i-a dat o prea mare importanţă, cum nici nu putea să aibă pe atunci. Se zice că înainte de cucerirea Ardealului, domnul român ar fi trimis în ascuns călugări şi preoţi din ţară peste munţi în satele româneşti, dând de ştire de sosirea sa şi sfătuindu-le să se scoale asupra nobililor.[771] Fapt este că trecerea munţilor de către un domn român a aprins o mare nădejde în sufletele chinuite ale iobagilor şi a fost semnalul unei răscoale ţărăneşti. Cronicarul ungur Szamosközy scrie: „Vestea luptei nenorocite (de la Şelimber) a străbătut repede în toată ţara, neamul românilor ce locueşte în satele Ardealului a făcut o conspiraţie şi s-a unit cu conaţionalii lor veniţi de dincolo şi s-au ridicat în toate părţile. Întemeiaţi pe încrederea ce le-o da un principe din neamul lor [...] năvăleau în casele nobililor, prădau moşiile lor, ucideau pe fugari şi făceau tot felul de fapte îngrozitoare, neauzite şi nemaivăzute. Astfel au pierit Francisc Teke din comitatul Turdei şi Ladislau Boronkay şi alţi mulţi bărbaţi nobili şi însemnaţi."[772] În mintea lor lucea încă nelămurit, instinctiv, gândul unei solidarităţi de neam cu cei ce veneau cuceritori de dincolo. Dar Mihai n-a vrut şi n-a putut să-i libereze, nu era de aşteptat aşa ceva pentru vremea lui. De aceea răscoala iobagilor a fost reprimată şi un agent imperial putea spune: „Dacă nu sunt mulţumiţi de dânsul românii ce locuiesc în Ardeal, judece oricine, cum poate fi cu ceilalţi."[773] Dacă nu l-au iubit ai lui, cum puteau să-l iubească ceilalţi?

Politica financiară. Dietele ardelene votaseră la cererea lui Mihai impozite foarte grele asupra tuturor claselor sociale şi de trei ori în acelaşi an aprobaseră impozite al căror total se ridica la 16 florini de cap de familie, pe când înainte nu se plăteau decât 3 florini pe an.[774] Cronicile săseşti socotesc acest impozit „nemaiauzit"[775] şi nobilii se plâng că impozitul va aduce ţara la disperare.[776] Când Mihai convoacă la sfârşitul lui august 1600 a patra oară dieta în timp de un an, desigur pentru un nou impozit, nobilii se răscoală şi cheamă pe Basta în Ardeal. Aceasta a fost adevărata pricină a pierderii Ardealului de către Mihai şi nu vreun motiv de ură naţională.

Ardealul era o ţară săracă după cinci ani de război neîncetat cu turcii, pe de altă parte Mihai avea nevoie urgentă de bani pentru oastea lui de mercenari, care costa foarte scump. Ţara Românească nu mai putea da nimic, Ardealul trebuia acum s-o întreţie şi pe aceasta. Ceea ce era mult mai grav, împăratul, ca să exercite o presiune asupra domnului român pentru cedarea Ardealului, îi tăiase pensia pentru oastea de mercenari şi toate soliile lui Mihai la Praga sunt pline de cereri disperate de bani.[777]

Este sigur că impozitele uriaşe votate de dietele ardelene sub Mihai au rămas în mare parte pe hârtie, căci altfel n-ar fi rămas oştirea neplătită, cum a fost de fapt după Şelimber. Abia sosit în Ardeal, Mihai e silit să înceapă un sistem de împrumuturi de la oraşe, un fel de impozit deghizat. Astfel la 4 noiembrie 1599 cere împrumut 6.000 de florini oraşului Cluj, la 14, 1.000 de florini oraşului Târgu-Mureş, apoi altă mie de la Orăştie şi tot atâtea la Bistriţa, 10.000 la Sibiu.[778] Cheltuiala de drum a solilor trimişi la Praga (1.000 florini) era şi ea în socoteala oraşului Cluj.[779] Pe lângă aceasta, se cer zilnic de domn tot felul de rechiziţii, provizii, lemne, postav, căruţe, vin, ceapă, ovăz pentru cai şi fireşte arme, tot oraşelor.[780] La sosirea sa la Alba Iulia Mihai e nevoit să ceară primăriei din Cluj până şi „un val de pânză de bumbac pentru soţia lui Mihai Vodă, spre a-şi face din ea saltea şi pernă."[781] La curtea din Alba Iulia se face în pripă o nouă socoteală a porţilor, pentru stabilirea impozitelor din tot Ardealul.[782]

---

[771] Szamosközy, în *Mon. Hung. hist. scriptores,* XXVIII, p. 344.
[772] Ibidem, p. 343.
[773] Hurmuzaki, *Documente,* XII, p. 740.
[774] Vezi mai sus p. 162-163, hotărârile dietelor.
[775] Simion Massa, în *Quellen*, V, p. 290.
[776] *Mon. Comt. Trans.,* IV, p. 505.
[777] Vezi mai jos, capitolul XV.
[778] Veress, op. cit., V, p. 271 şi 281 şi Hurmuzaki, *Documente,* p. 485-486 şi 734.
[779] Şt. Meteş, *Domni şi boieri români la Cluj,* 1935, p. 8 (9 noiembrie 1599).
[780] Hurmuzaki, *Documente,* XII, p. 494, 503, 505, 543, 557-8 şi XV-1, p. 749 şi 668, Z. Balş în *Revista Arhivelor,* I, p. 226.
[781] Şt. Meteş, op. cit., p. 16-17.
[782] *Mon. comit. Trans.,* IV, p. 437 şi Hurmuzaki, *Documente,* XII, p. 976.

De mare însemnătate pentru studiul finanţelor Ardealului sub Mihai sunt catastifele vistieriei domneşti din Alba Iulia, scrise româneşte de vistiernicul Dumitru.[783] Primul catastif din 11 noiembrie 1599 are birurile judeţelor, 14.424 de porţi, deosebit saşii cu 20.000 taleri, vămile: la Bran, la Braşov, la Sibiu, *dijma crăiască* pentru iobagi, plătită de nemeşi (15.468 taleri), impozitele popilor saşi, minele de argint şi de aur la Zlatna, închiriate italianului Moralto, ocnele de sare în număr de opt, *harmiţedurile* pe negoaţe (tricesime, 130) în număr de 20. Acestea erau veniturile prezumate de Mihai la sosirea sa în Ardeal. Al doilea catastif, fără dată, arată un total efectif la venituri de 95.653 de taleri, în care intră veniturile comitatelor şi ale oraşelor (Sibiul şi Braşovul împreună 27.000 de taleri, mai bine de un sfert din total) şi sumele ridicate deosebit în ţinuturi de boierii Stoica vistier, Mihai cămăraşul, Sava armaşul, Gheorghe Raţ. Întreaga sumă trece la cheltuieli pentru plata lefegiilor (95.653 taleri). În acest catastif de cheltuieli găsim în dreptul fiecărei trupe suma plătită pe o lună, uneori pe două, şi sumele „ce au fost rămas lipsă" şi ce „au râmas," adică soldele neplătite. Deosebit sunt plătiţi stegarii, satârgii, croitorul şi Marco vraci (medic), apoi „cheltuieli mărunte pe treaba lu voevod." Oştirea ce se ridica după această socoteală la 13.281 de oameni, înghiţea suma colosala de 100.000 de taleri cu solda ei pe o lună (unele corpuri pe două luni), rămânând încă unele sume neplătite.[784]

În aceste condiţiuni catastrofa era aproape. Lipsit de sprijinul financiar al împăratului, Mihai a fost silit să stoarcă toate veniturile cu putinţă din Ardeal, care însă nu putea da atât cât avea nevoie. Lipsa de bani a dus la disolvarea armatei de mercenari şi la răscoala nobilimii şi a saşilor, care nu mai puteau plăti.

Armata. După catastiful pomenit, oştirea lui Mihai în Ardeal era compusă din diferite corpuri: cazacii călări cu patru căpetenii, în număr de 2917, călărimea ungurească sub G. Mako, 916 oameni. Aceşti 4.000 de oameni formau sâmburele oştirii, mercenarii înarmaţi cu arme de foc, cifră care n-a variat de la 1597. Urmează apoi haiducii balcanici, sârbii călări, 1.648 de oameni sub căpitanii Necula şi Petcu, plus beşlii sârbi şi lui Deli Marcu raguzanul, 40 de oameni, sârbii din Banat cu Ivan Brancovici, 120 de oameni, iar mercenarii moldoveni călări erau 1452 sub şefii Mârzea, căpitanul Anghelache şi Lupul hotnogul. Totalul cavaleriei era de 7.053. Pedestrimea sau drabanţii era compusă din 6228 de oameni şi anume: 200 de unguri sub Ferentz Tury, restul probabil români şi sârbi, sub Radul căpitanul, Nedelcu, Dumitru hotnogul, Jivco Roşul, Jivco Negrul, Miclăuş şi Mirda Ianoş (plus 18 cazaci).

Aceasta era oastea cu care a cucerit Mihai Moldova, adăugându-se contingentele neplătite ale nobililor şi ale secuilor, dar plata ei întâmpina mari greutăţi de când împăratul nu mai trimitea pensia. Chiar în martie 1600 se afla că Mihai rămăsese dator cu solda oştirii pe 5 luni şi de aceea în tot Ardealul sunt strigăte de indignare.[785] În ianuarie 1600, cazacii, rechemaţi în patrie de regele Poloniei, încep să dezerteze şi să plece peste graniţă. După cucerirea Moldovei dizolvarea armatei lui Mihai înaintează cu paşi repezi: sau dau ordine severe pentru oprirea cazacilor, care încearcă să plece cu forţa, ostaşii neplătiţi părăsesc steagurile, formând bande ce rătăcesc prădând satele şi oraşele.[786] Anarhia era la culme în Ardeal, chiar roşii aduşi din Ţara Românească fuseseră liberaţi încă din mai şi prădau ţinutul Braşovului;[787] tot atunci 1.500 de moldoveni, 3.000 de sârbi şi 1.000 de cazaci părăsiră pe Mihai, fiind neplătiţi de 4 luni.[788] Dieta înspăimântată cere măsuri severe împotriva bandelor de mercenari neplătiţi care se răspândesc pe tot cuprinsul ţării.[789] Răscoale militare împotriva domnului izbucniră pe alocuri.[790] Era limpede că oastea lui Mihai se topea văzând cu ochii din lipsă de bani şi lupta lui cu Basta la Mirăslău a dat-o cu resturi nedisciplinate şi

---

[783] N. Iorga, *Documente noua relative la Petre Şchiopul şi Mihai Viteazul,* în Acad. Rom. Mem. Ist. ser. II, XX (1890), p. 30-35.

[784] Stoica postelnicul declara în martie 1600 că oastea lui Mihai costa 98.000 de taleri pe lună (Hurmuzaki, *Documente,* XII, p. 756).

[785] *Mon. Comit. Trans.,* IV, p. 505.

[786] Hurmuzaki, *Documente,* XII, p. 938-939, 948, 963.

[787] Simon Massa, în *Quellen,* V, p. 288.

[788] Hurmuzaki, *Documente,* XII, p. 741.

[789] Vezi mai sus, p. 163-164, hotărârile dietelor.

[790] Hurmuzaki, *Documente,* XII, p. 838-839.

neplătite, în aceste condițiuni nu se putea aştepta la o izbândă. Hărțuit de nevoia de bani, părăsit de sprijinul militar, domnul român n-a putut să dea o organizare militară Ardealului în timpul scurtei lui stăpâniri.

Totuşi unele măsuri arată o înțelegere pătrunzătoare a nevoilor militare pentru apărarea Ardealului. Această țară avea cetăți, spre deosebire de Țara Românească şi Mihai a pus în primul rând mâna pe aceste puncte strategice, nelăsându-le în stăpânirea nobilimii ardelene. Astfel a numit căpitanii lui din Țara Românească la Chioara, Gherla, Făgăraş şi aiurea.[791] Oastea ungurească a dus-o întâi în Țara Românească, mai târziu în Moldova şi a lăsat-o acolo, iar cetățile ardelene erau păzite de oşteni din Țara Românească. Agentul imperial Paolo Giorgio observa că domnul a pus garnizoană românească în cetatea Devei şi face la fel în celelalte cetăți, „pentru că nu se încrede în unguri."[792] La fel scrie şi nunțiul Malaspina că imediat după cucerirea Ardealului „Mihai a trimis toată oştirea ardeleană în Țara Românească şi a chemat pe valahii de acolo în Ardeal, aşezându-i în garnizoane, în locuri întărite şi în cetăți."[793]

Această organizare militară cuminte nu putu fi împlinită din pricina destrămării armatei de mercenari şi a timpului scurt al stăpânirii sale în Ardeal.

Politica bisericească. Înlăturarea cardinalului din fruntea Ardealului fusese primită cu bucurie de luterani şi de calvini, însă legăturile lui Mihai cu împăratul şi cu Liga Creştină nu-i îngăduiau să lovească în catolici. Dimpotrivă, domnul ia ca sfetnic intim pe episcopul catolic de Alba Iulia, Napragyi, care însă a țesut cele mai murdare intrigi împotriva lui. În tratativele lui Mihai cu împăratul se văd intențiile domnului în privința religiilor din Ardeal, domnul român va recunoaşte numai trei religii: ortodoxă, catolică şi luterană, excluzând în special pe cea calvină.[794]

În răspunsul împăratului la solia lui Mihai, tradus pentru dânsul în româneşte, citim: „Eu împăratul, rog pe domnia ta să nu laşi în acel loc mulți credincioşi, numai să laşi trei, greci (ortodocşi) şi franci (catolici) şi lotreni, numai să goneşti calvinii şi arianii şi să le ei biserica, să o dai unde veri vrea domnia ta."[795] La Alba Iulia se ştia că Mihai a mers 15 zile în biserica ortodoxă românească de acolo şi 15 zile la cea catolică şi că a confiscat 60 de sate ale calvinilor dându-le bisericii catolice.[796] Lui Francisc Banfy Mihai îi poruncea să alunge preotul eretic de la Mako, înlocuindu-l printr-un iezuit.[797] De asemenea domnul român a luat măsuri de apărare pentru pastorii luterani saşi, asigurându-le prin privilegii veniturile lor, interzicând țăranilor să-şi strângă grânele, până nu vor plăti decima cuvenita biserici luterane.[798] În schimb, la sfatul lui Napragyi, Mihai porunci închiderea bisericilor ariene (unitariste) din Ardeal.[799] Un nobil din Sătmar, Toma Kendi, scria despre Mihai că „nu vrea cu nici un preț să mai îngăduie în țară credința ariană, calvinistă sau iudaică, ci vrea să-i stârpească până la unul."[800] Aceste măsuri loveau mai ales nobilimea maghiară calvinistă, în ceea ce priveşte pe evrei, sentimentele lui Mihai se văd şi din cronica oficială, care vorbeşte de uciderea creditorilor domnului la Bucureşti, în 1594, „de asemenea tăie pe toți evreii, care după obiceiul lor, întotdeauna se purtau ca nişte trădători."[801]

Grija lui Mihai a fost firească îndreptată mai ales spre biserica ortodoxă şi astfel a lăsat însemnate aşezăminte pentru românii ardeleni.

În tratatul din 1595 încheiat de Mihai cu Sigismund se prevedea că toate bisericile româneşti din Ardeal sunt supuse mitropoliei din Târgovişte,[802] care astfel exercita un control şi o protecție asupra bisericii române din Ardeal. Mai târziu, când la 30 decembrie 1596 Mihai vizitează pe

---

[791] Vezi mai sus, p. 159.
[792] Hurmuzaki, *Documente,* III-1, p. 351.
[793] Veress, op. cit., V, p. 306.
[794] Hurmuzaki, XII, p. 700.
[795] Iorga, *Documente nouă dela Petre Şchiopul şi Mihai Viteazul*, în Acad. Rom., ist. Ser. II, tom. XX, p. 24.
[796] Veress, op. cit., VI, p. 76.
[797] Hurmuzaki, *Documente,* III-1, p. 388 şi Veress, op. cit., V, p. 345-346.
[798] Szádeczky, op. cit., p. 354 (3 august 1600).
[799] Crăciun, *Cronicarul Szamosközy,* p. 129-130.
[800] Virginia Vasiliu, *Miscellanea di picole notizie*, în *Diplomatarium italicum*, I, p. 240.
[801] Walter, în Papiu, *Tezaur*, I, p. 13.
[802] Hurmuzaki, *Documente,* III-1, p. 212.

Sigismund la Alba Iulia, obține de la acesta voia să ridice o biserică românească cu mănăstire în capitala Ardealului, lângă cetate, pe deal, cu hramul Sfintei Treimi.[803] Petre Movilă a cules în memoriile sale o legendă despre fundarea acestei mănăstiri, arătând cum catolicii s-au împotrivit, dar Dumnezeu printr-o minune a dezvăluit voința sa și clădirea a putut fi începută.[804] Călugărul Neofit în prefața la poema lui Stavrinos despre vitejiile lui Mihai Viteazul spune că Mihai a clădit în Ardeal „pe când era crai acolo, o mănăstire ortodoxă, care ființează până azi (la 1668), spre slava lui Dumnezeu și pentru veșnica pomenire a ctitorului ei și mântuirea sufletului său."[805] Acolo a fost îngropat în 1597 boierul Danciul din Brâncoveni trimis în solie la Alba Iulia, unde și-a găsit sfârșitul. Doamna Stanca a îngrijit pe socoteala ei de această îngropare.[806] Tot acolo și-au aflat odihna și oasele domnului Moldovei, Aron Vodă, care după ce pierdu domnia, a murit în Ardeal.[807] Mihai și-a înzestrat mănăstirea cu mai multe sate din Ardeal, castelul Buia și satele ce țineau de el, dăruite domnului muntean de Sigismund Bathory.[808] După căderea lui Mihai, dușmanii lui pradă mănăstirea: „în biserica mea, scrie domnul către ducele de Toscana, pe care o clădisem mai înainte, au intrat și au desgropat oasele lui Aron Vodă, care de atâta timp era înmormântat și ale altor boieri de-ai mei și le-au svârlit afară, așa neomenie n-au făcut nici păgânii."[809]

Când Mihai ajunge stăpân la Alba Iulia, așează scaunul episcopal românesc în capitală, în mănăstirea lui, și acolo a rămas până la începutul veacului al XVIII-lea, la unirea cu Roma. Episcopi ai românilor ardeleni fuseseră și mai înainte, la Vad, ctitoria lui Ștefan cel Mare și la Geoagiu. La 1571 Ștefan Bathory confirma pe Eftimie, sfințit de patriarhul sârb Macarie de Ipek ca episcop ortodox al tuturor românilor ardeleni,[810] la fel au fost urmașii lui, Cristofor și Ghenadie.[811] Nu știm unde vor fi păstorit aceștia episcopi, se pare că steteau în anume mănăstiri, în orice caz nu li s-ar fi îngăduit sa stea la Alba Iulia, unde, de altfel, nu aveau nici biserică, nici mănăstire.[812] Urmașul lui Ghenadie apare în acte ca *Ioan de Prislop*,[813] avea deci reședința la mănăstirea Prislop sau Silvaș, ctitoria Zamfira a lui Moise Vodă. Acel care a adus mitropolia românească a Ardealului în capitală a fost Mihai Viteazul și numai după aceea mitropolitul semnează, pentru prima oară „Ioan vlădică ot Belgrad."[814] Și Petre Movilă mărturisește: „episcopia a mutat-o (Mihai) acolo (la Alba Iulia), căci mai înainte episcopii trăiau în alt loc, acolo este până azi cu ajutorul lui Dumnezeu și a așezat pe cel dintâi episcop de Belgrad, Ioan,[815] iar Miron Costin spune și el în cronica lui: „(Mihai) au făcut și episcopie la scaunul domnilor de Ardeal, la Belgrad,"[816] precum și Constantin Brâncoveanu în hrisovul său pentru episcopia Ardealului: „făcută de răposatul Mihai Vodă, pe vremea când au fost crai într-acea parte de loc."[817]

Faptul că în aprilie 1600 mitropolitul Eftimie al Ungro-Vlahiei sosește la Alba Iulia și se dă un mare banchet cu boieri în cinstea lui,[818] este poate în legătură cu mutarea scaunului episcopal ortodox în capitala Ardealului. Aceasta este cu atât mai probabil, cu cât tot în aprilie găsim

---

[803] N. Iorga, *Ştefan cel Mare, Mihai Viteazul si mitropolia Ardealului,* în Acad. Rom., Ist. ser. II, tom. XXVII, p. 10 și idem, *Istoria bisericii,* I, 222-223, Șt. Meteș, *Istoria bisericii din Ardeal,* ed. II, I, p. 174, Hurmuzaki, *Documente,* IV-1, p. 287-288.

[804] Iorga, *Ştefan cel Mare şi Mihai Viteazul,* p. 12-17.

[805] Legrand, *Recueil de poèmes,* p. 21.

[806] Iorga, *Studii şi documente,* V, p. 639 și 292-293, Șt. Greceanu, *Genealogii,* II, p. 310-316.

[807] *Luptele lui Mihai Viteazul,* p. 38.

[808] Șt. Meteș, op. cit., p. 174.

[809] *Luptele lui Mihai Viteazul,* loc. cit.

[810] Iorga, *Ştefan cel Mare si Mihai Viteazul,* p. 30-31.

[811] Ibidem, p. 8-9, Meteș, op. cit., I, p. 91-96.

[812] Iorga, *Istoria bisericii,* I, p. 222.

[813] Meteș, op. cit., I, p. 173 și Veress, op. cit., IV, p. 230-231 (e numit Ioan Prislopi, superintendentus ecclesiarum Valachicalium in Transilvania).

[814] I. Lupaș, *Studii Istorice,* p. 126-127.

[815] lorga, *Ştefan cel Mare şi Mihai Viteazul,* p. 6.

[816] Miron Costin, *Opere complete,* ed. VA. Ureche, I, p. 444.

[817] Iorga, *Socotelile Sibiului,* în Acad. Rom., ist. ser. II, tom. XXI, p. 289, asemenea pomelnicul mitropoliei din Alba Iulia începe cu Ioan și zice de Mihai: „acesta a făcut Sf. Mitropolie a Belgradului" (Iorga, *Studii şi documente,* IV, p. 87).

[818] Hurmuzaki, *Documente,* XII, p. 826.

însemnate în socotelile Clujului darurile trimise vlădicăi (episcopului ortodox), o cupa aurită „la dorința episcopului Dionisie (Rally)", care desigur a luat parte la ceremonia înscăunării. Socotelile Clujului adaugă: „Vlădica ne-a despăgubit cu 12 coți de catifea neagră [...], din care jumătate au fost dăruiți iarăşi vlădicăi."[819] Darurile acestea şi prezența mitropolitului din Târgovişte în Ardeal, ne îngăduie să bănuim că atunci s-a făcut mutarea solemnă a scaunului episcopal ardelean. Din stăpânirea politică a lui Mihai în Ardeal n-a rămas decât un îndemn pentru urmaşi, dar rugăciunea către Dumnezeu ridicată în mijlocul Țării pentru românii ardeleni s-a păstrat şi a rămas călăuză pentru sufletul lor.

Altă faptă pentru biserica românească a fost luarea de la ruteni a scaunului episcopal al Maramureşului din Muncaci. Acolo, de multă vreme, păstoreau rutenii; episcopul Petroniu al Muncaciului se întâlneşte la Iaşi alături de Mihai Viteazul, după cucerirea Moldovei,[820] dar probabil era pribeag, deoarece încă din 1597 Mihai trimisese din Țara Românească cu voia principelui ardelean pe Serghie egumenul de la Tismana şi-l aşezase episcop tocmai în Maramureş (sediul său era încă în vechea mănăstire Sf. Nicolae din Peri). Serghei fusese arhimandrit la Sf. Munte, apoi cu blagoslovenia patriarhului Ieremia, a fost numit egumen la Tismana de Mihnea Turcitul: „şi să nu-l scoată nimeni [...] şi nu l-au scos nimeni, nici Ştefan vod, nici Alexandru vod, nici Mihai vod." Mihai îl numeşte episcop al Maramureşului şi chiar după căderea eroului român, Serghie rămâne în scaun până la 1616, când e silit să plece şi e înlocuit iar cu un rutean. Rătăceşte prin Polonia şi Moldova şi în sfârşit Alexandru Coconul îl restabileşte, la 1626, în vechea lui demnitate de egumen al Tismanei.[821]

Această tendință de a trimete în Ardeal prelați din Țara Românească pare să fie o politică hotărâtă şi bine chibzuită a lui Mihai. În adevăr, chiar în mănăstirea din Alba Iulia fură aduşi călugări din Muntenia şi Moldova.[822] Şi la vechea biserică Sf. Nicolae din Scheii Braşovului, unde se vedea zugrăvit printre ctitori şi chipul lui Mihai, el trimite încă înainte de cucerirea Ardealului pe preotul Neagoslav din Târgul de Floci, ca ajutor al protopopului Braşovului, Mihai. Acest protopop a luat parte la solia braşovenilor cu judele săsesc, care a întâmpinat pe Mihai Viteazul în oraş, când venea cu oastea din Țara Românească.[823] Cât priveşte pe preotul Neagoslav, îl regăsim după moartea lui Mihai, scriind dania lui Nicolae Pătraşcu către biserica Sf. Nicolae din Schei. În această danie se spune: „De mult a avut usârdie şi obeaştanie (făgăduială) părintele nostru, răposatul Mihail Voievod împreună cu noi către sfânta beserecă de în Scheai, de lângă cetatea Braşovului."[824] Putem bănui că acest Neagoslav era un om de casă al lui Mihai vodă, care, cum am văzut, se trăgea şi el din acelaşi târg dunărean.

Şi prin satele ardelene a trimis Mihai preoți de-ai lui, umili propagandişti ai luptei sale. Gheorghe Basta scria cu îngrijorare în ianuarie 1600: „Aflu că valahul (Mihai) trimite preoții lui în toate satele, la marginile țării locuite de neamul său (habitati dalla sua natione), ceea ce îmi dă de bănuit."[825] Am văzut, pe de altă parte, că dieta ardeleană votase la cererea lui Mihai o importanta măsură, liberarea preoților români din iobăgie şi hotărâse ca amenzile satelor româneşti pentru faptele preoților să fie încasate prin vlădica românesc din Belgrad.[826]

Ca şi în Țara Românească, Mihai a fost în Ardeal, în scurta lui domnie, un mare organizator al bisericii, ceea ce se potriveşte cu spiritul său adânc religios, aşa cum îl cunoaştem.

---

[819] Şt. Meteş, *Domni şi boieri români în Cluj,* p. 12.

[820] Vezi mai jos, p. 185.

[821] Ştefulescu, *Tismana,* p. 303-304, *Columna lui Traian,* 1874, p. 378, Cf. şi N. Iorga, *Istoria bisericii,* I, p. 227-228 şi Şt. Meteş, *Istoria bisericii române in Ardeal,* p. 181-182.

[822] Hurmuzaki, *Documente,* IV-I, p. 287.

[823] Cronica popii Vasile, în *Quellen zur Geschichte der Stadt Brasso,* V, p. 3-4, Radu Tempea, *Istoria bisericii Scheilor Braşovului,* ed. St. Stinghe, Braşov, 1899, p. 4-5, cf. şi Şt. Meteş, *Cronica popii Vasile din Scheii Braşovului,* în *Drum Drept,* I, 1913, p. 181-182.

[824] Papiu, *Tezaur,* I, p. 385-387.

[825] Hurmuzaki, *Documente,* XII, p. 626.

[826] Pentru bisericile ridicate de Mihai în Ardeal, Meteş, *Istoria bisericii,* I, p. 179-181.

CUCERIREA MOLDOVEI

Cauzele cuceririi Moldovei Cucerirea Ardealului fusese o lovitură pentru Zamoyski ce tindea la stăpânirea principatelor şi a drumului spre Orient prin mijlocirea Bathoreştilor şi Movileştilor. Ieremia Movilă nu s-ar fi putut însă menține în Moldova cât timp adversarul politicii polone, partizan al Habsburgilor, stăpânea în Ardeal şi în Țara Românească. Încă din 1597 Mihai propusese lui Sigismund Bathory să cucerească Moldova împreună[827] şi în cursul anilor următori Ieremia s-a temut mereu de o năvălire a lui Mihai,[828] pe care solii imperiali în Țara Românească îl ținură însă în loc. La rândul său Ieremia pregătea prin turci şi poloni înlocuirea lui Mihai cu fratele său, Simion hatmanul.[829] După cucerirea Ardealului de către Mihai, teama lui Ieremia crescu şi, pentru a lovi în domnul de la Alba Iulia, ținea la curtea lui pe Sigismund Bathory ca o amenințare asupra țării de peste munți. Sigismund devenise, deodată, instrument polon şi făgăduia supunerea Ardealului către Polonia.[830] Se vede bine că de o parte era Polonia aliată cu turcii şi instrumentul lor Ieremia, pe de alta Mihai, până atunci reprezentantul politicii habsburgilor. Lupta pentru Moldova era lupta între imperialismul habsburgic, doritor să refacă alianța din 1594 a celor trei principate sub suzeranitatea ei, şi cel polon, care însă nu voiau să se înfrunte fățiş.[831]

Între Mihai şi Ieremia se schimbaseră, după luarea Ardealului, solii prieteneşti. Ieremia îl felicitase pe Mihai: „Ai binevoit [...] domnia ta, scrie Mihai domnului Moldovei, să ne scrii [...] că a fost cu voia lui Dumnezeu că am ajuns domn în aceasta țară şi că te bucuri măria ta pentru aceasta şi mulțumeşti lui Dumnezeu [...] Dar ai binevoit să scrii domnia ta către noi, că măria ta fiindu-ne noua prieten, iubitor, ar fi vrut totuşi mai bine pentru noi, ca aceea ce s-a întâmplat să nu fi fost," la care Mihai răspunde: „E adevărat că şi noi aceasta n-am dorit-o, nici nu ne-am aşteptat să se întâmple, aşa cum s-a întâmplat. Dar pesemne Dumnezeu a vrut ca să fie aşa." La sfârşitul scrisorii Mihai roagă pe vecinul său: „să nu te potriveşti cuvintelor oamenilor, nici să le dai credință, ci întotdeauna să fim şi să locuim ca frații în prietenie."[832]

În scrisorile de justificare ale lui Mihai către Rudolf al II-lea, cât şi către regele Poloniei, ca să explice cucerirea Moldovei,[833] pe lângă învinuirile aduse lui Ieremia că a ținut la el pe Sigismund Bathory, că a uneltit la turci înlocuirea lui cu Simion Movilă, îl mai acuză şi de o încercare de otrăvire, „a uneltit şi împotriva sănătății mele cu toate relele şi mijloacele aproape păgâneşti, trimițând să mă omoare, cu otravă sau prin trădare."[834] Aci adaugă Mihai una din frazele lui caracteristice, ca o fulgerare cu luciul săbiei: „Am fost nevoit să întrebuințez față de el mijloacele pe care le întrebuințează un oştean, apărând gloria şi sănătatea mea."[835]

Dar Mihai a cucerit Moldova nu numai din pricina duşmăniei lui Ieremia, ci a avut două țeluri deosebite (nu însă vederi naționale), întâi e lămurit acum, când cunoaştem starea armatei lui în Ardeal, că a vrut să dea pradă şi hrană ostaşilor lui înfometați şi neplătiți. În al doilea rând, cucerirea Moldovei a fost o combinație diplomatică. Împăratul îi retrăsese încrederea, pentru că Mihai nu voia să-i cedeze Ardealul, domnul a vrut să-l silească să-l recunoască necesar, lovind indirect în poloni, rivalii Habsburgilor, luându-le Moldova şi refăcând unirea de la 1594. Fapt e însă că cercurile de la curtea din Praga şovăiau şi se temeau de un conflict cu Polonia, deşi ar fi dorit să

---

[827] Crăciun, op. cit., p. 109-110.

[828] Hurmuzaki, *Documente-Supliment,* II-1, p. 427-428.

[829] P. P. Panaitescu, op. cit., p. 86-89.

[830] Hurmuzaki, *Documente-Supliment,* II-1, p. 591, Papiu, Tezaur, I, p. 259.

[831] Cf. scrisoarea lui Sigismund III către Mihai în aprilie 1600: „Nici Ieremia, nici Zamoyski n-au țesut intrigi împotriva lui." Hurmuzaki, *Documente-Supliment,* II-1, p. 591-593, plângerile lui Mihai, ibidem, p. 577-578 şi 583-584.

[832] P. P. Panaitescu, op. cit., p. 96-98.

[833] Către împărat: Veress, op. cit., VI, p. 97-98, 106-107, Hurmuzaki, *Documente,* XII, p. 1279-1280, către arhiducele Matei, Veress, op. cit., VI, p. 107-108, comisarilor imperiali în Ardeal, Hurmuzaki, *Documente,* IV-1, p. 75-76, către regele Poloniei, ibidem, supliment, II-1, p. 600, N. Iorga, *Documente nouă dela Petre Şchiopul şi Mihai Viteazul,* p. 38-39.

[834] Hurmuzaki, *Documente-Supliment,* II-1, p. 600-601 (21 mai 1600).

[835] Ibidem.

aibă Moldova sub suzeranitatea lor. De aceea imperialii au vrut să oprească pe Mihai să treacă munții.[836] Mihai a cucerit Moldova împotriva voinței împăratului, socotind că-i face un serviciu prin faptul împlinit, îi măreşte prestigiul şi prin aceasta capătă o vază aşa de mare, devine aşa de necesar, încât nu va mai putea fi vorba de înlăturarea lui din Ardeal.

Supunerea Moldovei. În timpul luptei pentru cucerirea Ardealului, turcii făcuseră o incursiune până la Bucureşti aducând un pretendent anume Basarab, dar fuseseră siliți să se retragă.[837] Mai târziu, Mihai obținu însă de la sultan steag de domnie în Țara Românească pentru fiul său şi solii turci se iviră în Ardeal în timpul dietei de la Braşov.[838] Sultanul avertizase chiar pe regele polon că a trimis lui Mihai şi fiului său steaguri pentru Ardeal şi Țara Românească, deci aceste țări sunt sub ocrotirea lui.[839] Din această parte Mihai era deocamdată asigurat.

Cu toate somațiile regelui polon de a nu se atinge de Moldova, care e sub protecția lui,[840] Mihai care ştia că Polonia nu era în stare să facă atunci o sforțare militară,[841] trece munții din Ardeal, lăsând acolo un fel de regent, pe logofătul Teodosie.[842]

Oştirea principală a lui Mihai trecu prin valea Trotuşului la 4 mai 1600 s.v. şi anume corpuri secundare trecură prin Câmpulungul Bucovinei şi altul din Țara Românească cu boieri de acolo.[843] După relația hatmanului Stanislav Zolkiewski, care aştepta la granița Moldovei şi culegea informații, oastea lui Mihai era compusă din 17.000 oameni: 5.000 de haiduci balcanici, 8.000 de pedestraşi (secui şi țărani), 2.000 de moldoveni, 2.000 de unguri mercenari şi 600 de cazaci.[844] Mercenarii regulați scazuseră deci ca număr şi fuseseră înlocuiți cu oaste de strânsură.

Cancelarul Zamoyski, aflând de trecerea munților de către domnul din Ardeal, trimisese lui Ieremia Movilă o lungă scrisoare, dându-i sfaturi, ca un oştean încercat, cum să organizeze apărarea strategică a Moldovei: „Anume să nu dea luptă, ci să se întărească la Suceava cu arme şi merinde îndestul şi să întârzie acolo înaintarea duşmanului până va putea căpăta ajutor de la oastea măriei sale regelui (Poloniei). Dacă la Suceava n-ar fi loc bun de apărare, să se întărească în munți sau în locuri cu ape şi copaci. Daca n-are încredere în moldoveni, să aşeze numai poloni în cetatea Sucevei şi el cu restul oştirii să stea în alt loc cu arme şi provizii pentru apărare, aşteptând sosirea oştirilor regelui. Să întărească bine nu numai Suceava, ci şi Hotinul şi Soroca şi să aşeze la Hotin şi pedestrime. I-am trimes vorbă ca alegând locul unde va aştepta pe duşman, să bage de seamă să nu fie tăiat de legătura cu Suceava şi să fie de pază, ca să nu se descurajeze moldovenii."[845]

La 10 mai se afla la Suceava că străjile lui Mihai au venit de la Trotuş până la Bacău[846] şi Ieremia trimise împotriva dușmanului pe polonii lui (1.070 de oameni) sub conducerea lui Gulski, iar el se retrase spre Hotin.[847] Gulski fu învins pe malul Jijiei[848] şi Mihai sosi în fața Sucevei,

---

[836] Rudolf către Mihai, Hurmuzaki, *Documente,* III-1, p. 397 şi 403, Rudolf lui Sigismund III, ibidem, XII, p. 965.

[837] Hurmuzaki, *Documente,* XII, p. 520

[838] Simon Massa, în *Quellen,* V, p. 286.

[839] I. Corfus, *Corespondența inedită asupra relațiilor intre Mihai Viteazul şi Polonia,* Cernăuți, 1935, p. 29-31. Scrisoarea lui Mihai publicată tot acolo, p. 26-29, adresată lui Husein capugi-başa, prin care acuză pe Ieremia că e prietenul polonilor şi va fugi în țara lor, întocmai ca Petre vodă cel Şchiop (chromy), este un falsificat, datorită desigur lui Ieremia însuşi, care voia să arate pe Mihai ca un credincios al turcilor. Mihai nu putea scrie despre „anul după numărătoarea *noastră,* 1101" (adică era musulmană), nici să greşească asupra luptei de la Sibiu (Şelimber), dată de dânsul, că ar fi ținut 4 zile. De altfel, scrisoarea e o copie, fără indicarea locului şi a datei. Prezența ei în arhivele polone, o scrisoare confidențială împotriva Poloniei, este iarăşi un fapt suspect.

[840] Ibidem, p. 32-34 şi P. P. Panaitescu, op. cit., p. 104.

[841] Vezi mai jos, p. 186.

[842] Hurmuzaki, *Documente,* XII, p. 944.

[843] Gen. R. Rosetti, *Evoluția strategiei,* p. 65-66, Nicolae Vodă n-a venit în Moldova, deşi Mihai a trimis mai târziu pe unii boieri să-l cheme din Țara Românească, vezi mai jos, p. 182-185.

[844] K. Görski, *Wojna z wojewods woloskim Michalem (Războiul cu voevodul român Mihai),* în Ateneum, Varşovia, 1892-IV, p. 257-258, după Ms. Bibl. Czartoryski nr. 351.

[845] Zamoyski către episcopul de Varmia (Ms. Academiei polone, Cracovia, Nr. 712, nepaginat).

[846] P. P. Panaitescu, op. cit., p. 105-106.

[847] K. Görski, op. cit., p. 252.

[848] *Cronica anonimă,* ed. Ioanid, p. 66 şi K. Görski, loc. cit.

întărită cu ziduri şi şanţuri noi prin grija lui Ieremia,[849] o cetate de temut, care se împotrivise multor asedii. Totuşi, împotriva aşteptărilor, cetatea căzu fără luptă. Un memoralist polon spune că Mihai ar fi întrebuinţat mine pentru dărâmarea zidurilor, însă adaugă imediat: „alţii spun că a fost trădată de Traşka prefectul cetăţi."[850] Miron Costin povesteşte şi el cum Suceava şi Cetatea Neamţului „s-au închinat, căci era aşa de groaznic Mihai Vodă şi vestit de războaie în toate aceste părţi."[851] Aşa de repede a căzut Suceava, încât cavaleria năvălitorilor a ajuns din urmă pe Ieremia în retragere spre Hotin şi dând luptă în faţa cetăţii, bătură pe moldoveni şi pe poloni.[852] Ieremia se închise în cetate cu restul oştenilor, cu fratele său, mitropolitul Gheorghe, cu Luca Stroici, Nistor Ureche şi alţi boieri.[853]

Sosit în faţa bătrânei cetăţi de la Nistru, Mihai Viteazul trimite o somaţie mitropolitului şi boierilor închişi acolo, prin care îi sfătuieşte să îndemne pe Ieremia, „fratele nostru," să predea cetatea, căci va putea să plece unde va voi. Oştenii, zice Mihai, „ce au stricat? Nu au nici o vină, numai datoria lor este să slujească domnului lor, care ţine ţara lor." Dacă Ieremia prelungeşte lupta, „va da seamă înaintea lui Dumnezeu." Cel ce vrea să plece, poate ieşi din cetate „numai cu trupul şi cu ce va fi atunci îmbrăcat, iar celelalte lucruri să rămână în cetate [...]." „Care va voi să vie la domnia mea, nu va avea nici o nevoie şi ce moşii va avea sau avere a sa, le va ţine cu linişte şi multă cinste va dobândi, întocmai ca şi de la fratele nostru, Ieremia voievod [...] Dar vedeţi domniile voastre că e mai bine să fiţi în ţara la moşiile voastre." Ajutor nu vor primi de nicăieri, „căci domnia mea ştiu toate câte sunt." „Dacă din Polonia ar voi să se ridice câţiva, mai sunt alte puteri ale creştinilor, care stau asupra lor, cu ştirea cărora am venit domnia mea aici." (Aluzie la împăratul Rudolf). Termină, spunând că, „aşi dori ca domniei sale (lui Ieremia) să nu-i vie pierirea de la domnia mea, pentru că este domn creştin şi suntem şi domnia mea creştin."[854]

Ieremia încercase să lase pe ai lui şi să fugă în Polonia, însă proprii lui soldaţi îl reţinură pe loc.[855] Mihai văzând însă că nu poate lua Hotinul şi neavând vreme să înceapă un asediu lung, se retrage, iar Ieremia, uşurat, trece Nistrul la Cameniţa sub scutul Poloniei; cetatea Hotinului rămase păzită de o mică garnizoana polonă,[856] restul Ţării era în întregime în mâinile lui Mihai.

Izbânda lui în Moldova avu mare răsunet în Europa. Henric al IV-lea al Franţei scria: „Se zice ca românul e foarte tare şi că planurile lui cresc potrivit cu izbândele."[857] Un diario publicat la Roma asupra cuceririi Moldovei, scria: „Dacă a fost vreodată un principe în lume demn de glorie pentru acţiuni eroice, acesta e signor Mihai, principele Valahiei."[858] Polonii protestară chiar la Roma împotriva proslăvirii unui fapt de arme care-i umilea pe ei, însă Vaticanul răspunse: „Este obicei să se îngăduie tipografilor să satisfacă curiozitatea curţilor."[859] aşa încât veştile despre izbândele domnului român putură să fie răspândite prin presă.

Moldova sub cârmuirea lui Mihai Viteazul După cucerirea Moldovei, Mihai Viteazul începe să se intituleze: „Domn al Ţării Româneşti, Ardealului şi Moldovei" şi-şi face o pecetie cu stemele celor trei ţări.[860] Administraţia lor rămâne însă deosebită; în Moldova el ar fi dorit să puie în scaun pe Ştefan, fiul lui Petre Şchiopul, pe care-l ceruse de la împărat.[861] În lipsa acestuia, boierii moldoveni trecuţi de partea lui Mihai cerură ca domn pe fiul său, Nicolae Pătraşcu. Acesta rămăsese la Târgovişte în timpul expediţiei lui Mihai în Moldova[862] şi tatăl său trimise din Iaşi pe boierii

---

[849] Kochowski, *Annales Pol., climacter,* I, Cracovia, 1683, p. 376-377.

[850] Pszonka, *Pamietnik (Memorii),* în *Sprawozdania zakladu Ossolinskich,* 1874, p. 27, cf. pentru Traşka, Papiu, *Tezaur,* III, p. 66.

[851] Miron Costin, *Opere complete,* ed. V. A. Ureche, I, p. 445.

[852] Miron Costin, loc. cit., şi P. P. Panaitescu, op. cit, p. 107-108.

[853] P. P. Panaitescu, loc. cit.

[854] Ibidem, p. 109-111.

[855] Ibidem, p. 111.

[856] Ibidem, p. 114-115 şi Miron Costin, op. cit., I, p. 445.

[857] Citat de Ionescu Gion, *Ludovic XIV şi Constantin Brâncoveanu,* p. 49.

[858] Hurmuzaki, *Documente,* III-2, p. 530.

[859] N. Buta, *Regguali di Claudio Rangoni,* în *Diplomatarium,* I, p. 303.

[860] Şt. Nicolaescu, *Documente dela Mihai Viteazul,* 1916, toate doc. interne din acest timp.

[861] Hurmuzaki, *Documente,* IV-1, p. 48 şi XII, p. 824-825.

[862] Hrisov al lui, Târgovişte, 5 iunie 1600, Şt. Nicolaescu, op. cit., p. 16-17.

Radu Buzescu şi Stoica postelnic şi 300 de boieri moldoveni să-l aducă, totuşi cronica adaugă: „apoi în urmă Mihai Vodă socoti cum este fiu său mic şi nu va putea fi domn într-o ţară de margine, căci tot se teme de Ieremia Vodă."[863] Scuza pare ciudată, şi Muntenia era o ţară de margine ameninţată de turci şi nu vedem rostul trimiterii unei solii aşa de solemne fără rezultat. Am crede că boierii munteni, care impuseseră lui Mihai numirea fiului său în Ţara Românească, s-au împotrivit şi nu l-au lăsat să plece şi ca întotdeauna Mihai a fost nevoit să se închine în faţa voinţei lor. Atunci el numeşte la Iaşi un consiliu de patru boieri munteni, în frunte cu Udrea banul, Andronie vistier, Sava armaş şi Negre spătar.[864] Udrea e numit şi hatman şi pârcălab al Sucevei.[865] După întoarcerea sa în Ardeal, domnul trimite la Iaşi pe Marcu Vodă, fiul lui Petre Cercel, cu Preda Buzescu ca mentor, însă domnia lui nu ţinu decât câteva zile.[866]

Mihai a căutat să câştige de partea lui şi pe boierii moldoveni, încă din 1597 se vorbea de unii fruntaşi ai Moldovei care ar fi avut înţelegere tainică cu dânsul.[867] După înfrângerea lui Ieremia, Mihai soseşte la Iaşi, unde stă toată luna iunie cu scopul de a atrage boierimea moldoveană. Imediat după sosirea în capitala Moldovei (1 iunie s.n.), Mihai ceru boierilor jurământ de credinţă. „Magnaţii şi nobilii mai însemnaţi, scrie un martor ocular, s-au grăbit să se adune şi să se închine lui Mihai." A doua zi domnul primi în audienţă publică pe cei mai însemnaţi dintre noii săi supuşi.[868] Se vorbeşte chiar de o dietă, o adunare a boierilor moldoveni ţinută atunci[869] şi la aceeaşi adunare face aluzie şi cronica munteană, vorbind de „toţi boierii şi bătrânii moldoveni," care cer ca domn pe Nicolae Pătraşcu.[870] În această adunare s-a luat o măsură importantă pentru ţărănimea moldoveană; martorul de care am vorbit mai sus spune că locuitorilor din oraşe şi din sate, care au fost distruse în război, li s-au iertat dările pe şase ani.[871] Asemenea spune şi cronica săsească din vremea lui Mihai, care arată că el a iertat dările moldovenilor şi i-a câştigat astfel de partea sa, porucindu-le ca în tot timpul cât vor fi scutiţi să fie datori să stea gata cu armele pentru apărarea ţării.[872] Ieremia fusese reprezentantul marilor proprietari, boierii cei mai bogaţi plecaseră cu el, aşa că ridicând ţărănimea în Moldova, ceea ce nu făcuse în Ţara Românească, Mihai lovea în potrivnicii lui cei mai primejdioşi. El a ţinut seamă şi de ura poporului împotriva aplecării lui Ieremia către poloni şi de aceea a obţinut trecerea de partea lui a multor oşteni moldoveni. În lupta de la Suceava a fost o răscoală a oştenilor moldoveni, care au ucis 400 de poloni din oastea domnului lor, trecând apoi de partea lui Mihai.[873]

Totuşi stăpânirea lui Mihai în Moldova a trebuit să însemne, ca şi în Ardeal, multe suferinţe, din pricina soldaţilor neplătiţi, doritori de pradă. Un polonez, pe care cucerirea Moldovei îl prinsese acolo, raporta regelui că mulţi moldoveni veniseră la Iaşi să se plângă domnului împotriva prădăciunilor îndurate. Mihai le-a răspuns însă cinic: „Tot aşa s-a întâmplat şi ardelenilor, care acum îşi răscumpără pagubele la voi, aşa şi voi vă veţi răscumpăra pagubele în Polonia şi vă veţi putea răzbuna şi pentru nedreptăţile şi relele ce vi le-au făcut leşii sub Ieremia.[874]

Şi în Moldova Mihai s-a îngrijit în chip deosebit de biserică, preocuparea de căpetenie a acestui oştean. În timpul poposirii sale la Iaşi a dat mai multe hrisoave pentru întărirea stăpânirilor mănăstirilor moldoveneşti, Agapia, Sf. Sava (danie a unor case domneşti din Iaşi), Pângăraţi, Bistriţa şi Neamţul.[875] Egumenii par a fi venit mai toţi la evlaviosul domn pentru a obţine hrisoave de danii sau întăriri. Mitropolitul Moldovei urmase însă în pribegie pe fratele său şi cu el plecară şi

---

[863] *Cronica anonimă,* p. 67.
[864] Ibidem.
[865] Scrisori ale lui la Şt. Nicolaescu, *Documente Slavo-Române,* 288-289 şi P. P. Panaitescu, op. cit., p. 123-124.
[866] *Cronica anonimă,* loc. cit. Miron Costin, op. cit., I, p. 445, Simon Massa, în *Quellen, V,* p. 290.
[867] Hurmuzaki, *Documente,* XII, p. 1267.
[868] Ibidem, IV-1, p. 72-73.
[869] Ibidem, XII, p. 973.
[870] *Cronica anonimă,* loc. cit.
[871] Hurmuzaki, *Documente,* IV-1, p. 73.
[872] Simon Massa, în *Quellen,* V, p. 289.
[873] Hurmuzaki, *Documente,* IV-2, p. 24.
[874] P. P. Panaitescu, op. cit,, p. 121.
[875] Şt. Nicolaescu, *Documente de la Mihai Viteazul,* p. 9-26.

ceilalți episcopi moldoveni. În zadar trimise Mihai pe protopopul Teodor să-i cheme înapoi, ei nu se mai întoarseră şi atunci domnul strânse un sobor la Iaşi pentru caterisirea lor (iunie 1600). La sinod luară parte Dionisie Rally, care urmase pe Mihai şi în noua lui cucerire, Petronie, fost episcop de Muncaci, Nicanor, fost mitropolit al Moldovei, retras la Agapia, şi ierarhii balcanici, gata să slujească pe Mihai, Gherman al Chesareiei, Teofan de Vodena şi Efrem de Hebron. În sentința lor, în greceşte, declară decăzuți din scaun pe toți ierarhii fugiți cu Ieremia, care „au întărit şi statornicit prin jurământ gândul şi planul lor de a goni şi de a nimici cu totul prin război pe prea cucernicul Mihail voievod şi scaunul său şi țara sa," înlocuindu-l cu Simion Movilă. Părăsindu-şi scaunele, ei sunt caterisiți şi în fruntea mitropoliei Moldovei e înălțat însuşi Dionisie Rally,[876] care la rândul său unge episcopi la Rădăuți pe Anastasie şi la Roman pe Filotei. Noii ierarhi depun jurământ,că vor ține legea bisericii şi adaugă: „Mă supun binecredinciosului domn, Io Mihail voievod şi de Dumnezeu încununatului său fiu Io Nicolae şi niciodată nu le voi fi nesupus şi neascultător, ci din toată inima şi din tot sufletul îi voi iubi pe ei în toată viața mea."[877]

Mihai dăduse astfel o nouă cârmuire şi bisericii moldoveneşti.

[876] În hrisovul lui Mihai pentru Sf. Sava (Iaşi, 7 iunie 1600) el apare alături de „părintele nostru mitropolit Dionisie," Şt. Nicolaescu, op. cit., p. 17, 19.

[877] N. Iorga, *Studii şi documente,* IX, p. 26-37, toate actele sinodului.

MIHAI ŞI ÎMPĂRATUL

Diplomaţia lui Mihai Viteazul. Mihai Viteazul, prin cuceririle lui şi interesele de care era legat, a jucat un rol european şi a fost pus în faţa unor probleme de diplomaţie, pe care nu le cunoscuseră înaintaşii lui, ce trimiteau cel mult solii cu daruri pentru treburi uşor de rezolvat. Complicata ţesătură de rivalităţi între Turcia, Polonia şi Imperiu, în special problema Ardealului, cerea lui Mihai tratări delicate şi îndemânatice, căci altfel era ameninţat să piardă pe această cale ceea ce dobândise cu armele. Dar ţările române nu aveau oameni pregătiţi pentru aşa ceva, foarte puţini erau cei ce cunoşteau măcar limbile din Apus, dar nici pe departe nu erau obişnuiţi cu eticheta curţilor şi cu politica europeană. Mihai a întrebuinţat deci diplomaţi improvizaţi, câţiva boieri care ştiau limbi străine şi străini, care nu s-au dovedit însă oameni de încredere. Dintre boieri au fost aleşi fraţii Buzeşti.

Ştim că Radu Buzescu vorbea ungureşte şi petrecuse în tinereţe în Ardeal la curtea lui Ştefan Bathory.[978] Stoichiţă din Strâmba ştia să traducă solilor străini vorbele lui Mihai şi Teodosie Rudeanu logofătul, autorul cronicii, ştia şi el, poate, vreo limbă străină.[979] Ştim iarăşi că banul Mihalcea vorbea italieneşte,[980] ca unul ce era grec din insule, însă aceasta nu ajungea. Ca diplomat s-a arătat slab, într-un rând spusese cuvinte necuviincioase solilor împăratului, încât domnul a trebuit să-l dezaprobe, spunând acestora că e un bătrân nebun.[981] Trimis la Praga, la împărat, s-a făcut de râs căci, zice un martor ocular: „Toate trebile le trata cu termeni vulgari [..,] disprețuind obiceiurile şi manierele ce se observau la curte în tratarea afacerilor, ca şi cum ar fi vrut el să reformeze curtea şi de aceea a fost nevoit să plece cu puţină mulţumire."[982]

Instrucţiile solilor date de Minai ni s-au păstrat şi sunt scrise întotdeauna în româneşte de mâna domnului, ca de pildă: „Învăţătura domnului, lu Mihai voievoda Ţării Rumâneşti ce au dat solilor ce au trimis la craiul leşescu."[983] Instrucţiile erau scrise pe puncte numerotate şi purtau întotdeauna iscălitura autografă a lui Mihai.[984]

La fel, răspunsurile aduse de soli erau scrise româneşte şi înfăţişate domnului. Se pare însă că unii soli căutau să evite mânia domnească, dându-i veşti îmbucurătoare sau nu înţelegeau bine ce li se spunea în străinătate, căci altfel nu înţelegem cum a putut Petre Armeanul să spuie lui Mihai din partea împăratului: „Pentru vitejie ce au făcut Mihail voievoda şi destoinic, am zis să fie Mihai voievod crai (în Ardeal) şi fiu său eră craiu [...] Zis-a împăratul să însoară pre Pătraşcu vodă şi să-i dea din ruda împăratului, care-i va fi voia [...] Împăratul au trimis la Franţa, la Spanea, la papa şi la toţi mai mari de vorbă, de bărbăţia şi de vitejie ce eşti al doilea Alexandru, ca să te ajute cu bani [...] iară eu încă de trei ori mai mult."[985] Bine ştim din soliile împărăteşti că nimic nu era exact şi că împăratul a cerut Ardealul pentru dânsul. Se vede bine că diplomaţia lui Mihai avea lipsuri mari. El însuşi era un om aprins şi violent, puţin potrivit pentru prudenţele diplomaţiei. Comisarii imperiali din Ardeal scriau împăratului: „Majestatea voastră imperială să nu creadă că se poate trata şi discuta cu acest om (Mihai) în chip ordonat, ci el vorbeşte aşa de mult, încât nu e cu putinţă ca tălmacii lui să prindă toate, să le ţie minte şi să ni le spuie [...] Când noi arătăm propunerile noastre, Stoica şi Petre Armeanul nu-i traduc toate lui Vodă, ci numai ce le convine lor [...] Voievodul, Stoica şi Armeanul se apleca, îşi fac semne cu ochii cu tălmacii şi socotesc între ei, în aşa chip ca voievodul să nu cedeze prea mult majestăţii voastre, ci să se ţie de sugestiile lor [...] Nu ne lasă (Mihai) să trecem de la un articol la altul şi să discutăm ordonat, ci le amestecă pe toate, vorbeşte de un lucru,

---

[978] Crăciun, op. cit., p. 188.

[979] Pentru soliile lor, vezi şi mai sus, p. 70.

[980] Szamosközy în *Mon. Hung. Hist. Script.,* XVIII, p. 285, „Is Michael ban Italicae quoque linguae, quae Valachorum congener dialectus est, non ignarus."

[981] Hurmuzaki, *Documente,* XII, p. 697.

[982] Beduccini, în N. Iorga, *Un nou izvor cu privire la Mihai Viteazul,* în Acad. Rom., ist., seria III, tom. XII, p. 101.

[983] N. Iorga, *Documente nouă dela Petre Şchiopul şi Mihai Viteazul,* în Acad. Rom. ist., ser. II, tom, XX, p. 457.

[984] Ibidem, p. 457.

[985] Vezi mai jos, p. 209-215.

când afirmativ, când negativ [..,] se încurcă el şi ne încurcă şi pe noi."[986] Suntem departe de ce ar fi avut nevoie Mihai în acele împrejurări grele.

Din pricina lipsei de cunoştinţe şi experienţe a boierilor, Mihai a întrebuinţat ca diplomaţi şi străini, dar şi aceştia culeşi la întâmplare, sasul Schonkebonk din Sibiu, raguzanul Marco şi armeanul Petre Grigorovici. Cel mai însemnat şi talentat dintre dânşii a fost desigur cel din urmă. Originar din Liov, era de meserie pictor de icoane,[987] dar comandase şi oşteni în incursiunile lui Mihai în Bulgaria.[988] Ca diplomat în slujba lui, îl întâlnim întâi în misiunea trimisă de domn în Polonia, în august 1595.[989] Mai târziu a fost trimis la Kiev la ducele Constantin, apoi la arhiducele Maximilian în 1598[990] şi după cucerirea Ardealului a fost trimis chiar la curtea împăratului.[991] Banul Mihalcea îl învinuia că nu e credincios şi e mai supus împăratului decât lui Mihai.[992] Mai târziu îl găsim în slujba lui Basta, care-l luase prizonier la Mirăslău,[993] iar după moartea lui Mihai, rămâne pe lângă împărat, care-l foloseşte în legăturile sale cu ţările române.[994] La 1616, într-o ultimă solie spre Orient, e ucis în Moldova şi regele Poloniei se grăbeşte să poruncească sechestrarea averii lui din Liov. La deschiderea lăzilor lui din casa Bogdanovici din Liov, cu toată opunerea surorii lui, Roza Ivanişova, se găseşte privilegiul pe pergament cu pecetie pentru înnobilarea lui şi a fratelui său Iosif, dat de împărat şi acte privitoare la Mihai rămase la solul său: „privilegiul pentru domnia Ţării Româneşti dat de Sigismund Bathory lui Mihai Viteazul, acte semnate de cardinalul Andrei Bathory, scrisori ale împăratului Rudolf către Nestor Ureche vornicul şi Constantin Movilă, actul tratativelor între împărat şi Mihai Viteazul, al doamnei Elisabieta Movilă cu Giurgi paşa, etc." Ştefan Schmidt, agentul imperial în Polonia, protestează zadarnic împotriva luării acestor acte secrete de către rege, mai ales că între ele se aflau şi chitanţele uriaşelor sume datorate de împărat armeanului (22.913 zloţi) pe care le reclama nepotul mortului, Cristofor.[995]

Petre Armeanul a scris cronica lui Mihai Viteazul, poate cu scopul de a lămuri curţile străine asupra faptelor stăpânului său. Aceasta cronică pierdută a fost întrebuinţată de ungurul Szamosközy în cronica lui, în care introduce lungi şi interesante extrase despre Mihai din lucrarea armeanului. Memoriul trimis de Mihai în 1601 ducelui de Toscana despre faptele lui, o adevărată autobiografie, are pasaje ce coincid exact şi ca formă cu extrasele lui Szamosközy, ceea ce dovedeşte că memoriul a fost redactat tot pe temeiul cronicii lui Petre Armeanul.[996] Păcat însă că acest om mai învăţat decât ceilalţi diplomaţi ai domnului, nu a fost credincios până la urmă lui Mihai. Scăderea aceasta în acţiunea lui Mihai, lipsa unei diplomaţii, a avut şi ea o parte la căderea rapidă a viteazului domn.

Lupta diplomatică pentru Ardeal. Cucerirea Ardealului fusese fapta lui Mihai, se datora bărbăţiei şi priceperii lui militare, el înţelegea că a luptat ca un principe creştin pentru creştinătate. Dar alţii nu socoteau la fel; Mihai era pentru ei numai instrumentul lor, un instrument plătit şi de aceea trebuia, după ce-şi împlinise slujba, să plece. Interesele dinastice ale Habsburgilor cereau cât mai mulţi supuşi şi se foloseau de ideea creştină, de pornirile furtunoase ale eroilor, pentru a-şi împlini calculele. De aceea, după cucerire, a început lupta diplomatică între sfetnicii şireţi şi învăţaţi ai împăratului şi diplomaţia rudimentară a căpitanilor de oaste români. Această luptă, în care Mihai n-a ştiut să convingă pe imperiali că este necesar în Ardeal, că trebuie ajutat, n-a ştiut mai ales să înlăture pârile şi intrigile, care-l arătau la curtea lui Rudolf aplecat spre turci, tiran sângeros sau

---

[986] Hurmuzaki, *Documente,* IV, 1, p. 30.
[987] Hurmuzaki, *Documente,* III, 1, p. 431.
[988] Szamosközy, în *Mon. Hung. Hist. Script*., XXXVIII, p. 192.
[989] Isopescu, în *Diplomatarium,* I, p. 400-401.
[990] Hurmuzaki, *Documente,* XII, p. 395-397.
[991] Vezi mai jos, p. 206-207.
[992] Hurmuzaki, *Documente,* XII, p. 598.
[993] Ibidem, p. 1094 şi Veress, op. cit., VI, p. 192-194.
[994] Veress, op. cit., VI, p. 435 , 44 444, VII, p. 13-14, 17, 69, 172-174, 191, 217-218, 261, 270-272 şi Hurmuzaki, *Documente,* XII, p. 1230-1231.
[995] Toate amănuntele după actele municipale din Liov, la W. Lozinski, *Patryciat i mieszczanstwo Lwowskie w XVI i XVII wieku (Patriciatul şi burghezia din Lwów în veacurile XVI şi XVII),* ed. II, Lwów, 1892, p. 282-283.
[996] Cf. pe larg, Crăciun, op. cit.

trădător, a pierdut-o şi din cauza temperamentului său furtunos, care-l făcea să rostească în clipe de mânie cuvinte nesăbuite, pe care diplomaţii de carieră se grăbeau să le noteze, clipind şiret din ochi.

Această luptă avea ceva foarte dureros pentru domnul român, el înţelesese că a fost ajutat să lupte pentru cauza creştină, i se aducea aminte că a fost plătit ca să împlinească o slujbă la un stăpân. Împăratul creştin, conducătorul mişcării care împlinea voia lui Dumnezeu, devenea un monarh egoist, coborât de pe piedestalul său ideal, nu preţuia bărbăţia şi jertfele lui Mihai, ci înainte de toate, pentru el trecea banul cu care plătise pe ostaşii lui.

Pe lângă aceasta, în sufletul lui Mihai era o şovăire, a crezut la început, că dacă împăratul cere Ardealul cu tot dinadinsul, ar putea să i-l dea şi să-şi îndrepte oştile cuceritoare într-altă parte, asupra turcului, cu sprijin şi vază mai mare ca mai înainte. Dar atunci au intervenit boierii mai practici şi mai realişti, au oprit pe domnul lor să dea Ardealul, ţara pe care o socoteau a lor şi în care voiau să se aşeze pentru totdeauna. Unii boieri, Mihalcea, Stoica din Strâmba, erau de această părere, alţii, Buzeştii, stăteau mai ales în ţara cea veche şi se temeau ca domnul să înfrunte voinţa împăratului.[997] De aci, în acţiunea diplomatică a lui Mihai, au ieşit oarecare contraziceri, de care s-au grăbit să se folosească potrivnicii lui.

Îndată după cucerirea Ardealului fusese trimis la curtea împăratului Petre Armeanul cu ştirea biruinţii, cu propunerea ca să fie înlăturată religia calvină în Ardeal şi, firește, cu cereri de bani.[998] Solul trecuse şi pe la Caşovia, la arhiducele Maximilian,[999] iar la curtea imperială aducea steaguri luate de la duşmani. Întrebat de oamenii împăratului, solul spune că Mihai „nu vrea nimic pentru dânsul," vrea să se întoarcă în ţară şi să lupte cu turcii până la Constantinopol, Ardealul îl lasă în grija împăratului.[1000] Împăratul răspunse cu felicitări, pomenind între altele şi de „minele de aur şi de fier" din Ţara Românească, pentru exploatarea cărora se vor trimite oameni pricepuţi.[1001] La 22 decembrie, din Alba Iulia scria la curte Marco Raguzanul, agentul lui Mihai, că acesta „arde de dorinţa de a preda Ardealul oamenilor împăratului."[1002]

Dar Petre Armeanul fusese numai un vestitor al izbândei, solia ce urma să trateze problema Ardealului plecă mai târziu şi era alcătuită din Stoica vistierul şi din banul Mihalcea, aducând ca dar şi calul lui Andrei Bathory.[1003] Ei trecură prin Viena la 22 decembrie 1599[1004] şi abia la 11 ianuarie următor avură audienţa la împărat, la Pilsen în Boemia.[1005] Ei ţinură un alt limbaj decât Petre Armeanul şi Marco, expuseră pe larg împrejurările ce siliseră pe domn să cucerească Ardealul, se plânseră de lipsa de ajutor din partea lui Basta şi cerură ca Mihai sa fie recunoscut în Ardeal guvernator, cu titlul de duce, principe sau chiar rege, vasal al împăratului, să se trimită bani pentru oştire şi să i se cedeze şi cetăţile Hust, Satu-Mare şi Oradia, ocupate de oştirile imperiale, precum şi confirmarea privilegiilor secuilor. Ei vorbesc apoi de tratativele cu turcii şi de încercarea făcută de aceştia asupra Ţării Româneşti. Răspunsul împăratului zăbovi multă vreme şi între timp Mihai trimise curieri solilor lui, modificând mereu instrucţiunile lor.[1006] „Bane Mihalcea şi tu vistiar Stoico, scria Mihai solilor lui, noi încă am socotit cu credincioşii noştri ce sunt pe lângă noi şi oameni bătrâni, ce sunt mai pricepuţi aicea, de ştiu de toate rândurile ca cum ieste pre între-alte ţări [...]." În noile sale instrucţiuni, în care cere tot mai hotărât Ardealul pentru el şi urmaşii lui, Mihai îşi justifica astfel cererea: „Împăratul, măria lui, să caute bine aceasta că Mihail voievod, măria lui, n-au gândit cu aceasta că ar fi el în gura turcilor şi în loc de pieire în Ţara Românească, ce toată frica lăsând-o înapoi, ispitit-au strâşte mare, n-au gândit de paguba ţării într-atâţia ani şi de chelciugul lui, ce în toate striştile au ispitit în băsăul turcilor [...] iar Mihai voievod cu tocmeala lui

---

[997] Vezi mai sus, p. 83-85.

[998] N. Iorga, *Documente noi dela Petre Şchiopul fi Mihai Viteazul,* în Acad. Rom. ist., ser. II, tom. XX, p. 457-458 şi Hurmuzaki, *Documente,* XII, p. 699-701.

[999] Hurmuzaki, *Documente,* XII, p. 477.

[1000] Ibidem, XII, p. 509.

[1001] N. Iorga, op. cit.

[1002] Hurmuzaki, *Documente,* III, 1, p. 397-398.

[1003] Veress, op. cit., VI, p. 13.

[1004] Hurmuzaki, *Documente,* XII, p. 550-551.

[1005] Ibidem, p. 605-609 şi Veress, op. cit., VI, p. 9 şi 13.

[1006] N. Iorga, op. cit., p. 42-46.

şi cu pieire a mulţi vornici au luat Ardealul şi l-au închinat cinstitului împărat şi de acum înainte se făgăduieşte domnealui până va fi viu cu mare credinţa va sluji împăratului şi ţării ungureşti şi toată creştinătatea."[1007] La curte cererile domnului puneau în încurcătură pe cei ce vedeau Ardealul curând în stăpânirea lor şi sunt mărturisiri că „nu ştim cum vom putea scoate pe valah din ţară şi să-l mulţumim."[1008]

Între timp, tratativele urmau şi în Ardeal, unde sosise pe lângă Mihai un trimis imperial, italianul Carlo Magno, un om de inimă şi inteligent, care ajunse în cei mai buni termeni cu domnul, se stimau reciproc, luau masa împreună şi Mihai îi dăruise portretul său şi al fiului său.[1009] Dar curând el fu înlocuit cu doi sfetnici ai împăratului, David Ungand şi Mihai Szekely, cu titlul de comisari, un fel de sfetnici ce urmau să ajute pe domn în cârmuirea Ardealului. Ei fură primiţi cu mare cinste la Alba Iulia la 10 februarie 1600.[1010] Cei doi comisari nu erau de acord între ei, Szekely sfătuia pe împărat să lase Ardealul domnului român[1011] pe când Ungand de la început i s-a arătat potrivnic şi era gata să plece urechea la toate pârile şi calomniile împotriva lui Mihai, cu care umplea lungi rapoarte către curte.[1012] Ungand fusese şi el la început de părerea colegului său, însă trecând prin tabăra lui Basta, acesta împreună cu nunţiul Malaspina îl convinseseră că Mihai e un tiran care trebuie neapărat înlăturat.[1013] Comisarii aduceau, după lungi întârzieri, bani de la împărat, însă o sumă cu totul insuficientă pentru nevoile oştirii,[1014] şi astfel putură începe tratările. Ei îşi dădură seama că boierii împing tot mai mult pe Mihai să nu cedeze Ardealul, pe când arhiducii şi sfetnicii împăratului se pronunţaseră aproape toţi pentru înlăturarea lui.[1015]

La mijlocul lui februarie se întoarse Stoica cu răspunsul împăratului,[1016] laude pentru credinţa domnului, purtarea lui Basta e scuzată şi îndreptăţită, în privinţa cererilor de bani, i se amintea lui Mihai că „au înţeles măria lui că Mihai voievod tot venitul şi prada au luat la sine, care face mult preţ." Iar problema stăpânirii Ardealului e lăsată deschisă, încredinţată comisarilor din Ardeal. Cumplită fu mânia lui Mihai aflând acest răspuns, care era un refuz; el cheamă pe comisari la dânsul şi le striga: „Am luat Ardealul, punând în joc viaţa mea [...] am crezut că împăratul nu-mi trimite numai laude deşarte, ci steagul împărătesc şi scrisoarea lui cu pecetea. Aşadar, vor să mă alunge din Ardeal, cum alungi o femeie păcătoasă, asta n-o va îngădui Dumnezeu, nu voi îngădui eu să fiu alungat, chiar de ar fi să-mi las capul, căci am luat ţara cu sabia mea [...] Pentru împăratul romanilor am primejduit ţara mea, viaţa mea, a soţiei, a fiului meu şi a boierilor şi-mi trimite ca răsplată trei foi de hârtie pline de otravă, ruşine şi ocară!" Ungand se grăbeşte să însemne că voievodul a întrebuinţat cuvinte de ocară la adresa împăratului şi l-a făcut trădător.[1017] Şi poetul Palamede scria: „Cam ciudat lucru i s-a părut lui Mihai aceasta: o ţară pe care el o cucerise prin sabie s-o stăpânească alţii."[1018]

Pe când unii aminteau domnului că a luat Ardealul cu banii împăratului,[1019] boierii, dimpotrivă, îl sfătuiau să nu dea aceasta ţară. Stoica spunea comisarilor: „Domnul şi boierii lui nu mai pot rămâne în Ţara Românească, ţara aceasta (Ardealul) e frumoasă, de aceea el şi cu oamenii lui se îndrăgostesc tot mai mult de ea, pe măsură ce trece vremea."[1020] Chiar când domnul voia să cedeze, boierii erau de pază lângă dânsul şi nu traduceau cuvintele spuse în acest sens.[1021] Se dădu de veste că dacă Mihai în adevăr spusese la început că va lăsa ţara, o făcuse din politeţe faţă de

---

[1007] Ibidem, p. 176-177.
[1008] Hurmuzaki, *Documente,* XII, p. 655.
[1009] Ibidem, p. 671.
[1010] Ibidem, p. 687-689.
[1011] Ibidem, p. 683-684, 720, 879.
[1012] Ibidem, p. 722 şi urm.
[1013] Veress, op. cit., V, p. 360-361.
[1014] Ibidem, VI, p. 34-35, cf. şi p. 24. Se dedeau numai 55.000 de taleri din 100.000 promişi pe un trimestru.
[1015] Hurmuzaki, *Documente,* XII, p. 501-502, 536-539, 590-591.
[1016] Textul latin, *Monum. Comit. Trans.,* III, p. 487 şi urm. text românesc, N. Iorga, op. cit., p. 485-487.
[1017] Hurmuzaki, *Documente,* XII, p. 703 (17 februarie 1600).
[1018] Palamede, traducere Tafrali, *Literatura şi Arta română,* IX, 1905, p. 492.
[1019] Veress, op. cit., VI, p. 93.
[1020] Hurmuzaki, *Documente,* XII, p. 736.
[1021] Ibidem, IV, l, p. 30.

împărat, crezând că un suveran aşa de puternic nu-i va cere să plece, ci-i va lăsa lui Ardealul ca răsplată a slujbelor sale.[1022]

Situaţia diplomatică era foarte turbure, banii pentru oştire fuseseră refuzaţi,[1023] când Mihai porni să cucerească Moldova, fapta care în gândul său urma să înduplece pe împărat, căci el ştia să rezolve împrejurările grele numai cu sabia. Dar în lipsa lui comisarii se certară cu boierii, în special cu logofătul Teodosie, care-i arestează,[1024] clevetirile şi calomniile duşmanilor au frâu liber. Atunci porni de la Praga un sol mare, doctorul Pezzen, consilier al împăratului şi Mihai se întoarse din Moldova, nădăjduind că problema Ardealului va fi sfârşit dezlegată. Dar Pezzen venea hotărât să ceară ţara pentru împărat, din Satu-Mare scria banului Mihalcea că Mihai nu are dreptul să se poarte ca stăpân în Ardeal şi că a abuzat de puterea sa.[1025] Banul, care nu era obişnuit să-şi ţie gura, spuse lui Pezzen la prima întrevedere că, dacă nu se va înţelege cu domnul, „veţi vedea ce soarta vor avea Caşovia, Viena şi Praga."[1026] La 21 iulie solul împăratului fu primit de domn la Alba Iulia[1027] şi tratările fură lungi şi anevoioase. În primele lui propuneri, Mihai ceru stăpânirea pe vecie pentru el şi urmaşi asupra Ardealului, Moldovei şi Ţării Româneşti, precum şi cedarea cetăţilor de margine ocupate de austrieci, leafă pentru 20.000 de ostaşi pe tot anul. Aceste cereri fură respinse de solul imperial, în ce priveşte Ardealul şi chiar Moldova, iar pentru plata oştirii se scuză cu lipsa de bani. Atunci Mihai prezintă în două rânduri noi propuneri, cele din urmă prevăd pentru el numai Ţara Românească şi Moldova ca domn ereditar, iar Ardealul numai ca guvernator, cu dreptul de a face donaţii şi de a încasa veniturile.[1028] Pezzen rămase să refere împăratului şi plecă mulţumit, dar fără un răspuns precis.[1029] Imperialii încurajau prin atitudinea lor pe duşmanii lui Mihai să se răscoale şi aşteptau prilejul care le va da Ardealul în mână. În august fu trimis la Praga logofătul Teodosie să primească un răspuns definitiv, dar el se afla încă acolo când răscoala Ardealului începu şi cu ea prăbuşirea stăpânirii lui Mihai.[1030]

CAUZELE CĂDERII LUI MIHAI VITEAZUL

Problema socială. Epopeea războinică a lui Mihai Viteazul a fost cu putinţă pentru că personalitatea lui s-a ridicat pe anume temelii prielnice, înăuntru o boierime avută şi războinică, al cărei reprezentant a fost, în afară, pe lângă sprijinul habsburgic, mişcarea ortodocşilor de peste Dunăre. De ce însă această operă politică a marelui domn a fost aşa de puţin trainică şi s-a prăbuşit îndată după ridicarea ei?

Din cele arătate până aici se pot zări uşor slăbiciunile şi pricinile ce au adus căderea. Odinioară N. Bălcescu, deşi se apăra că nu judecă pe Mihai „după ideile de democraţie ale veacului nostru," socoate că aceste idei erau şi pe atunci, deci domnul n-ar fi trebuit să jertfească pe ţăranii munteni boierilor, nici, mai ales, pe cei ardeleni nobilimii maghiare. Făcând-o, „Mihai trăda misia sa în Ardeal şi merita d-a cădea."[1031] "[1]." A. D. Xenopol, un frumos spirit sintetizator, socoate această învinuire nedreaptă, Mihai a fost omul vremii lui, vremea în care nobilimea cârmuia şi ţăranul asculta. Dar autorul *Istoriei românilor din Dacia Traiană* scrie totuşi în opera sa un capitol

---

[1022] Ibidem, p. 75.
[1023] Hurmuzaki, *Documente,* IV, 1, p. 53, 57, 61 şi XII, p. 885 şi 912.
[1024] Ibidem, XII, p. 926-927.
[1025] Ibidem, IV, l,p. 87.
[1026] Ibidem, XII, p. 963-964.
[1027] Textele propunerilor şi contra propunerilor în ungureşte, ibidem, XII, p. 955-962 şi româneşte la Iorga, op. cit., p. 49-50.
[1028] Veress, op. cit., VI, p, 156-157 şi Hurmuzaki, *Documente,* XII, p. 979.
[1029] Hurmuzaki, *Documente,* XII, p. 975, 992 şi Meteş, *Domni şi boieri români la Cluj,* p. 17.
[1030] Veress, op. cit., VI, p. 57.
[1031] Nicolae Bălcescu, *Românii sub Mihai Voievod Viteazul*, ed. Casa Şcoalelor, 1908, p. 291.

intitulat: *Politica potrivnică poporului de jos, cauza căderii lui Mihai*,[1032] [m2], recunoscând însă o fatalitate a mediului istoric, ce l-a silit pe viteazul domn să ducă politica greşită pe care a avut-o.

Din cele ce am arătat mai sus, putem afirma mai mult decât atât: singura pătură socială care avea concepții politice şi care avea şi o putere economică era boierimea, pe ea s-a întemeiat Mihai, cu ea s-a ridicat şi cu ea a căzut, a fost domnul ei. Chiar dacă, prin absurd, un domn de atunci ar fi avut ideea modernă de a întemeia un stat românesc pe țărănime, n-ar fi putut-o face, pentru că nici politiceşte, lipsită de conştiința politică, nici economiceşte, lipsită de bani şi de la o vreme şi de pământ, țărănimea, atât dincoace, cât şi dincolo de Carpați, nu ar fi putut da un reazim. Mihai n-a avut în aceasta privință o politică greşită, el s-a sprijinit pe singura clasă care atunci îi putea oferi un reazim, boierimea. Problema se pune altfel: putea aceasta boierime munteană să fie atunci o temelie destul de puternică pentru a menține toate cuceririle lui Mihai Vodă şi stăpânirea a trei țări înconjurate de duşmani? Credem că nu, cum vom vedea îndată.

Mihai Viteazul şi ideea națională. Această problemă socială a fost pusă de istorici din pricina legăturii ei cu problema națională. Ei socoteau că Mihai, unind cele trei țări române sub stăpânirea lui, ar fi trebuit, ca să alcătuiască din ele un stat românesc, să guverneze Ardealul cu țărănimea, căci acolo nobilimea era străină. Am văzut însă că în Ardeal, în timpul stăpânirii domnului român, a fost o pătrundere a elementului boieresc muntean, care a căutat cu tot dinadinsul să ia locul celui unguresc, aşa încât înfățişarea istorică a lucrurilor se schimbă, am fi putut avea un stat boieresc românesc de pe urma lui Mihai. Dar ideea națională, sub forma ei politică, a unității de stat, nu exista încă atunci, nici la noi, nici aiurea. Mihai a cucerit Ardealul şi Moldova, nu din cauza caracterului lor românesc, ci pentru că se depărtaseră de la unirea încheiată între ele pentru a lupta cu turcii. El a restabilit această unitate a Ligii încheiate în 1594, ideea politică ce l-a călăuzit a fost aceea a unității pe temei de cruciadă. De aceea nu l-a preocupat unitatea politică, a fost domn peste trei țări, cu granițele lor, cu guvernele lor deosebite.

Dacă din punct de vedere politic nu a fost călăuzit de ideea națională, avem totuşi dreptul să punem întrebarea: Nimic din ceea ce ne turbură pe noi azi, nimic din simțul de solidaritate şi de iubire între oamenii de aceeaşi limbă nu l-a atins oare pe primul domn al tuturor românilor?

Judecând azi în deplină cunoştință de cauză, având în față mărturiile trecutului, corespondența lui Mihai şi a celor ce l-au înconjurat, actele lui de guvernământ, acum aproape deplin cunoscute, nu avem dreptul să răspundem negativ.

Solidaritatea între români nu era la Mihai o idee politică, dar când vedem că impune dietei ardelene să ia măsuri în favoarea satelor româneşti din Ardeal în dauna ungurilor şi a saşilor, când întemeiază o ierarhie pentru români în această țară şi în Maramureş şi o pune sub controlul mitropoliei din Târgovişte, când caută să introducă în Ardeal preoți şi boieri munteni, suntem în drept să vorbim de un sentiment, un instinct poate, de solidaritate românească. Şi la boierii lui licăresc primele lumini ale aceluiaşi sentiment; când vor să descalece în Ardeal, ei ştiu că aceasta e o țară românească. Boierii duşmani ai lui Mihai, în frunte cu Dan vistiernicul, care fugiseră în Moldova şi cereau ca stăpân pe Simion Movilă, fratele domnului Moldovei, scriau la 1598: „Toți boierii şi toată Țara Românească îl vor şi îl iubesc, ca să fim împreună şi în unire cu Moldova, *căci suntem toți de o limbă şi de o credință*."[1033] Era deci în boierime ceva din acest gând mare, care va înflori mai târziu, cuprinzând neamul nostru întreg.

Dar o idee hotărâtă de unitate politică românească n-o putem căuta în vremea lui Mihai. Dacă ar fi avut-o totuşi, ar fi fost opera lui mai trainică, în condițiile de atunci? Ne îndoim, căci mijloacele de care ar fi dispus rămâneau aceleaşi; credincioşii lui, cei ce l-ar fi înțeles, nu s-ar fi înmulțit prea mult. Cauzele căderii lui Mihai trebuesc căutate aiurea.

Situația economică. Domnia lui Mihai cade într-o perioadă de decădere economică din istoria noastră, datorată, cum am văzut, mutării şi tăierii drumurilor de negoț, sărăcirii țărănimii şi exploatării turceşti. Mihai n-a avut la îndemână mijloacele materiale cu care să susție marile lui idei. Temeiul pe care şi-a clădit opera politică a fost mai ales boierimea munteană. Este adevărat că această clasă era bogată şi pentru apărarea averilor ei amenințate s-a sculat împotriva turcilor, a

---

[1032] A. D. Xenopol, *Istoria românilor din Dacia Traiană*, ed. III-a, V, p. 334-338.
[1033] Hurmuzaki, *Documente-Supliment,* II-1, p. 488.

căutat apoi să se mute în Ardeal. Dar bogăţia ei era pământul şi roadele lui, era întemeiată pe o economie naturală, nu pe economia în bani şi vremile de atunci cereau bani. Am văzut că în toată Europa oştirile de mercenari înlocuiseră oştile de ţară şi cu mercenari a trebuit să lupte şi Mihai, cu o oaste care costa aproape 100.000 de taleri pe lună, sumă uriaşă. Câtva timp domnul român a avut banii plătiţi de împărat, dar când n-a mai primit pensia obişnuită, dezastrul a fost aproape. Ţara Românească a fost cumplit prădată timp de şapte ani în şir, foametea şi mizeria au dus la o catastrofă a clasei ţărăneşti, de care s-a resimţit, firește, toată starea economică a ţării. Ardealul, mai ferit, era totuşi sărac când l-a cucerit Mihai şi domnul român a fost silit să scoată din aceasta ţară tot ce avea nevoie şi ceea ce ea însă nu putea da. Am cercetat amănunţit cârmuirea lui Mihai în Ardeal, am văzut jertfele cumplite pe care le-a cerut el ţării de peste munţi, jertfe ce însă nu puteau împlini nevoile lui. Oştenii neplătiţi se răscoală, pradă şi ard, anarhia se întinde peste tot, acelaşi lucru, deşi avem ştiri puţine, se petrece desigur şi în Moldova. Oştirea cu care cucerise Mihai Ardealul şi Moldova se destramă sub ochii lui, la Mirăslău era o adunătură ce nu mai semăna nici pe departe cu armata de la Şelimber.

Ca să păstreze cuceririle sale, Mihai ar fi trebuit să aibă o temelie economică internă mai largă, ce l-ar fi scutit de dependenţa de banii împăratului. N-a avut-o, pentru că ţările peste care a domnit nu i-o puteau da atunci şi aceasta este principala cauza a căderii lui. Cât a putut totuşi face în aceste împrejurări vitrege, întemeiat pe sabia lui şi pe boieri, ca oştean al lui Christos, este minunat, este o biruinţa a gândului.

Fost-am noi românii un popor foarte sărac şi pentru orice încercare de ridicare n-am putut plăti, decât cu sângele nostru.

Situaţia politică europeană. Dacă e drept că trebuie să căutam pricina scăderilor noastre întâi la noi înşine, nu este însă mai puţin adevărat că şi mediul politic general înrâureşte soarta fiecărui stat. Ridicarea lui Mihai nu se putea menţine în situaţia politică a Europei de Răsărit de atunci. El se afla prins între trei mari împărăţii: Imperiul turcesc care apucase pe calea decăderii, era încă la începutul ei şi era totuşi o mare putere, poate cea mai mare din Europa, Habsburgii, care aveau în spatele lor Imperiul german şi Spania, Polonia, care avea atunci în fruntea ei un mare militar şi om de stat, Zamoyski. Prin jocul rivalităţilor dintre aceste trei mari puteri izbutise să se ridice Mihai; pe temeiul războiului între Habsburgi şi turci liberase ţara de aceştia din urmă, pe temeiul rivalităţii economice şi politice între Habsburgi şi poloni alungase instrumentele polone din Ardeal şi Moldova, Andrei Bathory şi Ieremia Movilă. Dar, deodată, domnul român devine prea mare, nu mai e un instrument, e o putere care ameninţă să întârzie izbânda celorlalte trei puteri. Atunci el se văzu prins între imperialismele habsburgic, polon şi turcesc, fără să se mai poată sprijini pe nici unul din ele. În tragicele luni din toamna anului 1600, Mihai avu împotriva lui în acelaşi timp şi pe imperiali şi pe poloni şi pe turci.

Să adăugăm la aceasta faptul că pentru Mihai cruciada şi lupta creştinătăţii unite împotriva păgânului erau o realitate, pe când pentru ceilalţi, mai ales pentru Habsburgi, erau un mijloc de a-şi satisface interesele egoiste. Mihai a fost înşelat de politica meschină şi calculată a duşmanilor lui, n-a avut la îndemână o diplomaţie care să-l lumineze în privinţa politicii din afară, să-i câştige prieteni, să-l facă iubit sau măcar cunoscut aşa cum era în realitate.

Căderea lui Mihai nu se datoreşte nici unor greşeli în politica lui socială sau naţională, nici unor greşeli militare, el a căzut pentru că n-a avut înăuntru o temelie economică a operei sale, în afară a fost victima imperialismelor ce ne înconjurau, toate unite împotriva lui.

PRĂBUŞIREA

Răscoala nobilimii ardelene. Apăsarea fiscală pe care Mihai era nevoit să exercite asupra Ardealului a produs răscoala nobilimii împotriva lui. La 1 septembrie 1600 domnul cheamă din nou dieta la Sebeşul Săsesc, toată lumea pricepu că e vorba de noi impozite pentru oştire şi nobilii se

retraseră la Turda, începând răzvrătirea.[1034] Erau încurajați de dizolvarea armatei neplătite, de dușmănia fățișe a solilor imperiali împotriva lui Mihai şi de nădejdea întoarcerii lui Sigismund Bathory cu ajutor polon.

În timpul expediției din Moldova a lui Mihai, „începându-se sfaturi mincinoase şi viclene asupra lui, întâi despre unguri, că nu-l sufere să le fie domn, ci trimiseră la craiul leşesc să le dea pe Batăr Jicmon să le fie iar crai."[1035] „De toate părțile muncia (ungurii) în tot chipul, că doar s-ar mântui, să nu le fie crai un rumân, precum le era," scrie altă cronică munteană.[1036] Însuşi Moise Szekely, generalul ungur al lui Mihai, fugi în Polonia câteva zile înainte de adunarea de la Turda şi la 30 august sosea în fața cancelarului polon cu o sută de oşteni, spunând că după luptele de la Hotin, el oprise pe domnul român să năvălească pe neaşteptate în Polonia, pentru care Mihai îi poartă pică şi-l amenință cu moartea.[1037] Văzându-se înconjurat de dușmani, Mihai trimisese o scrisoare de alarmă arhiducelui Maximilian, arătându-i strâmtoarea cumplită în care se află din pricina lipsei de bani pentru oaste. Aceasta va depărta de la el sufletele soldaților, nobilii uneltesc împotriva lui, Sigismund Bathory caută să atragă armata de partea sa, Moise Szekely a fugit. Dacă nu va primi bani pentru oşteni, întreagă creştinătatea poate fi târâtă în mare primejdie.[1038] Se vede bine că Mihai n-a fost surprins de evenimente, şi-a dat seama de prăpastia ce i se deschidea sub picioare.

Răsculații de la Turda aleg ca şef pe Ştefan Czaki, fostul sfetnic al lui Mihai, şi dau proclamații către secui, Bistrița şi alte oraşe, arătând de ce s-au răsculat: tirania şi apăsarea lui Mihai, şi cer tuturor să vie cu ei.[1039] O parte din mercenarii domnului, nădăjduind că vor fi în sfârşit, plătiți, trecură în tabăra nobililor,[1040] oraşele făcură la fel, Clujul trimise răsculaților 2000 de florini şi Bistrița tot atât,[1041] Clujenii sosiră înarmați în tabără,[1042] Sibiul se sculase cel dintâi, braşovenii erau nehotărâți, dar aflând de hotărârea sibienilor, le urmară pilda, făcând o adunare la 11 septembrie, în urma căreia arestară pe boierii români din oraş.[1043] Singuri secuii se arătară credincioşi lui Mihai şi năvăliră în Țara Bârsei, prădând şi arzând satele săseşti.[1044]

Mihai Viteazul se afla într-o situație grea, oştirea lui era împărțită, o parte era în Moldova, alta în Țara Românească, iar oştenii din Ardeal erau nesiguri şi neplătiți. El încercă să trateze cu răsculații, trimițând în tabăra lor pe Luca Trauzner, care aminti nobililor din partea domnului, cum „capetele tuturor au fost în mâinile mele, dar m-am purtat cu atâta îndurare, încât nimănui nu i s-a întâmplat nimic." Ostaşilor le-a amintit în ce sărăcie erau în Țara Românească, acum s-au îmbogățit, „eu însumi am rămas aproape sărac, numai ca să-i pot îmbogăți pe ei [...] i-am ținut, nu ca pe slujitorii mei, ci ca pe copiii mei." Cu Trauzner venise de la domn şi un iezuit din Târgu-Mureş, dar nici unul nu fu lăsat să vorbească, de teamă să nu convingă pe oşteni.[1045]

Totuşi nobilimea nu avea destulă putere ca să înfrunte pe Mihai, aşa slăbit cum era; domnul avusese grijă să trimită în Moldova pe cei mai mulți oşteni unguri ardeleni din armata lui. Răsculații se adresară atunci cu o foarte ciudată şi interesantă scrisoare boierilor moldoveni. Ştiind că limba oficială în Moldova e slavona, pe care n-o cunoşteau, scriseră boierilor în dialectul rutean din Maramureş.[1046] „De la noi de la toți nobilii mari şi mici şi cu toți locuitorii şi împreună cu toți slujitorii de oaste şi cu toți oamenii, câți suntem mai de frunte în toată Țara Ungurească şi de peste tot, scriem tuturor boierilor mari şi mici din Țara Moldovei [...] Să ne sfătuim împreună pentru acest

---

[1034] Crăciun, op. cit., p. 136-137.
[1035] *Cronica anonimă,* în *Revista pentru istorie, arheol. şi filol.,* XI, p. 134.
[1036] Constantin Filipescu, *Istoriile domnilor Țării Româneşti,* ed. Iorga, p. 95.
[1037] Dzialynski, *Collectanea vitam resque gestas Ioannis Zamoyscii illustrantia, Poznan,* 1861, p. 282.
[1038] Hurmuzaki, *Documente,* XII, p. 1009, (23 august 1600).
[1039] Ibidem, p. 1019-1020, IV-1, p. 122 şi Veress, op. cit., p. 174.
[1040] Crăciun, op. cit., p. 136.
[1041] Szádeczky, *Erdély és Mihali vaida,* p. 372-373.
[1042] Hurmuzaki, *Documente,* XII, p. 1023.
[1043] Simon Massa, în *Quellen,* V, p. 290-291.
[1044] Ibidem, p. 291-292 şi Szádeczky, op. cit., p. 375-376.
[1045] Crăciun, op. cit., p. 136-137.
[1046] P. P. Panaitescu, op. cit., p. 130-132.

om rău şi fără credinţă creştinească, Mihai voievod, de răutăţile pe care le avem de la dânsul, de când a năvălit în ţara noastră cu tistii lui şi cu popii lui şi cu hoţii lui. Iar domnii de mai de mult ai ţării noastre ungureşti şi ai ţării voastre, Moldova, scriau către noi pace adâncă şi bună vecinătate şi bună prietenie, iar din vremea când s-a ridicat între noi Mihai voievod din Ţara Românească pustiu este totul la noi, ca şi la voi, bisericile sunt prădate, femeile şi fetele oamenilor sunt ruşinate şi curţile voastre sunt arse cu foc, ca şi în ţara noastră ungurească şi ne-a pus sub mare greutate şi robie, pe care n-o putem suferi nici noi, nici voi. Deci, ai noştri cu toţii, de la mic până la mare, s-au ridicat împotriva lui şi pe voi vă rugăm să ne daţi ajutor şi să fiţi cu noi, aşa ca Mihai voievod să nu mai stăpânească asupra noastră [...] Deci voi toţi, cu ajutorul lui Dumnezeu, ridicaţi-vă asupra lui cu toţii, pentru relele şi greutăţile ce a pus asupra noastră. Acum este vremea ca să fim împreună [...] Iar oastea cea mare ungurească care este acolo, cum va auzi scrisoare de la noi, să vie cât mai repede la noi şi cu celelalte oştiri să faceţi cum ştiţi. Şi iarăşi vă rugăm ca oştirea noastră să poată veni în pace la noi." Dar „marea oştire" ungurească din Moldova nu sosi la timp şi nici Sigismund nu se ivi şi atunci răsculaţii, de voie, de nevoie, fură siliţi să se arunce în braţele imperialilor. Generalul Gheorghe Basta, de origine albanez, comanda oastea imperială la marginile Ardealului şi era un vechi duşman al lui Mihai, de când acesta nefiind ajutat la cucerirea ţării, îl învinuise la curte de incapacitate şi chiar de trădare.[1047] Aflând de răscoala ardelenilor, el intră în ţară cu oastea lui, chemat chiar de Mihai, care vedea în generalul oştirii împărăteşti un aliat firesc.[1048]

Memoriile lui Basta, redactate de Spontoni, recunosc că el venise să ajute pe Mihai şi generalul scria el însuşi că „unii rău informaţi zic că aş fi greşit, ajutând pe răsculaţi, întrucât aveam mai înainte însărcinarea de a ajuta pe valah."[1049] Care să fie pricina trecerii neaşteptate a lui Basta de partea duşmanilor lui Mihai? Spontoni arată că a şovăit multă vreme, a cerut sfatul căpitanilor şi într-un târziu s-a hotărât să ia parte răsculaţilor, care-i făgăduiau credinţă veşnică, de teamă că, ajutând pe Mihai, nobilii ar fi chemat în ajutor pe poloni şi pe turci.[1050] Oricât de independent putea fi un general imperial, într-o vreme când împăratul era nebun şi autoritatea împărţită între arhiducii rivali, totuşi nu putea lucra cu totul după voia lui. Credem că Basta ştia dorinţa imperialilor de a lua pe seama lor Ardealul, din care nu putuseră scoate pe Mihai cu diplomaţia şi aşteptau un prilej nimerit să-l înlăture. Fără un ordin precis, a simţit dorinţa stăpânilor lui, cum rezulta din purtarea lor faţă de Mihai. De aceea înfrângerea lui Mihai se datoreşte, nu iniţiativei lui Basta, ci sacrificării lui de către Habsburgi, dovadă că purtarea generalului a fost aprobată la curte. Basta primeşte jurământul de credinţa al lui Czaki şi al nobililor pentru împărat şi la 14 septembrie îşi uneşte oştile cu ale lor în tabăra de la Turda.[1051]

Luptele de la Mirăslău şi Braşov. Unirea lui Basta cu nobilii a fost mult uşurată de predarea cetăţilor Chioara şi Uioara prin trădarea lui Aga Leca;[1052] din Turda oştile unite germane şi ungureşti se îndreptară spre Alba Iulia, dar la Mirăslău, într-un loc strâmt, între Mureş şi dealuri, apărat în faţă de pârâul Lapad şi de o pădure întărită cu şanţuri, dădură de Mihai.[1053] Domnul venise din Sebeşul Săsesc cu oaste de strânsură, ceva cazaci călări, secui, dar mai mult sârbi şi ţărani, vreo 10-12.000 de oameni.[1054] Basta avea 18.000 de oameni, dintre care 6.000 de călăreţi germani şi flamanzi.[1055] La 18 septembrie 1600 lupta începu prin duelul artileriei. Văzând pe domn bine

---

[1047] Veress, *Epistolae Georgii Basta,* p. 348, scrisoarea lui Basta din 16 februarie 1600: „Io faró restare et essi (acuzatorii) et il Valacco per bugiardi et infami," cf. şi Hurmuzaki, *Documente,* IV-2, p. 344 şi XII, p. 516.

[1048] Hurmuzaki, *Documente,* XII, p. 1016.

[1049] Ciro Spontoni, *Historia della Transilvania,* Veneţia, 1638, p. 103: „Era si partito il Basta con il suo essercito ben in ordine, marchiando alia volta di soccorere il Valacco."

[1050] Spontoni, op. cit., p. 104-106.

[1051] Hurmuzaki, *Documente,* IV-1, p. 126, XII, p. 1023, 1030, Veress, *Documente,* VI, p. 205, Spontoni, op. cit., p. 107-108, Veress, *Epistolae G. Basta,* p. 411-414.

[1052] Basta cere împăratului să răsplătească pe Leca pentru aceasta, Veress, *Epistolae,* p. 451.

[1053] Situaţia locului descrisă de Gen. R. Rosetti, *Evoluţia tacticii,* Acad. Rom. ist. ser. III, tom. IV, p. 133 şi idem, *Essais sur l'art militaire,* p. 101. Existenţa unei păduri întărite e atestată de relaţia germană publicată de Veress, *Documente,* VI, p. 192-194.

[1054] Veress, loc. cit., cifra e dată de comisarul imperial Ungand, Hurmuzaki, *Documente,* IV, 1, p. 134.

[1055] Relaţia lui Cavriolo venit din tabăra lui Basta, Veress, op. cit., VI, p. 204-209, după care scrie şi Tarducci (Hurmuzaki, *Documente,* IV-2, p. 583-592). Ştirea din tabăra duşmană că oastea lui Mihai era de două ori cât a lui

întărit, Basta se prefăcu că se retrage peste satul Mirăslău, dar se opri la creasta de deal Kerekdomb, unde avea o poziție superioară și-și așează acolo artileria. Mihai, care nu mai avea pe lângă dânsul oșteni încercați și cu experiență, făcu greșeala să urmărească pe Basta, socotind că se retrage. El așează mica lui oaste într-o singură linie, la stânga secuii cu tunurile, la centru cavaleria, la dreapta cazacii. Dar Basta acoperit de dealul înalt, trimite un detașament de mușchetari care ocolesc stânga lui Mihai, atacă pe secui și le ia tunurile. Atacul principal îl dă însă la centru cu trupele germane, centrul lui Mihai nu se poate împotrivi, cavaleria se risipește, o parte din cazaci trec la dușmani, secuii luați între două focuri sunt măcelăriți, o mare parte din ostași se înecară în Mureș, pe care Mihai izbuti să-l străbată călare înot,[1056] luând cu sine și steagul cel mare al oștirii un steag alb cu scut verde, pe care se vedea un corb cu crucea în cioc.[1057]

Pe un deal înalt rămăseseră izolați 2.000 de secui, care luptaseră până la urmă pentru domnul român, Basta le dărui viața, dacă se predau, ceea ce ei primiră, însă nobilii neținând seama de cuvântul dat se aruncară ca fiarele asupra lor în timpul nopții și-i măcelăriră, „faptă crudă și barbară," scrie biograful lui Basta.[1058]

Mihai trecu aproape de Sibiul răsculat, lângă care îl întâmpinară oști venite din Țara Românească,[1059] apoi se retrase la Făgăraș, singura cetate ardeleană ce o mai avea și unde-și adăpostise familia și averile[1060] și de acolo trecu la Râșnov.[1061] Acum începură să sosească în cete oștile din Moldova și din Țara Românească, precum și secuii, ridicați cu toții la chemarea domnului. Locul cel mai potrivit pentru unirea acestor cete era Țara Bârsei, spre care duceau drumurile de la Bran, Buzău și Oituz, dar Brașovul, cum am văzut, trecuse de partea răsculaților. Brașovenii se înarmară și încercară să împiedice unirea oștilor lui Mihai, izbutind să respingă la Prăjmar pe armașul Sava și pe Deli Marcu ce veneau din Moldova. Dar curând sosiră și secuii și pustiiră prin foc și sabie satele săsești.[1062] Brașovenii îngroziți scriau sibienilor că 4.000 de români, sârbi și unguri vin prin Oituz, ridică pe secui și pradă, iar sașii s-au retras sub zidurile orașului.[1063] La 20 septembrie sosi și Nicolae Pătrașcu din Muntenia cu oștile lui, somând pe brașoveni să treacă din nou de partea lui Mihai. Peste câteva zile sosi și domnul dinspre Făgăraș și se ajunse la un adevărat asediu al Brașovului. Deli Marcu încercă un atac la moara de hârtie, trimițând vorbă sașilor că „și noi suntem de partea împăratului," deci să nu se mai împotrivească. La 1 octombrie oștirea lui Mihai atacă Brașovul din trei părți, pe la Timiș, pe la „muntele Judelui," cucerit prin surprindere și pe la moara de hârtie, dinspre șes, alungând pe sași până la „Podul Leproșilor."[1064] Prin aceste mișcări brașovenii fuseseră împiedicați să controleze drumurile din Țara Bârsei și Mihai izbutise să unească toate oștile sale ce veniseră risipite, ba chiar ocolise Brașovul și se afla acum la răsărit de acest oraș, la Prăjmar. Această importantă operație militară de concentrare a oștilor, care-i da o armată nouă învinsului de la Mirăslău, se făcuse fără piedici din partea lui Basta, care nu-l urmărise la timp. Generalul imperial s-a scuzat mai târziu, spunând că era nevoit să supravegheze granița dinspre Moldova, de unde se apropia Sigismund Bathory cu polonii, ceea ce îngădui lui Mihai să câștige timp.[1065] Și cronica țării spune că Mihai „s-a întâmpinat cu dânșii (răsculații), în luncile Brașovului și acolo deteră război unii cu alții și numai decât fu biruit Mihai vodă, că avea oști puține și fugind cu cât scăpară dintr-acel război, trecură în Țara Românească și tăbărâră la sat la Scăeni pre apa Teleajenului."[1066] În realitate lucrurile s-au petrecut altfel, Mihai avea acum iar o

---

Basta nu merită crezare, când știm starea armatei lui in Ardeal. De altfel, cu trupe superioare, domnul nu s-ar fi întărit spre apărare, ci ar fi luat ofensiva de la început.

[1056] Relațiile citate și Spontoni, op. cit., p. 109-119. Analiza tactică la Gen. R. Rosetti, op. cit., p. 132-138 și N. Iorga, *Istoria armatei,* II, p. 32-39.

[1057] Spontoni, op. cit., p. 118.

[1058] Ibidem, p. 121.

[1059] Memoriul lui Mihai către împărat, în Hurmuzaki, *Documente,* IV-1, p. 230-237.

[1060] Spontoni, op. cit., p. 122, raportul lui Zamoyski, *Documente-Supliment,* II-l, p. 639.

[1061] Ibidem.

[1062] Simon Massa, în *Quellen,* V, p. 292-293.

[1063] Szádeczky, op. cit., p. 375-376 (17 septembrie).

[1064] Simon Massa, op. cit., p. 294-297.

[1065] Apologia lui Basta în februarie 1601, Veress, *Epistolae G. Basta,* p. 506-509.

[1066] *Cronica anonimă,* în *Revista p. Ist., Filol. și Arheol.,* XI, p. 134-135. Pasajul nu e decât în versiunea

oaste de vreo 16.000 de oameni[1067] şi ar fi putut da o nouă luptă cu Basta, iar Braşovul fără îndoială ar fi căzut, dar Zamoyski cu polonii ocupaseră între timp Moldova şi înaintau spre Ţara Românească. Mihai a sacrificat Ardealul, ca să apere ţara lui cea veche, cu nădejdea că Basta îl va ajuta împotriva năvălitorilor care ameninţau şi Ardealul, aducând cu ei pe Sigismund Bathory. Din partea lui, Basta, văzând că Mihai are o oaste nouă şi ameninţat fiind şi de poloni, primi să trateze cu domnul român. Mihai trimise la Basta la Sibiu pe Radu Buzescu şi-i ceru să-i lase în stăpânire Făgăraşul şi alte cetăţi.[1068] La început, Basta răspunse aspru, învinuind pe domn că n-a dat din vreme Ardealul împăratului, a ucis pe nobili şi a îngăduit oştenilor să prade, îi ceru să treacă munţii şi să-şi lase familia ca zălog.[1069] Dar peste câteva zile (2 octombrie) sosea în tabăra lui Mihai la Prajmer solul Sebastian Theoköly cu doi nobili, cerând domnului jurământ de credinţă pentru împărat, trimiterea familiei şi a boierilor ostateci. Făgăraşul este refuzat, iar pentru privilegiile secuilor, pe care domnul nu-i uitase nici în clipa părăsirii Ardealului, va hotărî împăratul.[1070]

Mihai trecu atunci munţii prin valea Buzăului, ca să întâmpine pe cancelarul polon ce venea cu Simion Movilă, dar nu trimise pe Pătraşcu şi pe soţia lui în Ardeal decât în ultima clipă, după primele lupte cu polonii.[1071]

La Praga, înainte de a se afla cele petrecute în Ardeal, se dăduse solului lui Mihai răspunsul, supremă ironie, că domnul va fi numit guvernator pe viaţa în Ardeal.[1072] Habsburgii nu ştiau că prilejul aşteptat de a lua Ardealul se şi ivise.

Pierderea Moldovei. Folosindu-se de răgazul ce-i lăsase Mihai, după întoarcerea sa în Ardeal, Zamoyski, fără să mai întrebe dieta, adună oaste mare pe cheltuiala lui şi a nobililor din partidul său, ridică nobilimea din Rusia (Galiţia şi Podolia), ia cu sine pe Sigismund Bathory,[1073] pe Ieremia Movilă şi pe pribegii moldoveni, chiar pe fiul regelui, Vladislav[1074] (viitorul Vladislav al IV-lea) şi porneşte asupra Moldovei. În august Zamoyski socotea cu amărăciune că oastea lui e prea mica şi „ar putea păţi ruşine coroana măriei sale."[1075] La începutul lui septembrie adunase însă 24.000 de oameni (între care 9.000 de cazaci)[1076] şi trimisese înainte pe hatmanul Zolkiewski să studieze locurile de trecere în Moldova. În raportul său Zolkiewski arată că trebuie să se lucreze repede, trecerea Nistrului să se facă la Ustia, moşia Movileştilor, folosind plutele pescarilor. Primejdia mai mare ar fi dacă oamenii lui Mihai ar încerca o mişcare de învăluire prin Pocuţia. Aceste pregătiri erau făcute fără ştirea lui Ieremia Movilă, de care căpitanii poloni se cam fereau.[1077] Pe de altă parte polonii avuseseră grije să-şi asigure prin tratări diplomatice sprijinul turcilor şi al tătarilor.[1078]

La 4 septembrie oştirea cancelarului trecu Nistrul după o scurtă luptă cu un corp de 150 de sârbi şi peste două zile sosi la Cernăuţi.[1079]

Sarcina polonilor în Moldova fu mult uşurată de rechemarea oştilor lui Mihai cu Udrea şi Deli Marcu în Ardeal, unde avea nevoie de ele în lupta lui cu Basta, aşa că năvălitorii nu găsiră în faţa lor decât slabe detaşamente de ariergardă. Totuşi trecerea prin Codrii Cosminului se făcu foarte încet şi abia peste 10 zile oastea ajunse în faţa Sucevii. Sârbii lui Mihai năvăliseră în Pocuţia, arzând satele şi cancelarul fu nevoit să trimită un detaşament împotriva lor, care-i bătu (12 septembrie).[1080] Tătarii şi turcii trimiseră soli oferind alianţa lor, dar Zamoyski se temu de

---

publicată de St. Nicolaescu, dar face parte desigur din original.

[1067] Beduccini, în N. Iorga, *Un nou isvor,* Acad. Rom., ist. ser. III, XII, p. 137.

[1068] Hurmuzaki, *Documente,* IV-1, p. 147 şi Veress, *Epistolae G. Basta,* p. 417-418 (24 septembrie).

[1069] Szádeczky, op. cit., p. 378-379 (Sibiu, 25 septembrie).

[1070] Hurmuzaki, *Documente-Supliment,* II-1, p. 611 şi 626.

[1071] Veress, *Documente,* VI, p. 216-219, Simon Massa, în *Quellen,* V, p. 295-296.

[1072] P. P. Panaitescu, op. cit., p. 133-134.

[1073] Hurmuzaki, *Documente,* III-2, p. 364.

[1074] P. P. Panaitescu, op. cit., p. 152.

[1075] Heidenstein, op. cit., p. 358.

[1076] K. Górski, *Wojna z wojewoda woloskim Michalem (Războiul cu voievodul român Mihai),* în Ateneum, 1894, IV, p. 255.

[1077] Ibidem, p. 257.

[1078] P. P. Panaitescu, op. cit., p. 124-127.

[1079] *Ziarul* expediţiei lui Zamoyski, la Dzialynski, op. cit., p. 280-291.

[1080] Ibidem.

asemenea colaboratori.[1081] La 15 septembrie oştirea polonă se afla în faţa Sucevii apărată de 200 de unguri şi munteni sub Ianoş Kaptury, dar cetăţuia fiind întărită cu ziduri groase, un castel, turnuri în colţuri şi şanţuri adânci de 20 de picioare, Zamoyski hotărăşte să nu dea asaltul.[1082] Îmbrăcat în haine de simplu soldat cancelarul cercetează personal de jur împrejur cetatea, dar explozia unei ghiulele duşmane era să-l ucidă, îi sperie calul, care o ia la fugă. Tot atunci soseşte în tabăra polonilor şi scrisoarea ardelenilor vestind de răscoala lor împotriva lui Mihai. Stroici, fratele logofătului, urmărea în acest timp pe Deli Marcu în retragerea sa spre munţi. Primejdia nu era însă înlăturată pentru poloni, se descoperă între cazacii din oastea lor o conspiraţie, care avea de scop uciderea lui Zamoyski şi predarea tuturor tunurilor lui Mihai; peste câteva zile se vesteşte că însuşi Koska, hatmanul cazacilor, era omul domnului român şi e înlocuit de la comandă printr-un oarecare Havrilo.[1083] La 19 septembrie Zamoyski despărţise din oastea sa 7.000 de oameni cu Iacob Potocki, Moise Szekely şi Stroici cel tânăr, care trecură în Ardeal spre Bistriţa, ca să redea domnia lui Sigismund Bathory,[1084] dar mai târziu, în faţa somaţiei adresate de Basta cancelarului, se întoarseră înapoi.[1085]

Garnizoana Sucevii trimise veste că dacă nu va primi ajutor în timp de 10 zile, va preda cetatea, ceea ce se întâmpla la 27 septembrie, pe când Zamoyski pornise înainte prin Roman şi Bacău.[1086] În sfârşit, după un popas la Lunca Mare, polonii erau la 6 octombrie la Focşani, la graniţa Ţării Româneşti.[1087]

Se punea acum problema acestei ţări, căci prezenţa oştirii imperiale în Ardeal nu mai îngăduia trecerea munţilor, cum proiectase la început cancelarul. În tabăra lui se aflau mai mulţi pretendenţi la tronul muntean, Ioan fiul lui Petre Cercel,[1088] Ladislau Bekes, nobil ungur, care muri însă în timpul campaniei şi corpul său fu depus în cetatea Hotinului,[1089] Dimitrie Cercel, alt fiu al lui Petre, care dădu în scris regelui polon în italieneşte şi iscălind greceşte, în tabăra de la Lunca Mare, că dacă i se va da lui domnia, va plăti polonilor toata cheltuiala războiului, plus 50.000 ducaţi de aur pe an, fireşte pe spinarea Ţării Româneşti.[1090] Dimitrie Cercel era om de 40 de ani, trecuse la catolicism şi stătea de un an în Polonia, era socotit însă un om simplu,[1091] polonii îl închiseră mai târziu la Marienburg, unde-şi sfârşi zilele după mulţi ani ca prizonier.[1092] Dintre toţi candidaţii Zamoyski alese însă pe Simion Movilă, fratele domnului Moldovei, mai ales că era bine văzut şi de turci.[1093]

Lupta de pe Teleajen. Din Lunca Mare, la 1 octombrie, Zamoyski dăduse o proclamaţie către boierii munteni, în care scria: „Am hotărât să urmăresc pe Mihai în Ardeal cu oastea mea, oastea regală are nevoie pentru a ajunge acolo să treacă pe pământul Ţării Româneşti. Am poruncit cu străşnicie ca oastea să se ferească de jafuri, dar având oaste mare, e greu să-i supraveghezi pe toţi. De aceea domniile voastre să duceţi lucrurile mai scumpe şi mai de preţ din calea oştirii. Vă îndemn să-mi daţi de ştire despre cele ce socotiţi că ar fi mai potrivite pentru legile şi libertăţile voastre."[1094] Cancelarul nu renunţase încă la cucerirea Ardealului, unde se afla Mihai şi voia să treacă probabil munţii prin valea Buzăului. Dar domnul român coborî tocmai atunci pe acolo şi se opri la Scăeni, la

---

[1081] Ibidem şi Veress, *Documente,* VI, p. 183-185 (Scrisoarea lui Zamoyski).

[1082] Dzialynski, op. cit., şi P. P. Panaitescu, op. cit., p. 127-130 (Scrisoarea lui Ieremia Movilă).

[1083] Dzialynski, op. cit. Continuarea aceluiaşi ziar, de la 21 septembrie, la Veress, op. cit., VI, p. 242-250.

[1084] Dzialynski, loc. cit. şi Górski, op. cit., p. 260.

[1085] Somaţiile nobililor ardeleni către Sigismund, Hurmuzaki, *Documente,* XII, p. 1042-1043, a lui Basta către Zamoyski, Veress, *Epistolae G. Basta,* p. 415-416 şi 429-431.

[1086] Veress, *Documente,* VI, p. 243.

[1087] Ibidem, p. 221 şi Górski, op. cit., p. 261.

[1088] Veress, op. cit., VI, p. 267-268 şi Heidenstein, op. cit., p. 362.

[1089] Heidenstein, op. cit., şi Ms. Ossolinski din Lwów, Nr. 739-1, f. 48-49 (Cameniţa 23 Noiembrie 1600).

[1090] P. P. Panaitescu, op. cit., p. 132. Cred că Lucomaci, de unde e datată scrisoarea, este Lunca Mare, auzit greşit; la 2 octombrie, data scrisorii, Zamoyski se afla acolo.

[1091] N. Buta, în *Diplomatarium,* II, p. 131, cf şi Heidenstein, loc. cit.

[1092] N. Iorga, în *Omagiu lui Titu Maiorescu,* p. 154-162.

[1093] P. P. Panaitescu, op. cit., p. 129.

[1094] Textul latin, fragment, la Macůrek, op. cit., p. 143, n. 87. Şi aci Lucomaci, în loc de Lunca Mare.

nord de Ploieşti,[1095] unde aştepta ajutorul lui Basta. Zamoyski aflând de sosirea lui Mihai aşteptă întoarcerea oştilor trimise spre Ardeal, apoi ocupa Buzăul la 10 octombrie[1096] şi înaintează sub dealurile spre Ploieşti.

Mihai trimisese în întâmpinarea lui pe Baba Novac, care atacă pe poloni la Năieni din flanc de pe muntele Slonul şi din faţă, pe drumul de ţară, o adevărată cursă, dar polonii iau muntele şi resping atacul (12 octombrie).[1097] O altă luptă are loc la Ceptura, la 14 şi abia la 19 polonii întârziaţi de hărţuieli sosiră în faţa taberei lui Mihai, la Bucov pe Teleajen,[1098] unde domnul se întărise de două săptămâni. Din tabără avem un emoţionant hrisov al lui Mihai către boierul Grama, care stătuse închis pentru pâri nedrepte în turnul din Braşov. Domnul, în clipa supremă, recunoaşte nedreptatea şi-i dăruieşte câteva sate, „temându-se domnia mea de blestemul lui şi al fiilor lui [...] şi să nu port domnia mea blestemul lui, nici fiul domniei mele, Io Niculai voievod." A scris în tabără, „când am fost domnia mea cu oştile la gura Teleajenului, spre a da lupta cu leşii, moldovenii şi tătarii şi turcii [...] Şi de va da bunul Dumnezeu să zdrobesc pe vrăjmaşii noştri sub picioarele domniei mele, atunci domnia mea îi voi face lui şi hrisovul domniei mele" (26 sept./6 oct.).[1099]

Tot de acolo trimite şi o scrisoare deznădăjduită comisarilor imperiali din Ardeal: a trimis pe rând pe fiul sau cu boieri fruntaşi, pe postelnicul Cârstea, pe Radu postelnicul, pe Ştirbey şi n-a primit nici un ajutor, va trimite cu oameni siguri şi pe soţia lui; duşmanul înaintează spre Târgovişte. „Dacă vreţi să-mi trimiteţi ajutor, voi mai aştepta două zile, după aceea va fi cum va vrea Dumnezeu."[1100] Ajutorul imperial nu sosi, căci ungurii ardeleni urmăreau pe germani, „nu cumva să plece în ajutorul lui Mihai" şi Basta se temea de răscoala lor.[1101]

În ajunul luptei decisive, Andrei Taranowski, vechiul prieten al lui Mihai, îi scrie din tabăra polonă, sfătuindu-l să se predea lui Zamoyski, căci acesta îl va trata bine, dovadă exemplul arhiducelui Maximilian, care fiind luat prizonier, a fost după aceea liberat de cancelar.[1102] Mihai nu era însă omul care să se predea fără luptă.

Bătălia decisivă avu loc la Bucov pe Teleajen la 20 octombrie. Zamoyski avea 24.000 de oameni, iar Mihai 16.000 oaste de strânsură.[1103] Tabăra românească era întărită între Teleajen în spate şi râul Bucovel în faţă, având ca temei o pădure întărită, în spatele căreia se afla infanteria aşezată pe 8 rânduri. Zamoyski ocupă Dealul Mare în faţa taberei duşmane şi trăzneşte de acolo pădurea cu toată artileria lui. Sub scutul focului ei, cazacii şi infanteria polonă forţează trecerea râului la aripa stângă, după o luptă de mai multe ore, „deşi erau şanţuri adânci şi frontul era foarte larg." Mihai, care trimisese bagajele înainte, e silit să se retragă spre apus, lăsând mulţi morţi pe câmpul de luptă.[1104] „Am bătut, scrie Heidenstein, pe un om foarte primejdios, care pregătea pierirea Poloniei."[1105]

Năvălirea turcilor şi lupta de la Argeş. În acelaşi timp norii se strângeau din toate părţile cerului asupra stăpânirilor lui Mihai vodă. În iulie se poruncise şi din Constantinopol galerelor să pornească

[1095] *Cronica anonimă,* loc. cit.

[1096] Veress, *Documente,* VI, p. 245.

[1097] Ibidem, p. 239 (relaţia lui Zamoyski) şi Hurmuzaki, *Documente-Supliment,* II, 1, p. 640.

[1098] Hurmuzaki, loc. cit., cf. Górski, op. cit., p. 263-264.

[1099] St. Nicolaescu, *Documente dela Mihai Viteazul,* p. 27-32 şi I. Bogdan în *Prinos lui D. A. Sturdza,* p. 167-170.

[1100] P. P. Panaitescu, op. cit., p. 134-135.

[1101] Simon Massa, în *Quellen,* V, p. 297.

[1102] Hurmuzaki, *Documente,* IV-1, p. 172-173, test polon fără traducere (19 Oct.) Andrei Wilczkowski e o greşeală pentru Andrei Taranowski, cum reiese şi din cuprinsul scrisorii.

[1103] Górski, op. cit., p. 257 şi Gen. R. Rosetti, *Evoluţia tacticei,* p. 136.

[1104] Scrisoarea lui Zamoyski către rege (22 octombrie), Dzialynski, op. cit., p. 191-292; acelaşi către Radziwill, *Script, rerum Pol.,* VIII, p. 158; către Ardeleni (23 oct.), Szádeczky, op. cit., p. 393-394; către nunţiu, Veress, op. cit., VI, p. 238-242; către Basta (25 oct.), Hurmuzaki, *Documente,* IV, 1, p. 184-185, Raportul general al lui Zamoyski, *Documente-Supliment,* II, 1, p. 639-647, acelaşi raport, la Szádeczky, op. cit., p. 383-389 şi la Grabowski, *Starozytnosci historiczne polskie (Antichităţi istorice poloneze),* I, Cracovia, 1840, p. 104-111, ziarul citat, la Veress, op. cit., VI, p. 246-250, Heidenstein, op. cit., p. 361-362, Górski, op. cit., p. 264-270, Gen. R. Rosetti, *Evoluţia tacticii,* în Acad. Rom. ist., ser. III, IV, p. 136-140.

[1105] Heidenstein, op. cit., p. 361.

spre Dunăre.[1106] Vechiul duşman, turcul, găsise şi el prilejul să lovească pe domnul slăbit în luptă; la curtea sultanului, cu toate că unii erau pentru pace, în frunte cu sultana mamă, care se zice că primise daruri de la Mihai, şi spuneau că domnul ar putea să ardă din nou Bulgaria până la Sofia şi să întindă vreo cursă oştirii, evreii aţâţau pe vizir împotriva domnului şi cei mai mulţi erau de părere că nu trebuesc lăsaţi polonii să se întindă singuri în principate.[1107] Solul regelui Poloniei, Andrei Rembowski, vestise pe turci de pornirea apropiată a oştirii cancelarului.[1108] şi sultanul poruncise lui Mahomed Ghuzeldi paşa, fratele marelui vizir şi lui Şaban paşa de Cipru să-i ia înainte şi să ocupe Ţara Românească. Galerele turceşti debarcară oştirea la Giurgiu (21 septembrie) şi ocupă vechea cetate dărâmată în ultimele lupte. Ea fu reclădită ca un punct de pază în coasta ţării şi de acolo cetele turceşti conduse de Eiab paşa înaintează prădând până la Bucureşti şi Târgovişte.[1109] În acest din urmă oraş turcii fură întâmpinaţi de banul Craiovei, Calotă Bozianu, un vechi credincios al lui Mihai, care pieri luptând pentru domnul său. Capul sau însângerat fu trimis ca un trofeu sultanului, alte bande turceşti prădară până la Craiova şi Gherghiţa.[1110] Aceste cete nu alcătuiau o armată şi la sosirea domnului cu oastea din Ardeal, ele se retraseră la Giurgiu, părăsind Târgovişteа şi Bucureştii şi lăsând polonilor sarcina de a se lupta cu Mihai, a cărui sabie le trezea cumplite amintiri.[1111] Pe urma lor merse la Giurgiu, ca sol din partea domnului, Andronie vistierul, mentorul lui Nicolae Pătraşcu, cu multe făgăduieli şi propuneri de pace bine primite de paşă.[1112] Deşi turcii se retraseseră, prădarea ţării şi nimicirea oştii lui Calotă lipsiseră pe domn de ajutor în clipa de nevoie, aşa că Mihai putea scrie mai târziu: „Nu m-aş fi temut niciodată numai de poloni, dacă n-ar fi început de altă parte războiul şi cu turcii.”[1113] Turcii au avut alături de aliaţii lor un rol în căderea lui Mihai, care a fost pe nedrept neglijat de istorici.

Poate niciodată firea dârză a domnului român, care nu se apleca sub vitregia vremilor, nu s-a arătat mai întreagă decât în aceste împrejurări, împotriva lui stăteau turcii, tătarii, germanii, ungurii, polonii şi moldovenii, ţara era cuprinsă de duşmani, oastea lui înfrântă se risipea, el tot n-a pierdut nădejdea şi a rămas în ţară să lupte mai departe. Era un adevărat creştin, încrezător în izbânda cauzei lui drepte.

După lupta de la Teleajen, Mihai a mai rămas în ţară luptând încă o lună şi jumătate. Planul său era să se retragă în Oltenia, ţara lui, să se întărească acolo şi să aştepte plecarea cancelarului, care nu putea ierna cu oştile aşa de departe de Polonia, să primească ajutor de la Basta şi apoi să alunge pe Simion Movilă.

După lupta de la Teleajen polonii ocupă Ploieştii cu palatul domnesc de acolo,[1114] iar Zamoyski luă jurământ de credinţă lui Simion vodă cu făgăduiala unui tribut anual de 40.000 de galbeni, primirea garnizoanelor polone în cetăţi şi angajarea unei oşti de mercenari poloni de 3.000 de oameni pe socoteala ţării.[1115] Cancelarul se simţea bolnav, probleme grave îl chemau acasă şi de aceea se întoarce în patrie, lăsând pe lângă domn pe Ioan Potocki cu trupe călări şi pedestrime. Cazacii nizovi nu voiră să mai lupte, nu se supun şi se întorc şi ei acasă.[1116] Vremea începea să se

---

[1106] Veress, op. cit., VI, p. 163.

[1107] Hurmuzaki, *Documente,* XII, p. 1065 (text italian), aceiaşi relaţie la p. 1280-1281 (text german).

[1108] Instrucţiile lui, Hurmuzaki, *Documente-Supliment,* II, 1, p. 611-617.

[1109] Scrisoarea marelui vizir, la P. P. Panaitescu, op. cit., p. 140-143, scrisoarea sultanului despre aceleaşi evenimente, la Golubev, *Петръ Могила Митр. Кіевскі (Petre Movilă mitropolitul Kievului),* Kiev, 1898, **I,** p. 41-43 şi la Corfus, op. cit., p. 50-54, raportul lui Şaban paşa, în Hurmuzaki, *Documente,* IV, 2, p. 29-39 şi Naima, *Annals,* trad. Ch. Fraser, p. 159-160

[1110] Relaţiile citate şi cea veneţiană, Hurmuzaki, *Documente,* IV, 2, p. 31-32 şi IV, 1, p. 167, Naima, loc. cit. La Golubev numele comandantului ucis e „Golota,” în trad. polonă a lui Naima (Sekowski, *Collectanea z dziejopisów tureckich - Colecţie din istoricii turci,* Varşovia, 1824,1, p. 112), Kality ban Karaczowy, în trad. engleză lipseşte.

[1111] Retragerea turcilor, Hurmuzaki, *Documente,* IV, 2, p. 33, cf. şi IV, 1, p. 161, Mihai către comisarii imperiali la 12 oct.: „Tabăra turcească s-a retras de la Bucureşti la Dunăre, îndată ce a aflat de întoarcerea mea.” Cf. şi p. 167.

[1112] Hurmuzaki, *Documente,* IV, 2, p. 30.

[1113] Raportul către Rudolf al II-lea, ibidem, IV, 1, p. 235.

[1114] Cf. Poema lui I. Otwinowski despre lupta de la Argeş, la P. P. Panaitescu, *Influenţa polonă în opera lui Ureche şi Miron Costin,* Acad. Rom. ist., ser. III, IV, p. 363-366.

[1115] Hurmuzaki, *Documente-Supliment,* II, 1, p. 642-643.

[1116] Otwinowski, la P. P. Panaitescu, op. cit., p. 363-364.

strice, ploile desfundau drumurile, cu multă greutate ajunse Simion la Târgovişte, unde mai prinse câțiva boieri munteni, vistiernicii Papa şi Micul.[1117] Turcii atunci îi trimiseră steag de domnie, renunțând deocamdată la candidatul lor, Radu Mihnea.[1118]

Între timp, Mihai se retrăsese la Craiova şi strângea oaste, țărani sau lefegii risipiți,[1119] cerând stăruitor, dar zadarnic, ajutor de la imperialii din Ardeal, în care nu pierduse încă nădejdea.[1120] La Craiova unii boieri încercară o răscoală văzând situația fără nădejde în care se afla domnul, dar acesta, simțindu-se încă stăpân, îi prinde şi-i omoară,[1121] de altfel Buzeştii, Udrea, Baba Novac şi vechii lui căpitani de oaste erau încă pe lângă dânsul. Turcii în număr de 4.000 trecură Dunărea cu beii de Vidin şi Nicopole şi se îndreptară asupra Craiovei, dar domnul trimise împotriva lor pe noul mare ban, Preda Buzescu, care-i bătu, cei doi bei fură ucişi, steagurile lor luate au fost ultimul trofeu pe care-l purta Mihai până la Praga la picioarele tronului împărătesc.[1122] În aceste lupte cu turcii căzu însă rănit în mâinile duşmanilor vestitul erou raguzan Deli Marcu, dus la Constantinopol în triumf, fu decapitat acolo şi tot atunci fu ucis în chinuri şi ultimul sol al lui Mihai la Poarta, grecul Dimo.[1123]

La sfârşitul lui noiembrie polonii şi domnul lor nu cutezaseră să se arate dincolo de Olt. Mihai crezu că a venit timpul prielnic să ia ofensiva, să cadă asupra lor, înconjurându-i prin munți. El trecu întâi la mănăstirea Bistrița în Vâlcea, unde poposi câteva zile cu ostaşii. Acolo „a fost atuncia la eşirea lui dintr-această țară şi a fost întru multă strâmtoare şi scârba din toate părțile şi întru împuținarea avuției de bani [...] şi din puțina avere ce o avea domnia sa în bani," cumpără satul Costeşti. „Au întrebat domnia lui pre toți aceia (ostaşii), vrea-vor ca să lase părțile lor de leafă, să cumpere acel sat [...] ca să fie pentru Dumnezeu la sfânta mănăstire [...], iar ei, acei ostaşi, toți atuncia cu glas mare au zis, să fie după voia domniei sale."[1124] După aceasta faptă creştinească, Mihai trece prin Râmnic[1125] spre valea Topologului şi se aşează cu oastea la Ruda,[1126] punct strategic important, unde se întâlneau drumurile ce mergeau spre Râmnic, Curtea de Argeş şi pe Topolog.[1127] „În sat la Ruda [...] Mihai voievod n-a putut găsi de nicăieri să ia bani cu împrumut" pentru oşteni, dar Preda Buzescu, pe care-l făcuse mare ban după moartea lui Calotă, „el a împrumutat pe Mihai vodă cu 77.000 de aspri şi încă datu-i-a şi un cal şi numărat-au banii atunci însuşi Bărcan vistierul." În schimb domnul dă boierului său satul Izbiceni.[1128] Din Ruda Mihai trimite înainte pe Udrea cu 7.000 de oameni să ocupe Curtea de Argeş, unde se dădu ultima luptă la 25 noiembrie 1600. Ioan Potocki şi Simion Movilă sosesc cu toată oştirea lor, întârziați de mersul greu al artileriei pe vreme rea. Baba Novac e lăsat la stânga, iar Udrea pregăteşte o cursă, vrea să lase pe duşmani să ocupe oraşul şi apoi să-i atace acolo din trei părți. Potocki însă ocupa o înălțime care domină Curtea de Argeş şi trecerea peste Argeş, unde se vede un pod în fața oraşului. Polonii sprijiniți pe aceasta înălțime fac o mişcare de înconjurare prin păduri şi lovesc pe Udrea în tabăra sa. Ei dau patru asalturi şi abia după ultimul Udrea se retrage, lăsând 1.500 de morți şi 17 steaguri pe câmpul de luptă. Mihai, înştiințat de Udrea, trece Oltul la Râmnic cu artileria lui, urmărit abia a doua zi de Tarnowski cu oamenii lui Simion Movilă, Potocki rămânând la Piteşti cu solul paşii Mahmed.[1129]

[1117] P. P. Panaitescu, *Documente privitoare la istoria lui Mihai Viteazul,* p. 136-137.
[1118] Ibidem, p. 143.
[1119] Raportul către împărat, Hurmuzaki, *Documente,* IV, 1, p. 236 şi Heidenstein, op. cit., p. 362.
[1120] Ibidem.
[1121] Hurmuzaki, *Documente,* IV, 1, p. 209 (ştiri din Caransebeş).
[1122] Memoriul citat, ibidem, p. 236 şi cel către ducele de Toscana, *Luptele lui Mihai Viteazul,* p. 40.
[1123] Hurmuzaki, *Documente,* IV, 2, p. 33-35.
[1124] Hrisovul lui Radu Şerban, 12 aprilie 1604, la St. Nicolaescu, *Documente slavo-române,* p. 305-306.
[1125] Heidenstein, op. cit., p. 362.
[1126] Poema lui Otwinowski, la P. P. Panaitescu, *Influența polonă,* p. 365, cf şi hrisovul Buzeştilor citat mai jos.
[1127] *Harta României,* de M. Moldoveanu, planşa 37.
[1128] Hrisovul lui Radu Şerban către Buzeşti, 23 august 1605, St. Nicolaescu, op. cit., p. 306-307.
[1129] Cea mai dezvoltată descriere a luptei este poema lui Iarosz Otwinowski, *Powodzenia niebespiecznego ale szczeszliwego wojska I.K.M. przez I. M. slaroscie Kamienieckim w Multaniech, opisanie prawdziwie (Izbânda primejdioasă, dar fericită a oştirii măriei sale regelui în Muntenia prin starostele Cameniței, descriere exactă)* tipărită la Cracovia, 1601, două pagini, reprodusă şi în *Cronica* lui Guagnin-Paszkowski, Opisanie Sarmacjej Europejskiej,

Atunci, după această ultimă încercare nenorocită, Mihai fu părăsit de toți, Buzeştii ei înşişi, Udrea şi alții se închinară noului domn adus de poloni,[1130] iar domnul, acum un biet pribeag, trecu munții în Ardeal şi la 6 decembrie îl aflăm lângă Beiuş, în Munții Apuseni.[1131]

A DOUA CUCERIRE A ARDEALULUI ŞI MOARTEA

Mihai la Viena şi la Praga. Domnul pribeag plecase însoțit de o mică oştire cu căpitanii săi şi fără să mai ceară voie străbătu prin Ardeal, țara unde fusese odinioară stăpân. Basta, ştiind că se duce la împărat, nu luă masuri ca să-i taie calea, dar nobilii ar fi vrut să-l prindă şi să-l ucidă. La Deva tunurile cetății fură îndreptate asupra cetelor pribegilor şi se traseră câteva ghiulele asupra lor, detaşamente ungureşti îi urmăriră, dar fură ținute la distanța de mica oştire domnească.[1132]

Curând Mihai ajunse la Beiuş şi de acolo la Oradia Mare (12 decembrie), în ținuturile ce se aflau sub cârmuirea nemijlocită a împăratului.[1133] De acolo trecu prin Debrețin la Caşovia (Kosice), în Ungaria de Sus, unde lăsă 700 de oşteni, pe care nu avea cu ce să-i mai ție în această lungă călătorie.[1134] La Bratislava Mihai se întâlni cu bătrânul episcop Suhay, care fusese odinioară sol la Târgovişte şi care-l primi în casa lui[1135] şi-l însoți chiar în călătorie până la Viena. La 12 ianuarie 1601 Mihai intra în capitala Austriei cu vreo 30 de însoțitori şi 16 trăsuri, însoțit de episcopul Suhay şi de arhiepiscopul Ungariei Kutasy. Cu câteva zile înainte se luaseră măsuri pentru primirea lui şi domnul român fu găzduit la hanul Cerbul de Aur (Zum Guldin Hirschen).[1136] La Viena se afla arhiducele Matei, fratele împăratului Rudolf, el însuşi mai târziu împărat; dintre toți arhiducii rivali, el singur a înțeles mai bine folosul pe care Habsburgii l-ar avea sprijinind sincer pe domnul român, de aceea îl primi foarte bine, îi trimise o trăsură de paradă la intrarea în oraş şi interveni la curte pentru el. Domnul, în aceste vremuri de sărăcie, îi dărui totuşi şase cai aleşi.[1137] Îndată ce se află în Ardeal de sosirea lui Mihai, ura neîmpăcată a nobililor împotriva lui izbucni şi ei trimiseră soli la curte cu pâră asupra lui, cerând să nu fie ascultat, ci dimpotrivă, să fie prins şi pedepsit ca un duşman şi un trădător.[1138] De data aceasta pârile nu râmaseră fără răspuns, Mihai se afla la Viena, figura lui demnă şi mândră impresionase plăcut pe toți,[1139] domnul se apucă să scrie expuneri întinse asupra faptelor şi a dreptății lui, trimițându-le arhiducelui Matei,[1140] şi chiar în țările din Apus, regelui Spaniei Filip al III-lea[1141] etc. Atunci alcătui el (prin secretarii lui, desigur) două lucrări istorice autobiografice, în care înfățişează în latineşte şi italieneşte toate luptele lui cu turcii şi trădarea ardelenilor față de el şi de împărat. Aceste lucrări de foarte mare însemnătate pentru istorie, ne arată nu numai faptele, dar şi sufletul de creştin luptător al lui Mihai.

Una din ele este un memoriu către împărat (17 ianuarie 1601),[1142] cealaltă, mai întinsă, menită răspândirii faimei sale în Italia, e adresată ducelui Cosimo de Toscana, unul din membri

---

Cracovia, 1611. Am dovedit că de acolo a întrebuințat descrierea şi Miron Costin *(Opere complete,* ed. V. A. Ureche, I, p. 452, citează „Hronicul"), P. P. Panaitescu, *Influența polonă,* p. 236-238, traducerea poemei, ibidem, p. 362-366. Alte ştiri despre această luptă, Heidenstein, op. cit., p. 364. Hurmuzaki, *Documente-Supliment,* II, 1, p. 651. Veress, *Documente,* VI. p. 275 şi *Scrip. rerum. Polon.,* VIII, p. 158-159 (Scrisoarea lui Zamoyski).

[1130] *Cronica anonimă,* ed. Ioanid, p. 70 şi poema lui Otwinowski, P. P. Panaitescu, op. cit., p. 366.

[1131] Hurmuzaki, *Documente,* IV, 1, p. 201-203.

[1132] Memoriul către Rudolf II, Hurmuzaki, *Documente,* IV, 1, p. 236.

[1133] Ibidem, p. 200-201, XII, p. 1105-1106, Veress, *Documente,* VI, p. 278-280.

[1134] Hurmuzaki, *Documente,* IV, 1, p. 207 şi Veress, op. cit., VI, p. 284 şi 319.

[1135] Veress, op. cit., p. 416.

[1136] Ibidem, p. 286-289, 293 şi Hurmuzaki, *Documente,* IV, 1, p. 225 şi XII, p. 1124-1125, 1132, 1139.

[1137] Veress, op. cit., VI, p. 291-292, 301-302 şi Hurmuzaki, *Documente,* XII, p. 1124-1125.

[1138] Hurmuzaki, *Documente,* XII, p. 1126-1127.

[1139] Veress, op. cit., VI, p. 302.

[1140] Hurmuzaki, *Documente,* XII, p. 1139-1140.

[1141] Veress, op. cit., VI, p. 355-356.

[1142] Hurmuzaki, *Documente,* IV, 1, p. 230-237 şi Papiu, *Tezaur,* I, p. 249-270.

Ligii Creştine.[1143] Pentru aceste memorii Mihai a folosit cronica domniei lui scrisă de Petre Armeanul, pe care o avea la dânsul.[1144]

Dar ceea ce convinse curtea de la Praga mai mult decât argumentele acestea, au fost faptele ce se petrecură în Ardeal. Mihai arătase că nobilii ardeleni se răsculaseră împotriva lui, nu de dragul Habsburgilor, ci pentru că aşteptau pe Sigismund Bathory, acesta întârziind, au fost nevoiţi să-l cheme pe Basta şi acum vor să-l înlăture şi pe acesta, cum îl înlăturaseră si pe el. În adevăr, lucrurile se petrecură întocmai, în februarie 1601 nobilii în frunte cu Czaki se ridicară împotriva generalului imperial, îl arestară şi în cele din urmă Basta, liberat, e silit să plece la Dej şi de acolo la Satu Mare, pierzând Ardealul în chip ruşinos, fără luptă,[1145] după ce vărsase atâta sânge ca să-l cucerească.

Arhiducele Maximilian aflând de retragerea lui Basta, spuse pe faţă că nu e alt chip să ţii în frâu pe ardeleni, decât cel cu care începuse Mihai.[1146] Îndată Mihai fu chemat din Viena la Praga, la curtea împăratului, era din nou un om folositor pentru Habsburgi după ce se dovedise incapacitatea lui Basta.

Noua răscoală a Ardealului lovise şi în Mihai, Baba Novac, căpitanul său, fu prins la Cluj şi ars de viu în grozave chinuri,[1147] familia domnului fu închisă în cetatea Făgăraşului,[1148] ceea ce-l îndârji şi mai mult.

La 23 februarie Mihai Viteazul intră în Praga cu 35 de oameni, ce urmau să fie ţinuţi pe socoteala împăratului. Toţi însoţitorii domnului fură aşezaţi într-o cameră mare, în care, după obiceiul lor, aprinseră mangal într-un cazan mare de fier spre a se încălzi. Doi dintre ei fură găsiţi a doua zi de oamenii hanului morţi asfixiaţi.[1149] Mihai umbla în acest oraş străin, în care nu se putea înţelege în limba lui, urmat de un tălmaci care traducea toate cuvintele lui în italieneşte.[1150] La 1 martie văzu în sfârşit domnul faţa aceluia, în care de la început îşi pusese atâtea nădejdi, împăratul creştinilor, bietul bolnav de nervi, Rudolf al II-lea.[1151] Peste câteva zile urmă a doua audienţă, care ţinu două ore.[1152] Nu ştim ce şi cum va fi vorbit Mihai în aceste înalte locuri, dar izbânda lui a fost deplină, toate pârile se dovediră mincinoase, el dobândi încrederea împăratului şi fu însărcinat să ridice o nouă oaste de mercenari ca să recucerească Ardealul. Pentru aceasta i s-au dat 100.000 de taleri, pe lângă alte daruri şi întărirea moşiei Königsberg în Boemia, care-i fusese făgăduită de mult.[1153] Pictorii de la curte, atraşi de chipul mândru şi exotic al domnului român, îi făcură portretul şi ne-au rămas de atunci mai multe picturi înfăţişând pe Mihai, dintre care vestitul portret, capo d'opera lui Aegidiu Sadeler, elev al şcoalei flamande, o adevărată pagină de istorie, o expresie foarte complexă, figura severă cu ceva chinuit, dar reţinut şi în acelaşi timp şi un stăpân, un oştean cu trăsăturile adânci în faţă, ca urmele unor răni de curând închise. Alături de acesta avem portretul deosebit, datorat unui pictor necunoscut, reprodus în opera lui Custos, „Atrii Heroici" apărut în 1601. În sfârşit, al treilea portret datorat lui Franz Franken în compoziţia: „Cresus arătându-şi comorile lui Solon." Toate aceste portrete au dat naştere la numeroase copii şi prelucrări în diferite ţări ale Europei.[1154]

[1143] Pernice, în *Archivio Storico Italiano,* LXXX1II, 1925, trad. rom. sub titlul *Luptele lui Mihai Viteazul povestite de el însuşi,* în Biblioteca Asociaţiei, nr. 137, Sibiu, 1926, cf. N. Iorga, *O istorie a lui Mihai Viteazul de el însuşi,* Acad. Rom., ist. ser. III, V, 1925.

[1144] Dovedit prin identitatea cu pasajele din opera lui Petre Armeanul intercalate în cronica lui Szamosközy, Crăciun, op. cit., p. 26-36.

[1145] Spontoni, op. cit., p. 143, 146, 149 şi Veress, op. cit., VI, p. 312-313.

[1146] Ibidem, p. 311.

[1147] St. Meteş, *Domni şi boieri români la Cluj,* p. 22-23 şi Crăciun, op. cit., p. 143-144.

[1148] Veress, *Documente,* VI, p. 318, 324-326.

[1149] Hurmuzaki, *Documente,* XII, p. 1153.

[1150] Ibidem, p. 1158.

[1151] Ibidem, Veress, op. cit., VI, p. 333.

[1152] Veress, loc. cit.

[1153] Ibidem, VI, p. 341 şi Hurmuzaki, *Documente,* XII, p. 1159, 1160, 1174 şi 1176.

[1154] Bibliografia privitoare la portretele lui Mihai este foarte întinsă; un studiu critic dând clasificarea tuturor portretelor cunoscute şi întreaga bibliografie, B. Slătineanu, *Contribuţii la studiul portretelor lui Mihai Viteazul,* în Rev. Ist. Rom., III, 1933, p. 203-215. Pentru reproduceri, cf. C. V. Obedeanu, *Portretele lui Mihai Viteazul,* Bucureşti, 1906, cu XI planşe.

Mihai plecă din Praga la 3 aprilie[1155] şi se întoarse la Viena, unde rămase până la sfârşitul lunii să aştepte primirea sumelor făgăduite pentru oaste.[1156] Între timp, Sigismund Bathory scăpând de la Botoşani de sub supravegherea polonilor, care se temeau acum de război, fugi la Bistriţa şi apoi la Alba Iulia, primit cu entuziasm de nobilime şi îndată fu ales a treia oară principe al Ardealului.[1157]

Lupta de la Gorăslău. Curtea imperială hotărâse să împace pe Mihai cu Basta şi să pornească amândoi împreună împotriva Ardealului. Generalul imperial fu adânc jignit de aceasta măsură, socotind că a pierdut încrederea stăpânilor lui, se plânse în mai multe rânduri că „un trădător" e favorizat în dauna lui, care a fost întotdeauna credincios.[1158] Mihai plecase din Viena, făcând o parte din drum cu corabia pe Dunăre, el îşi făcu apoi intrarea solemnă la Caşovia la 11 mai, primit cu onoruri militare de marchizul de Gonzaga, general al armatelor imperiale. Basta era aşteptat şi el peste câteva zile, un martor ocular vorbeşte de neliniştea lui Mihai din pricina acestei întrevederi apropiate.[1159] La 18 mai sosi şi Basta şi abia peste două zile se întâlni cu domnul; la vederea vechiului său duşman Mihai se făcu palid la faţă şi nu găsi cuvintele ce trebuiau spuse tălmaciului. Basta se arătă politicos şi dulce, în cele din urmă domnul îi spuse că a uitat toate cele ce au fost între ei, căci acum trebuie să fie uniţi în slujba împăratului.[1160] Basta vizitează apoi în două rânduri pe Mihai în casa lui şi se duce în sfârşit spre Satu Mare să-şi strângă oastea. Mihai pleacă şi el la Debreţin[1161] şi adună o oştire nouă: cazaci rătăcitori, sârbi, mercenari silezieni, o armată care nu mai avea nimic românesc. Deşi cei doi comandanţi ar fi vrut să lupte deosebit, arhiducele Matei le impuse să-şi unească oştile, ceea ce avu loc la Maitin lângă Satu Mare, la începutul lui iulie.[1162]

Sosirea lui Mihai la Viena, apoi la Caşovia, lângă graniţa Poloniei, nelinişti pe regele Sigismund al III-lea şi pe sfetnicii lui, ei se temeau că domnul, în loc să se îndrepte spre Ardeal, va năvăli în Galiţia. Dieta din martie hotărâse trimiterea lui Zamoyski cu oaste în Livlanda, însă acesta aflând de sosirea lui Mihai lângă graniţa, îşi amână plecarea şi rămase pe pază.[1163] Regele Poloniei dădu în două rânduri proclamaţii către provinciile de lângă Carpaţi, spunându-le: „E de temut cu acest vrăjmaş, întrebuinţând metoda veche a surprinderilor asupra statelor străine, ar putea intra în părţile de sub munte [...] mai cu seamă că oastea noastră se află în drum spre Livlanda," deci să fie pe pază.[1164]

Ţelul lui Mihai era însă Ardealul şi Sigismund Bathory, pentru a-l opri, încercă o intrigă, trimise în tabăra imperială două scrisori false, ticluite la curtea lui, prin care Mihai oferea sabia sa turcilor şi trăda pe împărat, una către boierii munteni cu injurii împotriva împăratului, alta către Ibrahim paşa de Timişoara.[1165] Ieremia Movilă pusese chiar pe un diac moldovean să alcătuiască o scrisoare în slavoneşte cu pecetea şi iscălitura lui Mihai, scrisoare de trădare adresată lui Ibrahim paşa. Această scrisoare păstrată azi la Viena a fost dovedită, fără chip de îndoială, ca un falsificat de

[1155] Hurmuzaki, *Documente,* XII, p. 1176.
[1156] Ibidem, p. 1177, Veress, op. cit., VI, p. 355, 361.
[1157] Spontoni, op. cit., p. 149, Hurmuzaki, *Documente-Supliment,* II, 2, p. 22-23 şi N. Buta, în *Diplomatarium,* II, p. 205-207, 212-213.
[1158] Scrisorile lui Basta la 31 mai şi 15 iunie 1601, Veress, *Epistolae G. Basta,* p. 551.
[1159] Veress, *Documente,* VI, p. 365-366.
[1160] Ibidem, p. 371, N. Buta, în *Diplomatarium,* II, p. 218-219.
[1161] Veress, loc. cit.
[1162] Ibidem, p. 392-396.
[1163] Pszonka, Pamietnik, în *Sprawozdanie zakladu Ossolinskich,* Lwów, 1874, p. 29.
[1164] Veress, *Documente,* VI, p. 352-353 şi 405-406.
[1165] Scrisoarea către boieri, Hurmuzaki, *Documente,* IV, 1, p. 249-250, către Ibrahim, ibidem, p. 278-279.

critica istorică modernă.[1166] Trădarea nu fu crezută, Basta spuse lui Mihai că nu s-a îndoit de credința lui.[1167]

Lupta cu principele ardelean nu se mai putea înlătura. La 19 iulie Mihai trimetea scrisori „credincioşilor lui secui," îndemnându-i să se scoale în arme la intrarea lui în Ardeal, să taie drumurile şi să ceară ajutor şi de la boierii din Țara Românească, să ucidă cu foc şi arme pe toți nemeşii ardeleni.[1168] Saşii din Braşov fură cuprinşi de mare spaimă, să nu se înceapă în Ardeal o răscoală pentru Mihai între secui şi români. În adevăr românii făgărăşeni alcătuiră o ceată de 1.100 de oameni şi puseră mâna pe vitele saşilor.[1169] Scrisorile lui Mihai aduse de spionii lui străbătură în satele româneşti şi secuieşti.[1170]

Sigismund Bathory strânsese o mare oştire cu nobili ardeleni, turci, poloni şi moldoveni şi încercase să dea lupta cu Basta înainte de unirea lui cu Mihai, dar generalul imperial se feri s-o primească. Basta făcu atunci o prețioasă mărturisire: „Daca aş fi vrut să încerc norocul, dând lupta ce mi se oferea şi nu m-aş fi unit la timp cu valahul, desigur că toată provincia Ungariei (habsburgice) ar fi fost pierdută."[1171] Recunoştința şi-a arătat-o, cum se ştie!

Lupta între oştirea lui Mihai şi a lui Basta, de o parte, cu Sigismund Bathory, vechiul duşman al domnului român, se dete la 3 august 1601 la Gorăslău, la Nord-Vest de Zalău, pe drumul de la Satu Mare spre Cluj. Principele Ardealului îşi aşteaptă duşmanii întărit pe un deal înalt, pe care-şi aşezase artileria. Observând însă că tunurile ardelene nu-şi nimereau ținta, Mihai şi Basta dădură asaltul la ora 5 după amiază.

Domnul român, care era la aripa dreaptă, începu lupta şi avu rolul cel mai însemnat în bătălie, înălțimile fură cucerite şi Sigismund Bathory pierdu toată artileria şi fu pus pe fugă, nemaioprindu-se la granița Moldovei.[1172]

Faima pentru aceasta bătălie a acoperit de glorie mai mult pe Mihai decât pe tovarăşul său, Basta. Rudolf al II-lea scrise o scrisoare de mulțumiri şi felicitări domnului român,[1173] tot atunci se publica la Praga o broşură în nemțeşte cu descrierea luptei şi cu portretul lui Mihai vodă pe o pagina întreagă.[1174] Desigur că aceasta trebuia să aprindă invidia şi ura în inima lui Basta.

Alungarea lui Simion Movilă din Țara Românească. În acelaşi timp o răscoală boierească deschidea calea lui Mihai şi spre Țara Românească.

Cârmuirea lui Simion Movilă fusese aspră, el nu ştiuse să câştige pe boieri, era învinuit că înadins nu numeşte un ban la Craiova, unde era puterea Buzeştilor, confiscă moşii boiereşti şi numeşte în slujbe boieri moldoveni.[1175] Totuşi până la o vreme Buzeştii şi Teodosie logofătul rămaseră la Târgovişte pe lângă el,[1176] dar în taină boierii trimiteau încă din decembrie 1600 scrisori

---

[1166] Fotografia acestui document, la S. Dragomir, încă ceva despre scrisoarea apocrifă a lui Mihai Viteazul, extras din *Închinare lui N. Iorga,* p. 6. Iscălitura şi pecetia nu se potrivesc. Cf. pentru această chestie, M. Lascaris, *Deux publications serbes concernant l'histoire roumaine,* în *Revue hist. du sud-est europ.,* IV, 1927, p. 203-213, N. Iorga, *Există o scrisoare de trădare a lui Mihai Viteazul?,* în Acad. Rom. ist., ser. III, XI, 1929, Veress, *Scrisorile apocrife ale lui Mihai Viteazul,* în Rev. Ist. Rom., II, 1932, p. 382-384 şi observațiile lui D. P. Bogdan, ibidem, III, 1933, p. 288-289.

[1167] Hurmuzaki, *Documente,* IV, 1, p. 255, 257-258, 263, Veress, *Documente,* VI, p. 384-385, 390-391, Crăciun, op. cit., p. 149, 150 (pentru rolul lui Ieremia), 160.

[1168] Hurmuzaki, *Documente,* XII, p. 1205-1206.

[1169] Simon Massa, în *Quellen,* V, p. 305-306.

[1170] Ibidem, p. 307.

[1171] Veress, *Epistolae G. Basta,* p. 571 (scrisoarea lui Basta din 22 iulie 1601).

[1172] Descrierile luptei de la Gorăslău, Veress, *Documente,* VI, p. 409-410 (scrisoarea lui Mihai către arhiducele Matei de pe câmpul de luptă), 411-415, 423, 426-430, 431-433 (raport spaniol, cel mai amănunțit), Hurmuzaki, *Documente,* IV, 1, p. 265, XII, p. 1211-1212, Veress, *Epistolae G. Basta,* p. 573-575 (scrisoarea lui Basta), Spontoni, op. cit., p. 156-159, N. Iorga, *Istoria armatei,* II, p. 57-58.

[1173] Hurmuzaki, *Documente,* XII, p. 1217 (Praga, 17 august, îi făgăduieşte că-l va ajuta să se întoarcă în Țara Românească, de Moldova să nu se atingă, de teama unui război cu polonii).

[1174] Veress, *Documente,* VI, p. 426-430, portretul lui Mihai la p. 428, pe titlu (p. 427) numele lui Mihai e scris întâi cu litere groase, al lui Basta mai mic, dedesubt. Ibidem, p. 300.

[1175] Ibidem, p. 300.

[1176] Actele româneşti ale lu Simion Movilă, la Hasdeu, *Cuvinte din bătrâni,* I, p. 110-123.

lui Basta, sa ceară împăratului să le dea înapoi pe Mihai vodă.[1177] În mai 1601 Udrea banul şi Negrea spătarul încercară o răscoală, dar fură prinşi şi decapitaţi,[1178] ceea ce îndârji însă şi mai mult pe boieri. Când se vesti în ţară că Mihai e din nou în capul unei oştiri care se apropie de Ardeal, răscoala boierilor nu mai putu fi înfrântă. Cei trei fraţi Buzeşti, plini de nădejde că vor vedea din nou pe domnul ostaş de la Călugăreni şi Şelimber, se duseră la Craiova şi adunară acolo oastea de ţară a Mehedinţilor, care le era credincioasă. Răscoala izbucni la 10 iunie (s.n.) şi se întinse repede în toată ţara, pe neaşteptate drumurile fură tăiate, aşa că domnului nu-i puteau veni ajutoare nici de la turci, nici de la moldoveni.[1179] Tarnowski, comandantul polon al oştii domneşti, plecase spre Moldova puţin înainte de începerea răscoalei. Ioan Potocki, văzând pe domn înconjurat de primejdii, îl părăsi şi el şi-l lăsă singur.[1180] iar Simion se grăbi să fugă şi izbuti să străbată până la graniţa Moldovei. La Focşani îşi adună oşti proaspete, poloni cu artilerie, moldoveni, tătari, răzbunarea o credea apropiată. Dar, pe neaşteptate oştile răsculaţilor duse de Buzeşti prin cărările munţilor, căzură asupra taberei domneşti de lângă Milcov, la 3 iulie. Luaţi prin surprindere, polonii şi moldovenii fură măcelăriţi şi oastea se risipi în toate părţile, Simion Movilă trecu prin râul noroios ca să scape de urmăritorii care erau gata să puie mâna pe el, Tarnowski fu luat prizonier de boieri. În toată ţara fu proclamat domn iarăşi vechiul stăpân, Mihai Viteazul, şi până la venirea lui, un boier ramase ca locţiitor în fruntea sfatului dregătorilor.[1181] La 5 iulie Simion scria din Adjud o scrisoare plângătoare lui Ioan Potocki, arătându-i că „oamenii răi" l-au alungat din scaun, că el a scăpat abia cu viaţa şi cere ajutor grabnic.[1182] Boierii trimiseră şi ei o solie în Ardeal, care întâlni pe Mihai la intrarea lui în Cluj,[1183] dar încă mai de vreme domnul aflase de cele petrecute în Ţara Românească şi odată cu vestea izbândei de la Gorăslău, dedea de ştire împăratului şi de mântuirea ţării lui celei vechi.[1184]

Simion Movilă, polonii şi tătarii încercară să reia Ţara Românească, o nouă oaste trecu Milcovul la sfârşitul lui iulie, dobândind şi o izbândă la Râmnicul Sărat asupra unui corp muntean de 2.000 de oameni, înaintând apoi până la Buzău (15 august).[1185]

În rândurile răsculaţilor se aflau acum mai toţi boierii lui Mihai: Stoichiţă postelnicul, Andronie vistier, Bărcan vistier, Radu Florescu comisul, Şerban paharnicul, bătrânul Miroslav şi cei trei Buzeşti.[1186] Când aflară de moartea lui Mihai Viteazul pe câmpia de la Turda, ei nu conteniră lupta până la alungarea desăvârşită a lui Simion şi puseră în fruntea lor pe Şerban paharnicul, Radu Vodă Şerban (1601-1611), adevăratul moştenitor politic al lui Mihai, chiar în rosturile sale de conducător al boierilor războinici.

Uciderea lui Mihai Viteazul. Cele mai frumoase perspective de viitor se deschideau în faţa domnului român, avea 43 de ani, era în fruntea unei armate noi, recăpătase sprijinul împăratului, Sigismund şi nobilii din Ardeal erau puşi pe fugă, iar Simion Movilă şi polonii fuseseră alungaţi din Ţara Românească. Tocmai atunci o mână ucigaşe puse capăt marilor lui nădejdi.

Uciderea lui Mihai Viteazul este desigur o problemă pentru istoriografie, pricina care a făcut pe acel ce trebuia să fie tovarăşul lui de arme să-l ucidă nu reiese limpede. Lămuririle târzii ale lui Basta, că s-au dovedit adevărate scrisorile de trădare adresate turcilor, scrisori pe care el cel dintâi

---

[1177] Veress, op. cit., VI, p. 289-290.

[1178] Ibidem, VI, p. 256-257. Scrisoarea lui Udrea arestat către Ioan Potocki, cerând să-l scape, din mâna domnului. Despre uciderea acestor boieri se vorbeşte cu scuze în solia lui Cristof Kochanowski trimisă de poloni la Poartă. Instrucţiile lui, la Niemczewicz, *Zbiór pamietników (Adunare de memorii),* V, Varşovia, 1830, p. 389-394 şi la Corfus, *Corespondenţă inedită,* p. 56-64.

[1179] Simon Massa, în *Quellen,* V, p. 305-306, Hurmuzaki, *Documente-Supliment,* II, 2, p. 38-39, *Cronica anonimă,* ed. Ioanid, p. 71, Hurmuzaki, *Documente,* IV, 2, p. 38.

[1180] Raport polon inedit, Ms. Acad. Pol., Cracovia, Nr. 712, nepaginat.

[1181] Simon Massa, op. cit., p. 305-307, Pszonka, op. cit., p. 30-31, Veress, op. cit., VI, p. 396-397, Hurmuzaki, *Documente-Supliment,* II, 2, p. 47-49, *Cronica anonimă,* loc. cit.

[1182] P. P. Panaitescu, op. cit., p. 157-158, cf. şi Veress, op. cit., VI, p. 391-392.

[1183] St. Meteş, *Domni şi boieri român în Cluj,* p. 26-27.

[1184] Veress, op. cit., p. 395, 409-410.

[1185] Hurmuzaki, *Documente-Supliment,* II, 2, p. 52-54 şi 57-59, cf. asupra acestor evenimente, N**.** Iorga, *Studii şi documente,* IV, Introducere, p. V-VIII.

[1186] Hurmuzaki, *Documente,* XII, p. 1231 (8 septembrie 1601).

nu le crezuse, acoperă desigur alte pricini mai adevărate, care se văd din faptele petrecute după înfrângerea lui Sigismund Bathory. După lupta de la Gorăslău, Mihai înțelegea să se poarte ca stăpân în Ardeal, nu ca subalternul lui Basta. De aceia, tăiase pe Gaspar Corniş căzut în mâinile lui,[1187] ridicase pe secui de partea lui şi ei îl socoteau ca domnul lor,[1188] la intrarea în Cluj, la 11 august, pusese un steag pe locul unde fusese ars căpitanul său, Baba Novac.[1189] Din Cluj oştirea aliată se îndrepta la 16, spre Turda şi Mihai trimisese înainte pe Gheorghe Raț la Alba Iulia, unde prădă casele nobililor, dar pregăti şi palatul domnesc pentru stăpânul său.[1190] Câtă vreme oastea lui Mihai era unită cu a lui Basta, acesta îl putea supraveghea, dar de la Turda domnul hotărî să-şi despartă oştenii de ai generalului imperial şi să pornească pe altă cale, spre Făgăraş.[1191] În clipa când două oştiri urmau să se despartă, pentru a împiedica această despărțire, care dedea mână liberă lui Mihai în Ardeal, Basta a poruncit omorul. În lumina acestor fapte pricina uciderii lui Mihai reiese lămurit. Curtea imperială nu stabilise dinainte soarta Ardealului după recucerire, nici rolul lui Mihai. Acesta fusese recunoscut odinioară, măcar de Pezzan, ca guvernator al Ardealului, înțelegea deci să stăpânească iar această țară cu învoirea împăratului. El încurca astfel din nou socotelile imperialilor, care voiau să aibă credincioşi, dar nu înțelegeau să răsplătească nici o dată, nici vitejia, nici talentul. De aceea Basta a lucrat pentru stăpânii lui, care voiau să aibă Ardealul direct sub cârmuirea lor, înlăturând pe Mihai. Basta era un general în slujba lor şi n-ar fi făcut această faptă, dacă n-ar fi ştiut că ea va fi aprobată. În uciderea domnului român nu putem vedea numai rivalitatea şi invidia personală a generalului imperial, ci interesul şi dorința Habsburgilor, care rămân răspunzători în fața istoriei ca autori ai acestei crime.

În dimineața zilei de 9/19 august, înainte de răsăritul soarelui,[1192] ceata de ucigaşi trimisă de Basta se apropia, în frunte cu ofițerul valon Jacques Beauri, de cortul domnului pe care îl înconjurară. Ei ştiau că sârbii lui Raț plecaseră la Alba Iulia, ceilalți mercenari, oameni care îşi dedeau sângele pe bani, nu erau legați prin nimic de stăpânul venit din țări depărtate şi nu vor încerca să-l răzbune. Valonii se iviră în fața cortului şi strigară domnului că e arestat din porunca lui Basta. Mihai făcu o mişcare spre sabia care era atârnată lângă intrare, dar n-avu timp s-o apuce, căci ucigaşii se năpustiră asupra lui cu halebardele şi-l omorâră în câteva clipe.[1193]

„Iar când fu într-o dimineața, văzu viind oaste nemțească către cortul lui, unii călări, alții pedestri şi socoti că aceştia sunt ajutorul lui, şi nimica de dânşii nu se temea; iară ei procleții nu i-au fost ajutor, ci vrăjmaşi. Şi dacă văzu că sosesc, ieşi din cort înaintea lor şi le zise: „Bine ați venit voinicilor, vitejilor!," iară ei se repeziră asupra lui ca nişte dihănii sălbatice cu săbiile scoase, iar unul se repezi cu sulița şi-l lovi direpț în inimă, iar altul de grab îi tăie capul şi căzu trupul lui cel frumos ca un copaci, pentru că nu ştiuse, nici se prileji sabia în mâna lui cea iute."[1194]

[1187] Spontoni, op. cit., p. 167 şi Hurmuzaki, *Documente,* XII, p. 1219.

[1188] Spontoni, op. cit., p. 168, Hurmuzaki, *Documente,* XII, p. 1220.

[1189] Meteş, op. cit., p. 27 şi Crăciun, op. cit., p. 157.

[1190] Hurmuzaki, *Documente,* IV, 1 , p. 266-267.

[1191] Spontoni, op. cit., p. 169, Veress, op. cit., VI, p. 442, 445.

[1192] Pentru dată, D. Onciul, *Ştefan cel Mare şi Mihai Viteazul,* Bucureşti, 1904, p. 68-69.

[1193] Spontoni, op. cit., p. 170, Crăciun, op. cit., p. 156 şi urm., Hurmuzaki, *Documente,* IV, 1, p. 266-267 şi XII, p. 1218, 1224, 1229, 1243-1244, Veress, op. cit., VI, p. 434-435, 438-439, 442-446, 450, 459-460, 463, Palamede trad. Tafrali, în *Literatura şi Arta română,* 1905, p. 498 (dă vârsta lui Mihai, 43 de ani). Odată cu Mihai fu ucis şi banul Mihalcea. Cf. la Veress, op. cit., VI, p. 460, broşura tipărită atunci la Paris. *Discours sur la mort de Michel voyvode de Valaquie,* impr. Duval, 1601, după un original italian.

[1194] *Cronica anonimă,* ed. Ioanid II, p. 69. Capul domnului fu dus la mănăstirea Dealului de comisul muntean Radu Florescu (Spontoni, loc. cit.). Inscripția la Onciul, op. cit.